

**ДНПРОДЗЕРЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ГЛУШКОВА ЛЮДМИЛА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 329(477) СДПУ "XX-XXI ст."

**СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XX - ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ**

07.00.01 - Історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
доктор історичних
наук, професор
Ветров Р.І.

Дніпродзержинськ - 2002

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Історіографія та джерельна база дослідження	14
РОЗДІЛ II. Історичні чинники формування соціал-демократичної ідеології в Україні та створення соціал-демократичних партій	41
РОЗДІЛ III. Втілення соціал-демократичних принципів в практиці українських соціал-демократичних партій	80
РОЗДІЛ IV. Участь соціал-демократичних партій у формуванні громадянського суспільства та забезпеченні народного волевиявлення	116
ВИСНОВКИ	143
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	152
ДОДАТКИ	170

В С Т У П

Актуальність дослідження процесу створення та діяльності соціал-демократичних партій в Україні випливає з необхідності визначити політичні сили, що діють в суспільстві в складний перехідний період його розвитку. Наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. сталися принципові доленосні зміни в історії українського народу. Завдяки пробудженню української нації, активній діяльності широкого народно-патріотичного руху Україна здобула 24 серпня 1991 року свою державну незалежність. В доповіді "Незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно" на урочистих зборах, присвячених 10-й річниці незалежності України 23 серпня 2001 р., Президент України Л.Кучма зауважив: "Проголошення незалежності України поклало початок тривалим і дуже складним трансформаційним процесам. Сьогодні можна говорити про завершення їх першого і, безумовно, найтяжчого та вирішального етапу. Головний його підсумок очевидний для нас і всього світу: незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно. Вона живе, існує не тільки у зовнішній атрибутиці, а повноцінно і повнокровно, в усіх властивих суверенним державам вимірах та параметрах" [149].

Сьогодні вирішення політичних, соціальних, економічних проблем тісно пов'язане з необхідністю встановити надійні підвалини нової демократичної держави з радикальною перебудовою політичної системи. Основний шлях цієї перебудови є зміна монополізму та однопартійності на спілкування різноманітних політичних сил. Стаття 15 Конституції України наголошує, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності [22, с.67]. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова, гарантується свобода політичної діяльності. Закон України "Про політичні партії в Україні", прийнятий 5 квітня 2001 р. підтверджує, що право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних,

економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України [7].

Безперечно, вивчення найчисельніших та найвпливовіших ідеологічних течій сьогодення є важливим і для політиків, і для фахівців-істориків. Науковий аналіз діяльності політичних партій, які є наступниками соціал-демократичного руху кінця XIX – початку XX ст. і які відродилися в добу незалежності України, допоможе пояснити ступінь розвитку багатопартійної системи, важливим чинником якої є соціал-демократичний рух. Програми української соціал-демократії наслідують кращим зразкам європейської соціал-демократичної практики і відображають реальний шлях Української держави до європейської спільноти, бо європейський вибір України – це водночас і рух до стандартів реальної демократії, інформаційного суспільства, соціально-орієнтованого ринкового господарства, базованого на засадах верховенства права й забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Це є актуальним для молодій українській державі, перед соціал-демократією якої постало складне завдання гармонійно поєднати українську національну традицію з історичним досвідом міжнародного соціал-демократичного руху.

Соціал-демократична концепція є однією з найпоширеніших в світі. Сьогодні вона виступає у вигляді доктрини "демократичного соціалізму". Основні її положення викладені в декларації Соціалістичного інтернаціоналу, конгрес якого відбувся 1951 р. у Франкфурті-на-Майні. Зазначалося, що соціалізм – міжнародний рух, який не вимагає строгої єдності поглядів; його головна єдина мета – соціальна справедливість, свобода, солідарність, мир. За час, що минув після Франкфуртського конгресу, в поглядах соціал-демократії відбулись істотні зміни, беручи до уваги реалії сучасного світу. Виникли різні моделі "демократичного соціалізму" – шведської, австрійської, західнонімецької соціал-демократії. Проте основні положення Декларації 1951 р. зберігають своє значення і знайшли своє відображення в документах Стокгольмського конгресу 1989 р., XXI Паризького конгресу Соцінтерну 1999 р. Головні аспекти "демократичного соціалізму" – це політична, економічна, соціальна і

міжнародна демократія. Соціал-демократи намагаються будувати нове суспільство за допомогою реформ, демократичних засобів. Саме в цьому полягає суть "третього шляху", запропонованого людству соціал-демократією. Видатний діяч західнонімецької соціал-демократії В.Брандт наголошував: "Основними цінностями демократичного соціалізму є свобода, справедливість і солідарність, а його витокami є християнська етика, гуманізм і класична філософія" [122, с.34]. На думку соціал-демократів особливість і сутність сучасного етапу світового розвитку відбивається в глобалізації політичних, економічних, соціальних, технологічних процесів, в стрімкій інтернаціоналізації міжнародних відносин. Зростає, вважають соціал-демократи, взаємозалежність світу, перед людством відкриваються небачені можливості розвитку, хоча водночас з'являються невідомі раніше загрози його існуванню. Звідси можна зробити висновок, виходячи зі змісту соціал-демократичної ідеї, про пріоритетність загальнолюдських інтересів і цінностей, про важливість солідарності між особою і державою.

Українські соціал-демократи наголошують, що в сучасних умовах ставиться нова мета – формування сильної держави, здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку. Тим більше, що нездорова економіка, не завжди ефективна політика викликають невдоволення народу. Соціал-демократи повинні показати конкретний шлях подолання соціальних проблем. Для цього їм необхідно чітко визначити, якою повинна бути сьогодні українська соціал-демократія.

Реальний успіх трансформаційних процесів можливий лише тоді, коли результати реформ відповідають інтересам широких верств населення, а тому отримують достатню суспільну підтримку. При визначенні нової стратегії потрібні максимальний політичний консенсус, суспільна консолідація, зміцнення демократичних інститутів, розвиток громадянського суспільства, чого вимагає соціал-демократична доктрина. Пошуки оптимальної моделі суспільного устрою привели частину українського суспільства до соціал-

демократичної парадигми, основу якої становлять ідеї свободи як можливості самовизначення кожної людини.

Основоположним політичним принципом соціал-демократії є відмова від революцій, класової боротьби, радикальних методів перетворення суспільства, перенесення центру ваги на еволюційний поступовий розвиток, максимальне узгодження інтересів усіх суспільних верств, перехід на позиції прагматизму і політичного реалізму, на прихід до влади тільки демократичним шляхом. Тому вивчення процесу створення та діяльності партій соціал-демократичного напрямку кінця ХХ - початку ХХІ століть представляє значний науковий, політичний та історико-пізнавальний інтерес.

Українська соціал-демократія пройшла великий і славетний шлях у ХХ столітті - від Революційної української партії, перших соціал-демократів "Спілки" і УСДРП - до сучасних соціал-демократичних партій і партій соціал-демократичного спрямування. Соціал-демократичний рух в Україні переживає складний період, що відбиває суперечливі в політичному житті суспільства процеси пошуку кращого шляху розвитку. Тому є актуальним визначити місце соціал-демократичних партій серед численних громадських рухів, політичних організацій, яким притаманні ідеологічні розходження, пошуки провідної ідеї, розколи та об'єднання. Не уникнули цього й українські соціал-демократи, розкол між якими призвів до існування на початок ХХІ століття декількох соціал-демократичних партій: Соціал-демократичної партії України (СДПУ), Української соціал-демократичної партії (УСДП), партії "Соціал-демократичний союз" ("СДС"), Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(О)). Серед них, слід зауважити, найвизначнішим чинником політичного життя стала СДПУ(О). Дослідження діяльності цих партій, виявлення причин різного їхнього впливу на населення країни та розходжень між ними, що дезорієнтує громадян України, є дуже важливим для визначення політичних уподобань кожного громадянина.

Тому сьогодні на черзі денній стоїть головне питання - пошуки найоптимальнішого шляху подальшого розвитку України. Ліві пропонують свій

шлях, праві - теж. Але найбільш оптимальним, на думку автора дослідження, є соціал-демократичний вибір.

Зважаючи на актуальність і значущість вказаної проблеми, є нагальна необхідність неупередженого висвітлення процесу становлення та діяльності соціал-демократичних партій в Україні в роки незалежності як важливого чинника політичного життя суспільства.

Методологія та методи. Дисертаційна робота виконана на методологічних засадах, пов'язаних з загальнонауковими принципами об'єктивізму, історизму, діалектичного розуміння історичного процесу, системності. Наукова об'єктивність дозволила висвітлити діяльність українських соціал-демократичних партій не тільки під кутом політичної історії, але і в контексті соціально-економічних, національно-політичних процесів, розкрити дійсну роль кожної партії, зробити аналіз загального і особливого в їхній історії. Застосування принципу об'єктивності сприяло з'ясуванню закономірностей відродження соціал-демократичної ідеї, створення та діяльності соціал-демократичних партій. Принцип історизму, діалектичного розуміння історичного процесу дозволив зробити аналіз таких аспектів: чому і під впливом яких обставин виникла та чи інша партія, як змінювалися їхні програми, політика, тактика, як у процесі об'єднань і розколів в соціал-демократичному середовищі було створено декілька соціал-демократичних партій: СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партія "СДС". Важливою методологічною засадою стало використання системного підходу, який передбачав вивчення різнобічних впливів на виникнення, генезу, діяльність соціал-демократичних партій в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Протягом дослідження використовувалися різні методи. Так, порівняльно-історичний метод дав можливість з'ясувати загальні закономірності та специфічні риси діяльності соціал-демократичних партій у вказаний період, їхню суть та місце серед інших політичних організацій. Проблемно-хронологічний метод передбачав розгляд політичних подій в часовій послідовності, в русі та історичних змінах. Використання синхронного

методу було спрямовано на вивчення соціал-демократичного руху в Україні в її різних регіонах одночасно, наприклад, під час виборчих процесів. Корисним в дослідницькому процесі було застосування діахронного методу (методу періодизації), який надав можливості вивчати процеси та явища в конкретних історичних умовах з врахуванням їхніх змін та розвитку, наприклад, кінець 80-х років ХХ ст. – період відродження соціал-демократичної ідеології в Україні; початок 90-х років ХХ ст. – вивчення процесу становлення соціал-демократичних партій та причин розходжень в соціал-демократичному середовищі та вплив на ці події конкретно-історичних умов тощо. В дослідженні зроблена спроба за допомогою відповідних методів визначити типологію політичних партій в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. та класифікувати їх.

Об'єктом дослідження є соціал-демократичні партії України доби незалежності в умовах зародження і розвитку багатопартійної системи, формування політичного плюралізму

Предметом дослідження є тенденції створення соціал-демократичних партій, спрямованість їхньої діяльності щодо форм, методів втілення соціал-демократичної ідеології в свідомість українського народу.

Зв'язок роботи з науковими програмами полягає в тому, що дисертація виконана в межах науково-дослідницької роботи кафедри історії України та українознавства Дніпродзержинського державного технічного університету за темою: "Політичні партії України на початку і наприкінці ХХ ст.", №142/2000

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з кінця ХХ ст. - доби утвердження незалежності України та становлення багатопартійності в суспільстві до підсумків парламентських виборів 2002 року, які показали значущість для України соціал-демократичної ідеї, втіленої в діяльності партій соціал-демократичного напрямку.

Територіальні рамки роботи обмежуються територією незалежної Української держави.

Мету дисертації визначили наукова та політична актуальність й ступінь наукової розробки проблеми, а саме - необхідність виявити шляхи становлення в українському суспільстві ідей соціал-демократії в умовах багатопартійності, розкрити процес створення соціал-демократичних партій та їхньої діяльності на прикладах конкретних історичних фактів.

Для досягнення вказаної мети автором були поставлені наступні наукові завдання:

– Визначити, керуючись історичним досвідом і вимогами сьогодення, теоретико-методологічні принципи дослідження проблеми та використати їх в процесі вивчення й узагальнення конкретного матеріалу.

– Дослідити історичні чинники процесу становлення соціал-демократичної ідеї в Україні та створення соціал-демократичних партій і партій соціал-демократичного напрямку.

– Висвітлити процес створення програмних засад, статутів соціал-демократичних партій та виявити адекватність їхньої діяльності щодо політичних подій в Україні.

– Встановити причини розбіжностей у поглядах на партійно-державне будівництво між партіями соціал-демократичного спрямування.

– Проаналізувати хід розколів та об'єднань в середовищі соціал-демократії та причини політичної кризи всередині окремих соціал-демократичних партій.

– Охарактеризувати діяльність та причини перетворення Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) – (СДПУ(О)) в одну з найвпливовіших соціал-демократичних організацій українського суспільства.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на основі широкої та різноманітної джерельної бази здійснено вивчення процесу становлення і діяльності соціал-демократичних партій України у контексті відношення частина-ціле, де окремі частини, як то: становлення соціал-демократичних партій, їхній внутрішній розвиток, відношення до влади виступали цілим -

процесом встановлення політичного плюралізму в Україні. Вона визначається такими науковими результатами дослідження:

- встановлено, що соціал-демократична ідея має глибокі корені в українському суспільстві, історичну традицію, хоч і перервану роками тоталітарного режиму, а утвердження незалежності України, розвиток багатопартійності сприяли переведенню цієї ідеї в практичну площину - створенню та діяльності соціал-демократичних партій;
- виділені основні етапи історії соціал-демократичних партій доби незалежної України, кожен з яких відзначався все більшим проникненням ідей соціал-демократії в народні маси;
- висвітлені основні причини протиріч, які виникли в середовищі соціал-демократичних організацій, а також хід розколів і об'єднань соціал-демократів та партій соціал-демократичного спрямування;
- досліджена діяльність соціал-демократичних сил в період парламентської кризи 2000 року, які очолили центристські сили Верховної Ради України, що сприяло мирному подоланню протиріч в суспільстві;
- з'ясована ступінь участі різних соціал-демократичних партій України - СДПУ, партії "СДС", УСДП, СДПУ(О) - в політичних процесах країни, а також простежено процес перетворення Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) в одну з найпотужніших політичних організацій.

На захист виносяться такі основні положення дисертації:

- процес формування багатопартійності в Україні набув розвитку в період розпаду СРСР (кінець 80-х - початок 90-х років ХХ століття), в результаті чого почали формуватися партії широкого політичного спектру;
- соціал-демократичні партії є виразниками і захисниками ідеї української державності, поєднуючи у своїй доктрині вимоги створення незалежної, соціальної, демократичної, правової держави з основними цінностями європейської соціал-демократії;
- втілення соціал-демократичної ідеї в площину практичної політики проходить складний шлях подолання суперечностей в середовищі соціал-

демократів, пошуків кращого вирішення соціально-економічних та політичних проблем;

- соціал-демократи підтримали на президентських виборах 1999 р. Л.Кучму, діяльність якого спрямована на демократизацію суспільного життя, реформування економіки, а також були головним чинником подолання парламентської кризи 2000 року;

- процеси розколів і об'єднань соціал-демократичних партій призвели до створення однієї з масових політичних партій сучасної України - СДПУ(О);

- СДПУ(О), інші партії соціал-демократичного спрямування впевнено йдуть до інтеграції з західноєвропейськими партіями Соцінтерну, підтримуючи основні положення Франкфуртського конгресу 1951 р., Стокгольмської декларації 1989 р., XXI Конгресу Соцінтерну в Парижі 1999 р.;

- програмні засади СДПУ(О) відображують європейський вектор розвитку як стратегічний орієнтир нашої держави, який буде сприяти її інтеграції в загальноєвропейський цивілізаційний простір;

- вибори до Верховної Ради 2002 року довели близькість ідей соціал-демократії частині українських виборців.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані в процесі викладання загальних курсів з історії України, підготовки узагальнюючих праць з історії нашої країни, під час написання курсових і дипломних робіт. Досвід вивчення діяльності соціал-демократичних партій дозволить історикам об'єктивно усвідомити перевагу партій центристського типу, політична практика яких створює можливість мирного, еволюційного розвитку країни, реформування її соціально-економічного, політичного, суспільного життя.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертації обговорювалися на методичних семінарах та засіданнях кафедри історії України та українознавства Дніпродзержинського державного технічного університету. Крім цього, основні положення теми доповідалися на

Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 80-річчю Дніпродзержинського державного технічного університету (м. Дніпродзержинськ, 18-19 травня 2000 року) , на четвертій міжнародній конференції "Наука і освіта, 2001" (Дніпропетровськ, 1-15 лютого 2001 року), на першій всеукраїнській науково-технічній конференції "Україна наукова, 2001" (Дніпропетровськ, 25-27 червня 2001 року, 5-7 листопада 2001 року); на Другій всеукраїнській науковій конференції "Інтелігенція і влада" (Одеса, 14-15 березня 2002 року).

За результатами дослідження автором опубліковано статті у фахових та інших виданнях:

1. Глушкова Л.В. Вибір соціал-демократичного розвитку суспільства - шлях України в ХХІ століття. //Грані. - № 5. - 2000 . - С. 87-90.
2. Глушкова Л.В. Становлення соціал-демократичної ідеї в українському суспільстві в умовах політичного плюралізму. // Грані. - № 3. – 2001. - С. 102-105.
3. Глушкова Л.В. Соціал-демократичний рух в Україні в 90-х роках ХХ століття: історіографія проблеми.// Грані. - № 1. – 2002. – С. 83-90.
4. Глушкова Л.В. Соціал-демократична концепція розвитку громадянського суспільства – складова ідеологічних змагань виборчого процесу 2002 року. // Грані. – № 3. – 2002. – С. 113-116.
5. Глушкова Л.В. Українська соціал-демократія - невід’ємна складова світового соціал-демократичного руху.// Матеріали першої всеукраїнської науково-практичної конференції "Україна наукова, 2001" (05-07 листопада 2001 р.) - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. - С.14.
6. Глушкова Л.В. Інтелігенція як провідник соціал-демократичних ідей в українському суспільстві. // Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції "Інтелігенція і влада". – Збірник наукових праць. – Випуск 1,2002. – Одеса. – 2002. – С. 91-94.

7. Глушкова Л.В. Принципи соціал-демократії і формування громадянського суспільства в сучасній Україні. // Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта-2002" (05-07 березня 2002 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – С. 6.

Виходячи з мети та завдань, поставлених автором, дисертація має таку структуру: вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, додатки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Відродження соціал-демократичного руху в Україні, створення та діяльність соціал-демократичних партій наприкінці ХХ - початку ХХІ століть – ці питання привертають значну увагу сучасних дослідників.

На нинішньому етапі розвитку історичної науки постала необхідність зміни теоретико-методологічної парадигми, переходу від марксистсько-ленінської методології та класово-партійного підходу до системного аналізу тенденцій розвитку багатопартійності в Україні, зокрема формування соціал-демократичного руху.

Сьогодні в незалежній Україні діють десятки політичних партій, серед яких значне місце належить соціал-демократам – спадкоємцям світогляду, політики, тактики українських соціал-демократичних партій першої чверті ХХ ст. Тому питання про закономірності виникнення, діяльність українських соціал-демократичних партій, їхній внесок, місце в історії національно-визвольних змагань доби української національно-демократичної революції, створення незалежної України завжди було в центрі уваги українських громадсько-політичних діячів, істориків, політологів.

Так, вже на початку 20-х років з'явилися перші роботи, створені видатними діячами українського національно-визвольного руху, які в своїх працях, написаних в той період, висвітлювали діяльність українських революційно-демократичних, соціал-демократичних партій. Це роботи М.С. Грушевського [109], В.К. Винниченка [86,87], П.О. Христюка [230], Д.І. Дорошенка [113, 114]. В їхніх працях досліджується такий феномен, як українська національно-демократична революція, багато уваги приділяється діяльності українських партій соціал-демократичного спрямування, фундаторами і лідерами яких вони самі були. До цього ж періоду відносяться роботи В. Дорошенка, присвячені історії українських політичних партій [112].

В 20-ті роки під тиском більшовицької партії, яка прагнула до ліквідації багатопартійності в Україні і утвердження однопартійної політичної системи, українські соціал-демократичні партії поступово сходили з політичної арени. Цей період досліджують у своїх працях радянські історики Й.Ю. Гермайзе, Д.І. Ерде, М.Ю. Равич-Черкаський, М.І. Яворський [96, 116, 198, 239]. Кожен з авторів своєрідно відображує історію української соціал-демократії, але в деяких працях українські партії вже починали трактуватися як “дрібнобуржуазні”, “буржуазно-націоналістичні”. Під час посилення намагань керівництва більшовицької партії остаточно ліквідувати багатопартійність в Україні, радянські партійні діячі, історики більшовицької партії теж висвітлювали з “пролетарсько-класових позицій” історію відношень більшовиків з українськими соціал-демократичними партіями. “Контр-революційна антирадянська” діяльність соціал-демократичних партій відображена в роботах А.В. Луначарського, М.М. Покровського [157, 193]. Ці праці демонстрували марксистсько-ленінську методологію дослідження, стверджували неминучість поразки всіх політичних партій, які виступали проти більшовиків, соціалістичної революції, радянської влади, диктатури пролетаріату.

Таким чином, дослідження 20-х років торкалися питань зародження і розвитку соціал-демократичного руху в Україні, а також діяльності соціал-демократичних партій в ході Української революції та зникнення їх з політичної арени. І хоч ці роботи прямо не відповідають темі дослідження, все ж багатий фактичний матеріал дав можливість зробити висновки щодо діяльності соціал-демократичних партій в революційну добу.

В 30-ті роки в зв'язку з утвердженням у країні тоталітарного режиму, однопартійної політичної системи, культу особи Сталіна вивчення історії політичних партій фактично було припинено. Досліджувалася виключно історія більшовицької партії. Таке упереджене ставлення до діяльності інших політичних сил нанесло велику шкоду історичній науці, породило “білі плями” в історії нашої країни. Українські соціал-демократичні партії було визнано

“контрреволюційними, антинародними” і вивчення їхньої історії заборонено. Цим самим було перервано дослідження історичного процесу виникнення соціал-демократичних традицій українського народу, їхнього розвитку, боротьби за національне визволення, незалежність української держави, за демократичні перетворення в суспільстві.

З середини 50-х років, періоду хрущовської “відлиги”, почалося більш ґрунтовне і всебічне вивчення історії різних політичних партій, які діяли на початку ХХ століття, в тому числі і соціал-демократичних. Серед таких досліджень слід відзначити праці радянських істориків В.В. Коміна, Л.М. Спіріна [136, 214]. Вони вивчали історію боротьби більшовиків проти всіх основних “непролетарських партій”. Ідеологічній боротьбі проти “буржуазно-націоналістичних ідей” були присвячені роботи М.М. Кейзерова і Є.О. Ножина, О.М. Малахова і В.В. Почепко, В.Г. Шемятенкова, В.О. Виноградова, Д.Н. Кундюби [128, 160, 236, 88, 143]. Наведені роботи базувалися на теоретико-методологічній основі, притаманній радянській історіографії. “Непролетарські партії” України зображувалися буржуазно-націоналістичними і робився висновок, що вони зійшли з політичної арени внаслідок своєї буржуазної соціально-класової природи, помилкової стратегії і тактики. Радянські історики стверджували, що ліквідація багатопартійності і створення однопартійної політичної системи було закономірним явищем, що головним їхнім завданням була боротьба проти “демократичного соціалізму” (П.Н. Федосєєв, С.В. Олександров, Г.Л. Єганов [229]).

В радянські часи затиснута в лещатах ідеологічного догматизму історіографія на змогла послідовно науково і неупереджено підійти до вивчення і висвітлення історії соціал-демократії. Українські соціал-демократичні партії трактувалися радянськими істориками як ворожі, керовані “буржуазно-націоналістичною інтелігенцією”, яка проводила “зрадницьку” політику щодо інтересів робітничого класу і трудового селянства, свідомо спрямовану на гальмування розвитку революційного руху. При цьому явно

недооцінювалася, або й просто замовчувалася, конструктивна роль соціал-демократії в організації масової боротьби за демократизацію суспільства, національне визволення, стверджувалося, що “керівництво соціал-демократичних партій не хоче відмовитись від співробітництва з буржуазією” [117, с. 15].

Цікавими, багатими фактичним матеріалом були праці українських вчених, присвячених вивченню українських політичних партій. Серед них роботи В.Г. Сарбея, В.А. Чирко, Ю.М. Гамрецького, П.М. Шморгуна [204, 232, 95, 238]. Основоположними на той час стали фундаментальні дослідження діяльності українських соціалістичних партій відомого історика І.Ф. Кураса [144,145]. В його роботах була наведена велика кількість фактичного матеріалу, їм був притаманний глибокий аналіз внутрішньопартійного становища українських соціал-демократичних партій, автор перший в історичній літературі дав картину ліквідації багатопартійності в Україні і становлення однопартійної системи влади більшовиків. До цього ж періоду відноситься робота Р.І. Ветрова, в якій докладно висвітлювалася діяльність російських соціал-демократів (меншовиків) і їхнє ставлення до українських соціал-демократів [85].

Слід зазначити, що всім цим дослідженням радянської історіографії притаманний дещо однобічний підхід, заснований на базі марксистсько-ленінської методології, коли діяльність партії більшовиків трактувалася такою, що її позитивно сприймав весь народ, а самі українські політичні партії зображувалися як “контрреволюційні, антирадянські”. Тобто ці роботи мали ознаки ідеологічних настанов радянської історіографії 50-80-х років.

Як бачимо, історіографія середини 50-х – початку 80-х років відзначалася упередженістю, ідеологічні підвалини досліджень не давали радянським вченим змогу об’єктивно оцінювати результати діяльності соціал-демократичних партій, зробити висновки на базі загальнолюдських цінностей, свободи, солідарності, справедливості. Соціал-демократичні цінності представляли перед суспільством у спотвореному вигляді “ворожих ідей”. Це

засвідчує, що соціал-демократичні традиції були перервані в радянському суспільстві. Тому в нову добу виникла необхідність їхнього подальшого, дійсно наукового вивчення.

В кінці 80-х – на початку 90-х років, коли почався процес широкої демократизації, політичної гласності, активізувалися дослідження з історії діяльності політичних партій в Україні, в тому числі соціал-демократичних. Виникнення в серпні 1991 р. незалежної держави України створило широкі можливості для наукової громадськості в справі вивчення історії своєї країни. Історики з принципово нових позицій підходили до висвітлення проблем виникнення соціал-демократичних партій в Україні на початку ХХ століття, їхньої діяльності під час української національно-демократичної революції, знищення багатопартійності в радянській Росії та утвердження однопартійної політичної системи в 20-х роках. Доба так званої "перебудови", а потім незалежності України створила умови для відродження багатопартійності, політичного плюралізму, діяльності політичних партій різного спектру, серед яких соціал-демократичні займають визначне місце. Від цього часу історіографія почала ліквідувати "білі плями" в історії української соціал-демократії.

Дослідження історії виникнення соціал-демократичних партій України вимагає нестандартних, творчих підходів. Орієнтація на концепції західних вчених гальмуватиме пошук і вироблення власних методологічних прийомів і засад, які б відповідали історичній дійсності. Іншу небезпеку становлять спроби консервації застарілої марксистсько-ленінської методології. "Однією з головних умов формування нових теоретичних і методологічних підходів до вивчення актуальних проблем історії України є відмова від будь-яких наукових претензій на створення єдиних універсальних методологічних засад історичного пізнання. Це зумовлено, насамперед, невичерпністю властивостей і рис суспільно-історичного розвитку, що робить неможливим розробку будь-яких всеохоплюючих теорій... Будь-яка наукова теорія, котра базується на аналізі і узагальненні історичної дійсності має певне раціональне зерно і, таким

чином, робить певний внесок у розвиток суспільно-наукової думки”, як, на наш погляд, вірно вказує А.Павко в статті "Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій та організацій в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст." [183].

Предметом розгорнутої наукової дискусії стала проблема діяльності українських політичних партій та ліквідації багатопартійності. В ній брали участь відомі вчені – І.Ф. Курас, Ю.Ю. Кондуфор, Ф.М. Рудич, П.Л. Варгатюк, В.Ф. Солдатенко та інші. Завдяки зусиллям С.В. Кульчицького, В.Г. Касьянова, І.Ф. Кураса, В.Ф. Солдатенка, Ф.Г. Турченка та інших провідних вчених історія політичних партій в Україні почала вивчатися неупереджено, об’єктивно, з позицій історизму [141, 142, 127, 144, 145, 210, 211]. На погляд цих дослідників, принцип історизму має особливе значення для вивчення політичних партій, які діяли в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. Його застосування вимагає глибокого аналізу причин і обставин виникнення тієї чи іншої партії, які в ній відбувалися еволюційні процеси, як змінювалась її програма, політика, тактика, якою вона була в момент зникнення з політичної арени. Саме такий конкретний історичний підхід використовувався в дослідженнях провідних українських істориків.

Окремо треба відзначити дослідження В.Ф. Солдатенка з історії української революції, в тому числі з питань діяльності українських політичних партій [210]. Багато уваги приділяється внутрішньому партійному становищу, діяльності різних течій, груп, аналізу ідеологій. Ці роботи мають дійсно принципове методологічне значення для правдивого зображення діяльності української соціал-демократії. В цьому ж сенсі необхідно відзначити монографію В.Ф. Солдатенка щодо історичного періоду української революції [211].

Діяльність сучасних українських політичних партій, соціал-демократичних зокрема, розглядає С.В.Кульчицький в статті “Новітня історія України” [141]. Він аналізує досягнення й провали перебудови в Україні, процеси надбання суверенітету держави, розвитку демократичних засад

суспільства. Дослідження процесу становлення незалежності нашої держави і ролі українських політичних партій міститься в статті цього ж автора “Утвердження незалежності України: перше десятиліття” [142].

Значний внесок в розробку проблеми діяльності сучасних соціал-демократичних партій був зроблений істориком О. Висоцьким. В його роботах “Виникнення сучасної української соціал-демократії”, “Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції” [90] наголошується на тому, що історія сучасної української соціал-демократії почалася ще з виникнення за умов лібералізації на території України перших соціал-демократичних клубів і груп – в містах Львові, Києві, Сумах, Харкові, Вінниці та інших. Автор висвітлює шлях української соціал-демократії від перших гуртків до створення перших соціал-демократичних партій – СДПУ і ОСДПУ, які мали на меті об’єднання в єдину партію. Йшлося про необхідність об’єднання людей, котрі стоять на позиціях соціал-демократії і сповідують ідеї ненасилля, ідеологічного, політичного та економічного плюралізму, а також була порушена проблема створення соціал-демократичної асоціації України з перспективою утворення партії [89, с. 68]. В той же час О. Висоцький аналізує протиріччя, що виникли між українськими соціал-демократами і привели до розколу, причиною якого, на його погляд, був недостатній розвиток політичної культури української соціал-демократії та її ідеологічних настанов, розбіжності в національному питанні, гостра боротьба за лідерство. Питання про об’єднання СДПУ і ОСДПУ постало 1991 року, але реєстрація єдиної партії відбулася в квітні 1993 року. О. Висоцький зазначає, що у “Програмових цілях” єдиної партії, яка отримала назву СДПУ, декларувалося: “Ми прагнемо зробити наше суспільство більш людським, державу більш близькою до інтересів громадянина. Наш позитивний ідеал – це цивілізоване, тобто вільне, демократичне, солідарне, економічно ефективне та екологічно стале суспільство, що перебуває в постійному динамічному розвитку. Ми прагнемо повернення України до європейських народів як великої, незалежної і демократичної країни” [90, с. 78]. Автор вірно відзначає, що українська соціал-демократія – одна з найдійовіших політичних

сил, яка має майбутнє, але на той час ще не склались умови для перетворення її на могутню силу української політики.

Безумовно, праві сучасні автори, які вказують, що біля витоків соціал-демократичного руху в Україні стояли видатні українські громадсько-політичні діячі М. Драгоманов, І. Франко, М. Павлик, М. Грушевський, В. Винниченко та інші. Саме тому в добу незалежності історики звернули увагу на дослідження їхніх поглядів та діяльності: це роботи Ю. Павленка, Ю. Храмова, В. Сарбея, О. Кияна, Б. Червака. Так, Ю. Павленко і Ю. Храмов зазначають, що М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський були “квінтесенцією української інтелігенції, але вони не мали досвіду організаційно-адміністративної роботи” [184, с. 55].

В контексті вивчення історичної спадщини українського народу проведено аналіз поглядів М.П. Драгоманова, засновника українського соціалізму, на національне питання, російський лібералізм в статтях О. Кияна “М. Драгоманов і російський лібералізм”, В. Сарбея “До поглядів М. Драгоманова на національне питання”. Так, О. Киян досліджує еволюцію суспільно-політичного світогляду М.П. Драгоманова, наголошує, що “Драгоманов займає своєрідне місце в історії українського громадського руху. Діяч з послідовним, чітко вираженим суспільно-політичним світоглядом, орієнтований на кращі прояви західноєвропейського демократизму, він, як ніхто, відчував на собі великодержавний шовінізм...” [130, с. 32]. І особливо це виявлялося, коли Драгоманов торкався соціальних і національних проблем російського народу.

В. Сарбей в своїй статті проаналізував основний зміст національної програми М.П. Драгоманова. Автор розкрив ставлення до неї сучасників – послідовників і опонентів видатного українського вченого і суспільно-політичного діяча – І. Франка, М. Павлика, М. Грушевського, В. Леніна та інших; розкриває своє бачення драгоманівської творчої спадщини в контексті Декларації про суверенітет Української РСР [203, с. 60].

Окремі аспекти ставлення Івана Франка до національної ідеї та української соціал-демократії розкриваються в статті Б. Червака “Наперед українці, а потім соціал-демократи”. Автор наголошує, що Іван Франко усвідомлював, що політична самостійність неможлива без національного самоусвідомлення; він піддавав критиці російських соціал-демократів, для яких “ідеї соціал-демократизму можуть послужити як хороше прикриття своїх довічних шовіністичних амбіцій” [231, с. 55]. Складні і різносторонні відносини політичних партій і громадських організацій в умовах становлення багатопартійності досліджуються в монографії К.Богомаза “Політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х – початок 90-х років ХХ ст.)”. Аналізуються основні теоретичні положення та актуальні питання практичної реалізації їхніх програм на етапі реформування політичної, соціально-економічної й духовної сфер життя суспільства. Можна погодитись з автором, який наголошує: “... соціал-демократи виступають за такий стан суспільства, який забезпечував би оптимальний рівень життєвої напруги, за якою можна уникнути як культивування утриманських настроїв, так і надмірної соціальної напруженості” [78, с. 22].

Свідчення про початкову історію української соціал-демократії, її взаємодію з міжнародним соціалістичним рухом дає монографія А. Голуба “Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)”. Він відзначає, що суспільно-політична думка новітньої доби, в тому числі й української соціал-демократії, базується на ідеях гуманізму і людяності, що “ідеологічні засади нинішніх українських соціал-демократів... розвиваються в руслі основоположних ідей міжнародного соціалістичного руху...” [105, с. 6]. Для дослідження питання становлення сучасної української соціал-демократії важливе значення має висновок А. Голуба про “єдиний критерій зрілості основних цінностей соціал-демократизму – свободи, справедливості, солідарності” [105, с. 9].

До історії соціалістичного руху в Наддніпрянській Україні взагалі, а також історії Революційної української партії, яка розвивалася, наслідуючи

зразки західноєвропейської соціал-демократії та прагнучи їхнього втілення на національному ґрунті, звертався Г. Касьянов в науковій розвідці “Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ сторіччя)”. Після фактичного розпаду РУПу в грудні 1905 року була створена нова партія: Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП). Нова програма в теоретичній своїй частині була запозичена з Ерфуртської програми німецької соціал-демократії К. Каутського [127, с. 110]. Автор аналізує складний шлях діяльності УСДРП, яка працювала в умовах ідеологічної невизначеності, пресінгу з боку РСДРП, внутрішньопартійної боротьби з питань майбутнього державного статусу України, національного, земельного питання. Г. Касьянов наголошує на підвищенні після революції 1905-1907 років “теоретичного рівня доктринальних розробок. Особливо це стосується праць Лева Юркевича (Рибалки), котрий не тільки фінансував найцікавіші партійні видання у 1910-1914 роках (це були “Наш голос” і “Дзвін”), а й висунувся як провідний теоретик української соціал-демократії... Саме він, відстоюючи ідею організаційної самостійності українського робітничого класу (тобто самостійної української робочої партії), боронив думку про спільні ідеали та принципи соціал-демократії взагалі. Він же виступив головним опонентом В. Леніна у дискусії стосовно взаємин російської та української соціал-демократії” [127, с. 113]. Фактично той період, за думкою автора, був часом вироблення первинних засад українського соціал-демократичного руху і розвивався він за вкрай несприятливих соціально-політичних умов (відсутність належної соціальної бази, брак політичної традиції й культури тощо), які були прямим наслідком напівколоніального становища цілої української нації у складі Російської імперії. Історія існування й розвитку української соціал-демократії – невід’ємна і повчальна сторінка загального суспільно-політичного досвіду нашого народу.

В праці О.П. Рєнта “Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу” зазначається: “Як ніколи актуальним сьогодні є дослідження історії суспільно-

політичної думки і політичних вчень в Україні, виникнення та діяльності національних політичних партій, інших громадських організацій” [200, с. 21].

Проблемам формування незалежної Української держави присвячена надзвичайно важлива колективна монографія “Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001)” (Н.П. Барановська, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський та ін. під ред. В.М. Литвина) [223]. В роботі аналізуються суспільно-політичні, соціально-економічні й культурні процеси трансформаційного періоду. Особливо корисним для даної роботи є розділ II “Суспільно-політичне життя”, автором якого виступає В.М. Литвин. На широкому історичному полі він показує закономірності активізації суспільно-політичного життя в кінці 80-х – на початку 90-х років, зародження багатопартійності та народження незалежної України.

Також про реалії багатопартійності, про проблему соціальної бази, на якій можливо партнерство нових громадсько-політичних організацій, розмірковує В.М. Литвин в статті “Конфронтація чи співпраця?” [152]. Він доводить, що розвиток багатопартійності в нинішніх умовах свідчить про переакцентування в понятті “політична партія” на слово “політика” в його первісному значенні – мистецтво управляти державою. Іншими словами, будь-яка партія розглядається з позицій відображення нею загальнонародних інтересів, з одного боку, і здатності управляти тими чи іншими сторонами життя країни – з другого. “Велика група партій”, – наголошує автор, – “заявляє про свої центристські позиції, а саме: Соціал-демократична партія України, Об’єднана соціал-демократична партія України, Партія зелених України, Ліберально-демократична партія, Партія демократичного відродження України, Демократична партія України... Але вся драма в тому, що ми не маємо соціальної бази для цивілізованого центристського руху. В країнах Заходу його представляє насамперед середній клас. У нас же середній клас в традиційному розумінні цього слова відсутній” [152, с. 39].

В іншій своїй статті “Центризм. Місце злагоди змінити не можна” В.М. Литвин відзначає: “Ні ортодоксальний комунізм, ні ідеї ліберальної

вестернізації, ні мрії про європейський дім, у якому вже влаштувалися деякі реформатори, але в якому немає місця абсолютній більшості населення, не здатні об'єднати суспільство у наш складний час. Це під силу новій центристській генерації політиків, не обтяженій старими догмами” [151, с. 91]. Більшість українських партій та політиків заявляють про центристські позиції. Дослідник підкреслює, що політичному життю України притаманна безкомпромісність, агресивність, ворожість, конфронтаційність; корені цього стану сягають у тоталітарне минуле. До того ж і багатопартійність – інститут молодий. “Потрібен час, щоб суспільство набуло політичної структури: клубні сходки закінчилися формуванням реальних партій... Багатопартійність як інститут формування влади повинна пройти необхідні та природні стадії розвитку” [151, с. 91]. Центризм є гарантом політичної й соціальної стабільності; під політикою центру прийнято розуміти середню лінію в суспільному розвитку. Тут враховується усталене уявлення про ліві та праві сили, між якими знаходяться центристи. Автор доводить, що соціальною базою центрризму є середній клас, який має певний рівень матеріальної забезпеченості, свій життєвий стандарт, якість життя, спосіб мислення, який направлено на збільшення можливостей індивідуального вибору. Таким чином, включати в себе програму виведення країни з кризи повинна центристська політика, до якої найближче стоять партії соціал-демократичного спрямування, бо вони декларують непорушність демократичних принципів політичного життя, прагнуть до створення ефективної системи соціального захисту, а також до розумного компромісу з підприємницькими колами.

Політичну ситуацію в Україні у 90-ті роки ХХ ст. аналізують В. Литвин, А. Слюсаренко (“На політичній арені України (90-ті р.р.). Роздуми істориків”) [153]. Вони відзначають, що у 1990 році склалася багатопартійність, почала діяти соціал-демократична течія; вказують на складність політичної ситуації в Україні.

Особливої уваги заслуговує монографічне дослідження В.М. Литвина “Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.)”. В ньому

глибоко розкрито процес становлення громадянського суспільства, конституційний процес, діяльність широкого спектру політичних партій, в тому числі тих, хто підтримує соціал-демократичні ідеї, ідеї центризму. Ці питання розглянуто крізь призму суверенізації, утвердження демократичних принципів життя українського суспільства. Автор стверджує, що “життя переконливо доводить, що ігнорування соціальними, політичними, духовними чинниками не просто збіднює чи ускладнює процеси розвитку, а від самого початку робить їх приреченими на провал” [154, с.5].

В роботах “Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку (середина 1993 року)” В. Кремень, Є. Базовкін, М. Міщенко [139], “Політичні партії України. Порівняльний аналіз програмних документів” Є.Базовкін [73], аналізуючи політичну ситуацію 1993 року, відзначають слабкий вплив політичних партій, які залишалися вузькими угрупованнями, позбавленими підтримки населення. Численні розколи показали їхню внутрішню нестійкість від волі різних фракцій, які діють у багатьох з них. Тоді, у 1993 році, відмічають автори, позитивно ставились до Соціал-демократичної партії 8% опитаних [139, с. 34]. Наголошується, що на розвитку України негативно позначається політична неструктурованість суспільства, недостатнє самоусвідомлення різними верствами населення власних інтересів.

Проблемам суспільної трансформації України присвячена монографія В. Кременя, В. Ткаченка “Україна: шлях до себе” [140]. В книзі аналізуються хід конституційного процесу, причини глибокого суспільного розколу, робиться висновок, що основні стратегічні завдання – розбудова правової соціальної держави та розвиток громадянського суспільства – ще не розв’язані. Віднайдення Україною свого шляху в світовій спільноті, визначення основних базових цінностей у державі – ці проблеми є важливим компонентом дослідження. Автори наголошують: “Для масової свідомості характерним є не стільки прагнення до радикальних змін, скільки прагнення до упорядкування нинішньої соціально-економічної ситуації... Побіжно зауважимо, що зазначені суспільні настрої засвідчують водночас і конструктивність соціал-

демократичної платформи, яка усвідомлює джерела нехай відносної, але все ж політичної стабільності нашого суспільства” [140, с. 438].

Значний вклад в розробку теорії сучасної української соціал-демократії вніс В. Медведчук – голова СДПУ(О). До характеристики сучасної української національної ідеї В. Медведчук звертається в своїй статті “За принципом свободи, рівності, братства. Основні витoki та загальна спрямованість сучасної української національної ідеї” [163]. Він зауважує, що “конституційний принцип ідеологічного плюралізму аж ніяк не суперечить існуванню у суспільстві об’єднуючої національної ідеї, сприйнятої усім населенням” [163, с. 4]. Українська національна ідея має, наголошує автор, велике історичне минуле – цілий духовний комплекс, до якого належать ідеї Івана Вишенського, П. Могили, П. Орлика, Г. Сковороди. Проблема української національної ідеї відображена в творчості Т. Шевченка, М. Драгоманова, В. Антоновича, М. Міхновського, М. Грушевського, В. Винниченка – великих діячів українського національного руху. В. Медведчук підкреслює, що “складові” національної ідеї “повинні відповідати загально визнаним світовою спільнотою уявленням про соціальні цінності” [163, с. 5].

Аналіз актуальних питань подальшого суспільного та державного розвитку України подається в монографії В. Медведчука “Україна: актуальні питання розвитку суспільства, держави і права”. Особливо важливим для даної роботи виявився розділ книги “Шляхом до відкритого демократичного суспільства”, в якому автор звертається до історичних коренів соціал-демократії в Україні; аналізуючи питання економічного розвитку, вказує, що йдеться про те, щоб “економіка України була економікою добробуту з усіма пов’язаними з цим наслідками” [166, с. 45]. Далі автор наголошує, що “популярність соціал-демократичних концепцій організації суспільного життя пояснюється ще й тим, що їх теоретичне обґрунтування, по-перше, дійсно відповідає реаліям часу, оскільки дає найдосконаліші моделі його розбудови, а, по-друге, визначає виключно мирні шляхи досягнення поставленої мети, які

нічого спільного не мають з відомими “методами революційності”, застосуванням насильства тощо” [166, с.41].

“Соціал-демократія є однією з найвпливовіших суспільно-політичних сил сучасного світу, яка довела свою здатність брати до уваги економічні реалії, що змінюються, та використовувати їх результати для зміцнення свого впливу”, - наголошує він в своїй книзі “Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива” [165, с. 104]. Ця книга роздумів відомого політичного діяча висвітлює роль та значення ідеології соціал-демократії; вона є найбільш повним викладенням цього питання в нашій країні. Автор дотримується думки, що тільки політика, яка ґрунтується на засадах головних соціал-демократичних імперативів – свободи, справедливості, солідарності – відповідає вимогам трансформації українського суспільства періоду становлення правової соціальної держави.

В цій роботі особливу увагу зосереджено на таких питаннях, як аналіз ідеологічної ситуації в Україні, специфіка соціал-демократичного ставлення до моралі, ідейної ідентичності, історико-культурних витоків та принципів організаційної діяльності. Окремий розділ присвячено еволюції економічної доктрини соціал-демократії, де зазначається, що “європейці зараз віддають перевагу голосуванню за ліберальні цінності, що їх висувають соціал-демократи, і, як і раніше, поділяють чимало тих принципових підходів соціал-демократів, якими вони відрізняються від лібералів” [165, с. 94]. Важливими в книзі є додатки, в яких подаються найважливіші документи світової соціал-демократії.

Проблемам становлення і розвитку соціал-демократії в Україні присвячено збірник В. Медведчука “Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України”. Ця книга також відповідає на основні питання громадськості. У збірник увійшли статті та виступи В. Медведчука у засобах масової інформації. Автор зазначає: “Відбираючи матеріали для даної книги, я водночас свідомо не виключив питання, що носили ситуативний характер і за тими, чи іншими причинами начебто втратили свою актуальність. Без них, на

мою думку, книга не розкривала б у повній мірі реальних обставин, подій, що відбувались у різний час” [168, с. 4-5]. В книзі розглядаються наступні проблеми: соціал-демократична модель суспільного розвитку: передумова її становлення в Україні; духовні чинники державотворення; громадська злагода як умова відродження країни; питання відносин України і Росії; формування та діяльність парламентської більшості; також подається програма практичних дій українських соціал-демократів в боротьбі за ідеали свободи, справедливості, солідарності. Це стверджується такими словами автора: “Досвід країн, що реалізують соціал-демократичну модель суспільного розвитку, підтверджує ту незаперечну істину, що світ є глибоко соціальним, пронизаним повсякденними життєвими потребами мільйонів людей. Будь-які економічні та політичні перетворення приречені на поразку, якщо не враховували ці інтереси... суспільного прогресу можна досягнути за двох основоположних умов: демократизації політичної системи і соціалізації ринкової економіки” [168, с. 27].

В. Медведчук наголошує, що програмні засади СДПУ(О) ґрунтуються на основі Декларації про державний суверенітет України, Акту проголошення незалежності України, в яких йдеться про самостійну і незалежну Українську державу.

Певний внесок в економічну теорію соціал-демократії зробив лідер Соціал-демократичної партії України Ю. Буздуган. В його дослідженні “Постіндустріальна система України (Неефективна економіка)” відображується пошук такої державної політики, що поєднує державні економічні інтереси з принципами економічної свободи і робиться висновок, що фундаментальним кроком на шляху подолання кризи має стати формування в Україні системи соціального діалогу – системи соціального партнерства [79].

Щоб вивчити проблему становлення та розвитку української соціал-демократії, необхідно дослідити погляди широкого політичного загалу на це питання. Так, ставлення лівих партій до соціал-демократії розкрито в книзі за редакцією О. Гараня, О. Майбороди “Українські ліві: між ленінізмом і соціал-

демократією” [224]. В монографії розкривається діяльність лівих партій в Україні, їхнє організаційне становлення в умовах багатопартійності, ідеологічні настанови лівих протягом 90-х років; досліджується хід парламентських виборів 1994 та 1998 років, президентських виборів 1999 року, діяльність лівих у Верховній Раді та розглядається особливість їхнього електорату. Автори аналізують процес розмежування в стані лівих після поразки на референдумі 16 квітня 2000 року. Важливим є висновок: “Безумовно, ніша для постання потужної лівоцентристської соціал-демократичної структури існує. І ця ніша ще не заповнена... розколотим залишається соціал-демократичне середовище...” [224, с. 239]. Автори вважають, що певний ефект могло б дати створення нової структури – соціал-демократичної асоціації або соціалістичного конгресу, куди б входили і соціал-демократичні партії, соцпартія, а також ті, хто симпатизує соціал-демократичній чи соціалістичній ідеї. Вони пропонують декілька сценаріїв розвитку політичних подій, і один з них – просування соціалістичної партії в бік соціал-демократії.

Вплив ідей соціал-демократії на владу розкриває російський вчений Б. Романов (“Соціал-демократія і влада”, 2000 р.), який доводить, що вся історія соціал-демократії пройнята прагненням створити державу, яка захищатиме кожного громадянина, забезпечуватиме йому всі соціальні блага. “Сучасна соціал-демократія виходить з того, що є можливою і бажаною поступова трансформація держави в бік її більшої соціальної ролі і соціальної відповідальності..., створення відповідних гарантій для більшості населення” [202, с. 80-81].

Соціально-політичні процеси в Україні (середина 80-х років – 1990 рік) досліджує В. Тарасенко в статті “Інволюційна трансформація в Україні”, який наголошує: “Найбільшим парадоксом інволюційної трансформації є факт: як соціалізм, хоча б і недосконалий, не руйнує, знищити його в Україні не вдасться, бо залишаються не лише соціалістична ідея, а й мільйони її прихильників, та захисників (про що засвідчили парламентські вибори-98).” [216, с. 124]. Тому, зазначає автор, інволюційну модель розвитку суспільства

слід замінити еволюційною: ця модель модернізації відштовхується від досягнутого і не руйнує його, а поступово змінює через удосконалення, оновлення.

Проблему центрizmu розглядає дослідник М. Махненко, який вважає, що до центру слід віднести партії, які вважають за можливе існування державної власності в обмежених розмірах та рівноправність різних типів приватної власності, включаючи приватну без найманої праці й з використанням останньої без обмежень [162, с.113].

Аналіз тенденцій суспільного розвитку в Україні проводять А. Дергачев, С. Макеєв в статті “Три роки української незалежності: тенденції суспільного розвитку” (1994 рік) [111]. Вони акцентують увагу на кризовому стані української економіки, політики, суспільного життя і підкреслюють, що “розвивати й зміцнювати необхідно перш за все громадянське суспільство. На це повинна бути зорієнтована діяльність усіх істинно патріотичних сил. Без цивілізованого суспільства українська держава буде неспроможною” [111, с. 8].

Шляхи розвитку демократичного суспільства розкриває В. Трипольський в науковій розвідці “Тернисті шляхи демократії: спроба політичного аналізу” [219]. Він наголошує на тому, що в складних соціально-економічних і політичних обставинах особливо велика роль покладається на політичні партії як стабілізуючого чинника в суспільстві. В той же час дослідник констатує, що в Україні партії ще не стали тим вузловим осередком, де акумулюється кадровий і політичний потенціал суспільства.

Певний аналіз діяльності та позицій політичних партій міститься в працях Р.І.Ветрова “Президентські вибори 1999 р. та їх доленосне значення”, “Інтелігенція, політичні партії та президентські вибори 1999 р.: уроки на майбутнє” [82, 83]. З методологічних позицій об’єктивізму, історизму, діалектичного розуміння історичного процесу автор висвітлює позиції лівих, правих сил, центру протягом виборчої кампанії, підкреслює, що серед тих партій, які грали провідну роль була й є Соціал-демократична партія України

(об'єднана). СДПУ(О) являлась також однією із ініціаторів створення громадського політичного об'єднання "Злагода" [82, с.70-71].

Безпосередньо стосується проблеми дослідження праця Р.І.Ветрова і С.П.Донченко “Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900-1925 р.р.)”. Ця робота допомагає глибше дослідити історію соціал-демократичних партій України, проблему ліквідації багатопартійності і створення однопартійної комуністичної системи в Україні. Автори наголошують: “...сьогодні, після того, як 24 серпня 1991 року виникла сучасна незалежна держава Україна, на її теренах діють знову десятки і десятки різних нових політичних партій, багато з яких є спадкоємцями світогляду, політики та тактики тих партій, які діяли на початку століття” [84]. Правдиве, неупереджене викладення авторами подій першої чверті ХХ століття допомагає виявити глибокі корені подій сьогоднішнього дня. Автори доводять, що, і цей висновок має принципове значення, “практично ні одна партія не шукала взаємовигідну обопільну лінію, не йшла на дійсно політичні компроміси, не вела діалогу, не створювала підвалини демократії та багатопартійності... Ось чому ідеологія нетерпимості, опора на силу, як вирішальний аргумент відносно політичних опонентів, зробили неможливим мирний діалог, який постійно замінювався протиборством, аж до ліквідації політичних ворогів” [84, с. 101].

Важливою, на наш погляд, для розуміння політичних процесів, визначення співвідношення “політика і народ” є наукова розвідка М. Кириченка “Політикотворення в Україні: досвід екзистенційного аналізу” [129]. Він відзначає, що “політика твориться головним чином в структурах державної влади... такий характер політикотворення пояснюється насамперед тим, що структури державної влади не мають належної противаги... профспілки ще не заявили себе в ролі впливового політичного суб'єкта... Те саме можна сказати й про партії: кількість їх значна, а політичний вплив досить мізерний. Партії знаходяться в зародковому стані і не мають під собою надійного соціального ґрунту...” [129, с. 16].

Ряд дослідників торкаються концепції політичної доктрини України, шляхів її подальшого розвитку. Так, у праці М. Михальченка “Час визначитись, яку державу будемо” (1993 рік) відзначається, що українська державність немало втрачає через відсутність чітких уявлень про цілі й перспективи країни в світовому геополітичному просторі. При цьому важливим є процес “вироблення механізму взаємовідносин держави – партії – особистості... Світовий досвід засвідчує, що нормальна діяльність демократичних партій можлива лише за підтримки держави. Механізмом такої підтримки може виступати матеріальна допомога партіям, які здобули на останніх багатопартійних виборах, скажімо, не менше 5 відсотків голосів виборців” [172, с. 9]. Необхідно, наголошує автор, гармонізувати і узгодити інтереси і взаємовідносини держави, партій, громадських організацій і особистості, досягти міжнаціональної злагоди. Цей же автор в статті “Україна завмерла в чеканні: реформ, катастрофи чи реставрації?” розглядає ситуацію, що склалась в Україні наприкінці 1994 року; в ній піднімаються і проблеми розвитку партійної системи. М. Михальченко зазначає, що “політичні партії і рухи у більшості випадків переживають гостру ідеологічну кризу через невизначеність найближчих цілей, що веде до розвалу організаційних структур. Це стосується партій і рухів центристського і націонал-демократичного спрямування... Багато в чому посилює політичний хаос в Україні дрібнопартійність...” [171, с. 24-25].

Про вибір шляху розвитку України розмірковує В. Муляр в статті “Не капіталізм і не соціалізм. Що ж тоді?”, вказуючи на різноманітність політичних систем – однопартійних, двопартійних і багатопартійних [174]. Проблеми участі народних мас в політичному житті країни, в державному будівництві через різні масові організації трудящих – політичні партії, рухи, профспілки, кооперативи – торкається в своїй статті “Суверенітет: від бажаного до дійсного” В. Касьян [126, с. 62].

Теоретичні основи соціал-демократичної ідеї аналізує Л. Гайдуков в статті “Е. Бернштейн та його погляди на соціалізм (історія і сучасність)” [93]. Вивчення поглядів видатного німецького соціал-демократа Едуарда

Бернштейна дає нам змогу зрозуміти історичні витoki сьгоднішньої соціал-демократичної ідеї, її реформістських намагань, до чого й закликав він міжнародну соціал-демократію.

Про спорідненість долі української та західноєвропейської соціал-демократії відзначає в своїй книзі “Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918)” О. Жерноклеєв [117]. Вона присвячена відгалуженню українського соціал-демократичного руху, яке на автономних засадах входило до складу Соціал-демократичної партії Австрії. Відродження демократії, багатопартійності в сучасній Україні після довготривалої перерви, зумовленої пануванням тоталітарної системи, неможливе без глибокого і всебічного вивчення, узагальнення і переосмислення політичного досвіду українського народу, нагромадженого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними політичними партіями і рухами, органами державної влади. Це дослідження дало змогу ґрунтовніше висвітлити витoki сучасної соціал-демократичної думки, її теоретичні засади.

Партії соціал-демократичного спрямування багато часу приділяють вивченню шляхів України у європейське співтовариство. В цьому сенсі важливим є твердження Ф. Канака, що “входження в Європу – головний і вирішальний шлях до самовизначення України як сучасної держави з забезпеченим майбутнім [125, с. 10].

Важливих аспектів розвитку соціал-демократичної ідеї в умовах глобалізації і індивідуалізації торкається російський вчений С. Перегудов (“Западная социал-демократия на рубеже веков”) [191]. Він аналізує документи останнього, XXI конгресу Соцінтерну (Париж, 1999 рік), підкреслює основну думку цього форуму: “Великим парадоксом данного исторического периода, является то, что никогда прежде человечество не имело столь богатых возможностей борьбы с такими извечными проблемами, как неравенство, голод, болезни и малограмотность. И в то же время эти возможности используются для того, чтобы увеличивать, а не сокращать существующие

диспропорції. Наша задача – обратить вспять эту тенденцию и, таким образом, заставит глобализацию служить прогрессу человечества” [191, с. 40].

Слід зазначити, що соціал-демократи привертають увагу і до проблем окремої особи, і суспільних угруповань. На планетарному рівні вони ставлять завдання – надати силам ринку на цей раз міжнародного значення. Соціал-демократи схильні надавати велике значення політиці заохочування інвестицій, науково-технічного прогресу, підготовці висококваліфікованих кадрів. Вони констатують той факт, що стихійна, неконтрольована глобалізація сприяє домінуванню неоліберальної моделі і на світовому, і на національному ринках. В цьому сенсі потрібно створення механізмів “нової економіки”. Проблемою, яку хочуть вирішити соціал-демократи, є така, що по мірі поглиблення і розширення процесів глобалізації все більш серйозних деформацій зазнає область соціально-політичних відносин, тобто в сфері соціальної політики є найбільше гострих проблем.

Важливою є монографія М. Даудерштадта, А. Геррітса, Д. Маркуса “Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі”. Автори простежують історію соціал-демократії країн Східної та Центральної Європи – від початків руху в останніх десятиліттях дев’ятнадцятого століття, її руйнування як авторитаризмом, так і комунізмом, до її відновлення в період посткомунізму. В. Медведчук в своїй передумові до монографії зауважив: “Процес інтеграції України в європейські структури означає для соціал-демократів нашої країни необхідність зміцнення контактів із соціал-демократичними силами країн Східної і Центральної Європи. Їхній досвід поєднання ринкових реформ з вимогами соціальної справедливості, безперечно, може стати у пригоді для всіх українців – прибічників демократії і модернізаційних змін... З цього приводу книга Міхаеля Даудерштадта та його колег дасть змогу... обміркувати кожному громадянину нашої держави питання про роль і призначення України в світі” [115, с. 3-4].

Нові підходи у соціал-демократичній політиці, поєднання ринкових відносин з соціальними вимогами, що дозволить Україні зайняти достойне

місце в історії, досліджують історик А. Сіленко, член СДПУ(О) М. Песоцький, політики з США С. Пайфер і К. Паскуаль [207, 190, 185]. Теоретичні засади, погляди західноєвропейської соціал-демократії викладені в збірниках "Західноєвропейська соціал-демократія в 70-і роки" та "Ідейна боротьба навколо концепції "демократичного соціалізму" [118, 122]. Наводяться виступи, листи видатних політичних діячів Західної Європи В.Брандта, Б.Крайського, У.Пальме, Ф.Міттерана, У.Ломара, в яких наголошується, що основними цінностями демократичного соціалізму є свобода, справедливість, солідарність, а також розглядається зміст понять "демократичний соціалізм" та "соціальна демократія". Вивчення основ західноєвропейської соціал-демократії тим важливіше для даної дисертації, що є необхідність пояснити зв'язок ідеології української соціал-демократії з цінностями світової з одного боку, а з другого – виявити причини розколу в її лавах з приводу дискусії щодо понять "демократичний соціалізм" і "соціальна демократія".

Аналізу передвиборної кампанії, виборів до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування 2002 р. присвячено ряд досліджень, серед яких стаття та виступи В.М.Литвина [154, 153]. Він зазначає, що передвиборні програми партій і блоків повинні бути такими, щоб їх сприйняв кожен громадянин України як свої особисті. Велике значення дослідник приділяє утвердженню ідеї центрризму, яка є близькою до доктрини соціал-демократичного руху. На основі центристських сил необхідно створити усталену, конструктивну більшість в Верховній Раді, бо тільки вона може стати умовою ефективної роботи парламенту в справах розбудови демократичної держави, підвищення продуктивності законотворчого процесу.

Соціал-демократичні партії брали активну участь у формуванні громадянського суспільства та забезпеченні народного волевиявлення. Особливо ця робота активізувалася напередодні та під час виборів 2002 р. до Верховної Ради і виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

Основні цінності соціал-демократії, шлях, який вона обрала за умов технотронної ери, є найбільш наближеним до економічних умов України, стверджує О. Бей [76]. Дослідник характеризує основні засади соціал-демократичної доктрини, що дає можливість більш об'єктивно оцінювати передвиборні програми партій.

Характеристику політичних партій напередодні виборів 2002 р. подає А. Пахарєв [188]. Він наголошує, що багатопартійність і партійна система – поняття не тотожні і зазначає, що в Україні існують десятки партій, відношення між якими складаються в дусі конфронтації, гострого політичного протистояння. На жаль, ще не склалася партійна система, коли партії ефективно взаємодіють між собою заради однієї мети – розбудови громадянського суспільства, соціальної, демократичної, правової держави. Таке становище політичних партій в суспільстві буде негативно впливати на структурування Верховної Ради.

Чинники формування іміджу політичних партій, динаміку електоральних орієнтацій та прогнози результатів виборів до Верховної Ради України в березні 2002 р. подавали в своїх працях О. Балакірєва, О. Яременко, М. Міщенко [74], О. Вишняк [91].

Про статус української опозиції напередодні виборів і після них розмірковує М. Михальченко [170]. Він підкреслює важливість прийняття закону про опозицію, характеризує системну і позасистемну опозицію, бо без нормальної опозиції неможливе просування держави і суспільства до справжньої демократії.

Важливе значення для вивчення основних закономірностей формування сучасної політичної системи мають навчальні посібники Ю.М.Алексеєва, С.В.Кульчицького, А.Г.Слюсаренка "Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 р.р.)", А.Г.Слюсаренка, В.І.Гусєва, В.П.Дрожжина "Новітня історія України", у яких висвітлюються питання утворення національних політичних партій, розглядається період після проголошення та утвердження державної незалежності України; враховуючи

сучасні наукові погляди, подається класифікація політичних партій і рухів, які діють сьогодні на політичній арені України.

Таким чином, підводячи підсумок аналізу літератури та визначаючи стан історіографічної розробки питання відродження соціал-демократичного руху в Україні та створення соціал-демократичних партій наприкінці ХХ - початку ХХІ століття, слід визначити досить широкий історіографічний доробок істориків, який особливо поповнився в період незалежності України. В ряді робіт розглядалися окремі аспекти проблеми: характеризувався зміст соціал-демократичної ідеології, висвітлювалися окремі проблеми процесу створення соціал-демократичних партій на початку 90-х р.р. ХХ ст., розглядалися окремі аспекти діяльності партій в періоди, які не охоплювали повністю хронологічних рамок даної дисертації. Ці праці мають велике значення: по-перше, на базі цих досліджень з'ясовується ряд важливих моментів, пов'язаних з історією соціал-демократії в Україні; по-друге, в них окреслюються історичні чинники відродження та створення соціал-демократичних партій в кінці ХХ - на початку ХХІ століття; по-третє, опрацьована певна джерельна база історії соціал-демократичного руху.

Разом з тим слід підкреслити, що комплексного дослідження, присвяченого безпосередньо проблемі відродження, створення і діяльності соціал-демократичних партій в Україні наприкінці ХХ - початку ХХІ століття ще не було представлено. Така робота надала б змоги з'єднати в чіткий ланцюг історичні умови відродження багатопартійності в Україні, в тому числі партій соціал-демократичного спрямування, процес створення партійних структур та діяльність соціал-демократичних партій у вказаний період. Ці обставини зумовили вибір теми даної дисертації.

Дослідження здійснювалося як результат поступового виявлення різноманітних видів джерел. За принципами походження та цільового призначення опубліковані джерела розподіляються на такі групи:

- 1) Законодавчі акти вищих органів влади, а саме документи програмного характеру – це “Декларація про державний суверенітет України” [3], “Акт

проголошення незалежності України” [2], Конституція України [22], Закон України “Про політичні партії в Україні” [7], Закон України “Про вибори народних депутатів України” [8], Закон України “Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” [6]. Ця група джерел визначає законодавчу базу, в межах якої діють політичні партії в Україні.

2) Тематичні збірки документів та матеріалів, присвячені діяльності СДПУ(О), вміщені в матеріалах: “СДПУ(О). Від з’їзду до з’їзду” [212], “Соціал-демократична партія України (об’єднана). Про роботу фракції СДПУ(О) у Верховній Раді України” [213], “Звіт про роботу Соціал-демократичної партії України (об’єднаної) на підтримку кандидатури Президента України Л.Д. Кучми у виборчій президентській кампанії”, в якому вміщенні також звіти регіональних організацій СДПУ(О) [16, 17, 18, 19, 20, 21].

3) В роки незалежності розширилось коло джерел, що склали твори мемуарного характеру. Це твори В. Винниченка “Щоденник”, “Заповіт борцям за визволення” [87], Д.Дорошенка “Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918)” [113].

4) В дисертації використовувалися статистичні дані, представлені в довідниках А.Г. Слюсаренка, М.В. Томенка “Нові політичні партії України” [209], “Україна багатопартійна” [222], Г. Андрущака, Ю. Марченка та інших “Політичні партії України” [194], Центральної виборчої комісії “Політичні партії в Україні” [195], “Парламент України: вибори 98” [187].

5) Важливим джерелом є видавнича продукція соціал-демократичних організацій: інформаційно-політичний журнал “Діалог” (1989), бюлетень Правління СДПУ(О) “Наше гасло” (1996), в яких міститься матеріал з програмних засад соціал-демократів, газета “Соціал-демократ України” (1990), де є дані про установчий з’їзд СДПУ, “Альтернатива” (1996-1998), інформаційні бюлетені соціал-демократичної асоціації. Важливим джерелом є партійне видання СДПУ(О) “Наша газета +”, яка містить широкі свідчення про діяльність Соціал-демократичної партії України (об’єднаної), рішення, резолюції, постанови її партійних з’їздів, матеріали щодо діяльності Верховної

Ради і фракції СДПУ(О) в парламенті, статті провідних діячів партії В. Медведчука, О. Зінченка, Л. Кравчука, В. Кременя та інших, а також матеріали про роботу регіональних партійних організацій.

Періодична преса представлена виданнями Верховної Ради України і Уряду України – “Голос України”, “Урядовий кур’єр”, а також газетами “Голос громадянина”, “Вечірній Київ”, “Зеркало недели”, “За єдину Україну!”, “Придніпров’я”, “Партія”, тижневим інформаційно-аналітичним оглядом. Ці видання дають можливість висвітлити хід виборчих кампаній 1991, 1994, 1998, 1999, 2002 років, показати законодавчу діяльність Верховної Ради. Багатий фактичний матеріал вміщує преса про парламентську кризу початку 2000 року, шляхи її подолання та роль соціал-демократичних сил у цьому процесі.

Що стосується неопублікованих джерел, то треба зауважити, що архіви соціал-демократичних партій поки що не зафоновано.

Відкритими є поточні архіви СДПУ, з 1996 р. – СДПУ(О) – центральний в м. Києві та регіональні. Вони вміщують багаті партійні матеріали, представлені Програмами, Статутом партії, рішеннями, резолюціями, постановами, зверненнями з’їздів партії – від I до XVI з’їзду – і дають широку картину створення, діяльності, розколів і об’єднань в середовищі соціал-демократів. Ці матеріали вперше введені до наукового обігу.

Важливими джерелами стали передвиборні програми партій та блоків: СДПУ, СДПУ(О), блоку “За єдину Україну!”, блоку “Єдність”, блоку “Демократична партія-Демсоюз”, ПЗУ, Соцпартії України [29, 28, 30, 33, 31, 34, 32], які представляли цілі цих політичних об’єднань у виборах до Верховної Ради та місцевих органів самоврядування 2002 року.

Таким чином, джерельна база даного дисертаційного дослідження є достатньою і достовірною, що дозволяє правдиво, об’єктивно, всебічно і ґрунтовно висвітлити історію відродження, створення і діяльності соціал-демократичних партій в Україні наприкінці ХХ - початку ХХІ століття.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА СТВОРЕННЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ.

Українські партії соціал-демократичного спрямування, проголошуючи свою відданість ідеалам свободи, демократії та соціального прогресу, прагнуть наслідувати кращим традиціям українського соціал-демократичного руху кінця XIX - початку XX століття.

Вітчизняна соціал-демократія має глибоке коріння і безпосередньо пов'язана з іменами таких видатних українців, як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Павлик та інші. Завдяки їхнім зусиллям в 1883 році створюється "гурток українських соціалістів-федералістів". Слідом за ним в Західній Україні з'являються перші соціал-демократичні групи. Структурно вони входили в найавторитетнішу на той час в Європі Австрійську соціал-демократичну партію. В 1899 році в Галичині створюється Українська соціал-демократична партія (УСДП), лідерами якої були М. Ганкевич, С. Вітик, В. Охримович. УСДП відмовлялася від ідеї соціалістичної революції і диктатури пролетаріату і прагнула досягти соціалізму через реформи, захист класових інтересів робітників, легальні парламентські методи боротьби [117, с. 8].

Першою масовою національною партією стала Революційна українська партія (РУП), заснована наприкінці січня 1900 року у Харкові видатними діячами українського руху Д. Антоновичем і М. Русовим [84, с. 24]. Це була перша організаційна спроба української політичної партії виступити на політичну арену під прапором української державності. У грудні 1902 р. в Києві відбувся перший установчий з'їзд РУП, на якому, зокрема, був обраний ЦК партії в складі Д. Антоновича, Є. Галіцинського, В. Козиненка; в керівництві партії працювали також В. Винниченко, М. Порш, С. Петлюра [84, с.26].

Першим програмним документом Революційної української партії стала

промова "Самостійна Україна", з якою її автор, харківський адвокат Микола Міхновський, вперше виступив на Шевченківських роковинах у лютому 1900 р. в Харкові. Оформлена у вигляді брошури, "Самостійна Україна" висувала національний ідеал самостійної і соборної України. Але незабаром партія від неї відмежувалася, бо вона була пройнята націоналістичними настроями і про економічні та соціальні права українського народу там не згадувалося.

До складу РУП належали представники різних ідейно-політичних течій. Це привело до розколу партії. В 1902 р. від РУП відкололася група на чолі з М. Міхновським, яка заснувала націоналістичну Українську народну партію (УНП, 1902 - 1907). В 1903 р. від РУП відкололося й угруповання на чолі з Б. Ярошевським, яке заснувало Українську соціалістичну партію (УСП). І УНП і УСП були нечисленими, не впливовими і не мали значної підтримки в суспільстві.

Революційна українська партія поступово відмежовувалася від крайніх правих і лівих елементів і набувала соціал-демократичного характеру, про що було оголошено в програмних засадах партії [84, с. 27].

У 1905 р. від РУП відкололася група М. Меленевського, яка утворила окрему партію – "Українську соціал-демократичну спілку" ("Спілка"), яка приєдналася до меншовицької фракції РСДРП як її автономна організація. В грудні 1905 р. значна частина рупівців на II з'їзді РУП виступила за перетворення партії в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП). Її засновниками і лідерами були М. Порш, В. Винниченко., Д. Антонович, С. Петлюра, М. Ткаченко та інші [85, с. 29]. Вони віддавали перевагу забезпеченню змін через проведення державою реформ, а не шляхом руйнівної боротьби між класами [127, с. 110].

Лідери ще молодого українського соціал-демократичного руху перебували у той час у постійних пошуках найприйнятнішої для України формули боротьби за соціалізм, набували політичного досвіду. В. Винниченко в роботі "Відродження нації" писав: "Правда, ми всі називали себе соціалістами: соціал-демократами (ніби правовірні вже, давні соціалісти),

соціалісти-революціонери, соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники. Все соціалісти... Бо маси найбільше вірили тільки соціалістам." [86, с. 89-90].

З набуттям політичної свідомості українські соціал-демократи остаточно визначилися із своїми ідеологічними та політичними уподобаннями, твердо заявляли про свою відданість ідеям демократичного соціалізму, поступового реформування буржуазного суспільства. "...Пам'ятаєш нашу милу віру: соціалізм це свобода, рівність, радість, щастя...", - зауважував В.Виниченко в роботі "Заповіт борцям за визволення" [87, с.85]. Тільки таким шляхом можливо побудувати суспільство, де найважливішими цінностями є свобода, соціальна справедливість та солідарність трудящих.

Національно-демократична революція 1917-1920 років відкрила шлях до розв'язання політичних, соціально-економічних та національних проблем в Україні. Українські соціал-демократи, відчуваючи свою відповідальність за долю України, взяли активну участь у створенні і роботі Центральної Ради, формуванні української державності. Вони вважали своїм завданням спрямувати енергію народу в русло демократичного розвитку. Протягом усього недовгого існування УНР українські соціал-демократи по суті очолювали боротьбу за незалежність своєї держави, "пройшовши шлях від надмірного захоплення ідеями по-європейському вирішити в межах федеративної Росії проблему трансформації українського суспільства на засадах демократичного соціалізму до усвідомлення необхідності побудови самостійної незалежності України...", - зазначає А.Голуб в монографії "Європейські обрії української соціал-демократії" [105, с.132]. Але їм не судилося досягти заповітної мети. Національно-демократична революція в Україні не втрималася в мирних рамках. Перемога тоталітаризму означала розгром соціал-демократії, знищення та еміграцію її прибічників, переслідування соціал-демократичних ідей.

Але історія має властивість повторюватися. Так сталося і з соціал-демократичним рухом в Україні. В умовах кризи комуністичної системи відроджується демократичний рух і соціал-демократія – його складова частина. Відродження соціал-демократії в Україні має відбуватися на новій основі через

осмислення вже нагромадженого історією досвіду західної соціал-демократії, враховуючи сучасні тенденції світового розвитку.

Соціал-демократична доктрина є однією з найпоширеніших концепцій розвитку суспільства. Протягом десятиріч вона істотно змінювалась, а нині виступає у вигляді доктрини "демократичного соціалізму". Основні її положення викладені в декларації Соціалістичного інтернаціоналу, конгрес якого відбувся 1951 р. у Франкфурті-на-Майні. Зазначалося, що соціалізм - міжнародний рух, який не вимагає широкої єдності поглядів. Зважаючи на те, чи ґрунтують соціалісти свою віру на марксизмі, чи на інших методах аналізу суспільства, чи натхненні релігійними і гуманістичними принципами, всі вони спрямовані до єдиної мети - соціальної справедливості, кращого життя, волі і миру [190]. За час, що минув після конгресу, відбулись істотні зміни в поглядах соціал-демократії на багато проблем та реалій сучасного світу. Виникли різні моделі "демократичного соціалізму" - шведської, австрійської, західнонімецької соціал-демократії. Проте основні положення Декларації 1951 року зберігають своє значення і сьогодні. Декларація відзначає чотири основні аспекти "демократичного соціалізму". Це – політична, економічна, соціальна і міжнародна демократія. Соціал-демократи намагаються побудувати нове суспільство за допомогою реформ, демократичних засобів. "Завдання соціал-демократії полягає в тому, щоб привернути симпатії людей до альтернативного шляху, відмінного як від приватновласницького капіталізму, так і від бюрократичного державного капіталізму сталінського типу", – зазначав У.Пальме в листі до В.Брандта і Б.Крайського у 1974 р. [122, с.72]. В своїй промові на з'їзді Соціал-демократичної партії Німеччини в Гановері 1973 р. В.Брандт наголосив: "Сам демократичний соціалізм – це не схема і не догма, демократичний соціалізм не має кінцевої мети, його слід розуміти як постійну задачу... Мова йде про завдання все більше і більше знов і знов здійснювати соціальну вимогу демократії в процесі політичної боротьби, і завдання це ніколи не закінчується..." [118, с.68]. Саме в цьому полягає суть "третього шляху", запропонованого людству соціал-демократією. Метод соціал-демократів -

поступове просування до суспільства, де демократія поширюється на економічну, політичну, соціальну сфери життя. Загалом соціалізм розглядається як мета, до якої людство постійно просуватиметься, наповнюючи новим політичним і соціальним змістом такі невмирущі моральні цінності, як свобода, справедливість, солідарність, рівність.

В цьому сенсі важливими є рішення XVIII Стокгольмського конгресу Соцінтерну (червень 1989 р.), який прийняв пакет документів – Декларацію принципів Соцінтерну, Платформу прав людини, розгорнуту програму "До екологічної безпеки: стратегія тривалого виживання". В них визначалося прагнення соціал-демократії стати справжнім міжнародним рухом, знайти свою відповідь на глобальні виклики кінця нинішнього століття та запропонувати свій проект розвитку людства в XXI столітті [105, с. 6]. Сучасний етап світового розвитку характеризується глобалізацією політичних, економічних, соціальних процесів, інтернаціоналізацією міжнародних відносин. З точки зору західноєвропейської соціал-демократії найважливішим є принцип солідарності і справедливості "Демократичне суспільство повинне компенсувати недоліки навіть найрозумнішої ринкової системи... Державі потрібно регулювати діяльність ринку, зважаючи на діяльність людей...", – наголошується в Декларації принципів [110, с. 17] "... формування плюралістичного світу, що ґрунтується на консенсусі та співробітництві, є необхідною умовою прогресу людства... Соціалістичний інтернаціонал готовий ... боротися за формування суспільства, в якому наші діти зможуть жити і працювати за умов миру, свободи, солідарності та гуманності." [110, с. 24]

Формування саме такого суспільства поставили собі за мету українські соціал-демократи в кінці 80-х років XX ст., коли в країні склалися умови розвитку і поширення соціал-демократичних принципів.

В середині 80-х років в радянському суспільстві об'єктивно назріла необхідність радикальних змін в політичному та економічному ладі. Є різні інтерпретації тих подій. Деякі з них наводяться в книзі В.Кременя і В.Ткаченка "Україна: шлях до себе" 1999 р.: "...вичленяють три головні фактори: 1) криза

легітимності радянської системи; 2) криза економічної системи і соціальних структур; 3) криза міжетнічних і культурних відносин...” [140, с.134]. Новим керівництвом країни, на чолі якого став М.С.Горбачов, було запропоновано програму змін в усіх сферах життя суспільства.

В економічному розвитку СРСР друга половина 80-х років минула під знаком проб та помилок. Економічна політика пройшла декілька етапів: "прискорення" – "перебудова" – ринкова економіка заради "будівництва" гуманного демократичного соціалізму. Але політична та економічна криза в країні поглиблювалася, що призвело до краху "перебудови". Політичні процеси в країні розвивалися у відриві від соціально-економічних, зберігалася бюрократична, адміністративно-командна система, реформи проводились непослідовно та половинчасто.

Провал перебудови особливо відчутно вдарив по економіці України, перед якою постали завдання самостійно вирішувати багато економічних проблем. Кризові явища, які зачіпали всі сфери життя, доводили, що українському суспільству необхідна хвиля принципів змін, котра призвела б до визволення не тільки від зовнішньої залежності, але і від внутрішніх державно-бюрократичних пут.

Ці явища в Україні мали багато спільного з спробами народів країн Східної та Центральної Європи створити власні національні держави на рубежі 80-х – 90-х рр. ХХ ст. М.Даудерштадт, А.Геррітс, Д.Маркус в монографії “Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі” відзначають, що “у цьому процесі можна виділити три основні мотиви:

- прагнення пригнобленого народу здобути демократію, верховенство права та права людини;
- розчарування в досягненнях централізованої планової економіки, а отже, вимоги поліпшення життєвого рівня як очікуваного результату від запровадження ринкових реформ;
- бажання пригноблених або залежних націй та національностей звільнитися від радянського панування чи панування інших федеральних центрів...” [115,

с.70]. На наш погляд, ці мотиви мали місце й в Україні.

З самого початку перебудови значно активізувалася творча енергія народу, повсюдно зростали рівень громадської свідомості людей, прагнення до критичної переоцінки досягнутого, пошуку нових підходів у розв'язанні багатьох нагальних проблем. Гласність, подальша демократизація суспільства, розвиток політичного плюралізму призвели до початку процесу формування багатопартійності в Україні. Правове оформлення багатопартійності стало можливим завдяки скасуванню у 1990 році статей 6 і 7 Конституції СРСР і Конституції УРСР [154, с. 74].

Відбиваючи погляди різних класів і соціальних груп, багатопартійність є соціальним амортизатором. Вона дає змогу розв'язувати суспільні суперечності в рамках конституційно регламентованих політичних процесів. Вплив багатопартійності на політичне і соціально-економічне життя суспільства залежить від історичних особливостей, політичних традицій суспільства, механізму правової регламентації діяльності політичних партій.

Створення багатопартійності, а пізніше і багатопартійної системи стимулювала діяльність Народного Руху України – першої незалежної політичної організації, метою якої стала боротьба за незалежність України. На початок 1991 року офіційно було зареєстровано 13 партій, до лав яких входило більш як 30 тис.чол.

Аналіз програмних документів партій засвідчив серед їх три основних течії: праві – національно-демократичну, в якій переважали партії, що входили до Руху; партії політичного центру – ліберально-демократичну та ліві – комуністичну (соціалістичну) партії.

Національно-демократична течія не була однорідною. Однією з перших була створена Українська республіканська партія (УРП) – національно-патріотичне угруповання. Її осередки охопили більшість областей України, оскільки спирались на досвід діяльності Української Гельсінської спілки. У квітні 1990 року в Києві відбувся установчий з'їзд УРП. На ньому 495 делегатів репрезентували 32 філії, які об'єднували 2300 чол. [209, с. 32]. Головною

метою діяльності партії було визначено створення Української незалежної соборної держави як умови політичного, економічного і культурного відродження, утвердження демократичного ладу і розвиток громадянського суспільства. Близька за змістом до програми УРП була програма Української християнсько-демократичної партії (УХДП), установчий з'їзд відбувся в квітні 1990 року у Львові [209, с. 40]. Партія прагнула досягнення політичної незалежності, ліквідації тоталітаризму як системи. Центральним питанням програми УХДП було релігійне питання: вимагалася реабілітація релігії, її вільна пропаганда, надання рівних прав християнським церквам. Багато спільного було в поглядах УРП і УХДП з економічних питань. Це досягнення економічної стабільності, перехід до ринкової економіки, забезпечення пріоритету екології над економікою, створення власної валютно-фінансової системи і введення власної грошової одиниці, передача землі селянам.

Серед правих в суспільно-політичному русі сформувалося і націоналістичне крило. Це були нечисленні партії, але їх програмні документи в очах більш поміркованих верств населення дискредитували ідею незалежності України. До них належали Всесвітня українська націонал-радикальна партія, Республіканська українська партія (РУП), Українська національна партія (УНП), Українська народно-демократична партія (УНДП), Українська селянська демократична партія (УСДП).

Центристська, або ліберально-демократична течія була представлена Демократичною партією України, Ліберально-демократичною партією України, Соціал-демократичною партією України, Об'єднаною соціал-демократичною партією України, Партією демократичного відродження України, Партією зелених України.

У вересні 1990 року в м.Теребовлі (Тернопільська область) було засновано Демократичну партію України (ДемПУ). В статуті зазначалося, що в своїй діяльності партія виходить з пріоритету прав людини, виступає за необхідність формування правової держави, поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову. ДемПУ виступала за свободу економічної діяльності,

рівноправність всіх форм власності та ринкову економіку, економічну безпеку, за відродження культури українського народу. Наголошувалося, що виконання цих завдань можливе лише в умовах державної незалежності України [195, с.45]

30 червня 1990 року в Київському університеті ім. Т.Шевченка відбулася науково-практична і установча конференція Київської ліберально-демократичної асоціації. На конференції були заслухані доповіді з історії лібералізму в Україні та його місця в сучасному політичному житті, розглянуті програмні принципи майбутньої Ліберально-демократичної партії України (ЛДПУ). Головну мету ліберали вбачали в забезпеченні прав і свобод людини, рішучому повороті до роздержавлення засобів виробництва, приватизації економіки, деполітизації та деідеологізації науки та культури. Створення ЛДПУ було проголошене 24 листопада 1990 року [195, с. 56].

Разом з тим, серед партій політичного центру стали з'являтися такі, які відверто підняли прапор соціал-демократії. Прихильники соціал-демократичної течії заявили про свій намір успадкувати кращі традиції українського руху початку ХХ століття та надбання світової соціал-демократії [40 с. 20]. В травні 1990 р. в Києві було проголошено створення Соціал-демократичної партії України і Об'єднаної соціал-демократичної партії України.

До ліберально-демократичної течії в той період належала Партія зелених України. Ще в жовтні 1989 року відбувся Всеукраїнський з'їзд екологічної асоціації "Зелений світ". Асоціація брала активну участь у політичному житті республіки. Під час передвиборної боротьби вона стала однією з членів "Демократичного блоку". 23 березня 1990 р. в м.Києві було обговорено проекти програми та статуту Партії зелених України, а у вересні відбувся установчий з'їзд Партії зелених України [194, с. 271]. Метою діяльності партії було проголошення відродження і захисту навколишнього природного середовища і людини від шкідливої дії техногенних процесів, заборона ядерної енергетики та перетворення України на без'ядерну. Обстоювалося право українського народу жити в екологічно чистому середовищі. В практичній діяльності партія

прагнула до вирішення загальнодемократичних проблем: боротьби проти тоталітаризму, побудови суверенної України на федеративних засадах.

В грудні 1990 року було створено Партію демократичного відродження України (ПДВУ). Двадцять відсотків учасників установчого з'їзду були народними депутатами. Утвердження в Україні принципу прав людини, розбудова демократичної держави з ефективною ринковою економікою і соціальною захищеністю громадян було головною метою діяльності партії.

Серед партій лівої течії значний вплив на суспільне життя мала комуністична (соціалістична) течія, в складі якої перебували Комуністична партія України, а також нечисленні Робітнича (марксистська) демократична партія, Спілка трудящих за соціалістичну перебудову, Вітчизняний форум, об'єднання "Єдність за комунізм і соціалістичні ідеали". Об'єднували ці партії прихильність до соціалістичних шляхів розвитку суверенної України у складі оновленого Радянського Союзу, а також ідея необхідності доведення до кінця справи побудови соціалізму.

Після оприлюднення указу президії Верховної Ради України від 30 серпня 1991 року "Про заборону діяльності Компартії України", частина колишніх членів КПУ створила оргкомітет, який заявив про підготовку до створення нової лівоцентристської партії. 26 жовтня 1991 р. в Києві відбувся установчий з'їзд Соціалістичної партії України (СПУ) [224, с. 35].

Таким чином, в Україні почався процес формування партій різних політичних спрямувань. Більшість партійних угруповань намагалися вести активну політичну діяльність та виступати від імені всього народу, іноді видаючи власні інтереси за загальнонаціональні. Більшість партій не могли визначити свою соціальну базу та свій електорат. Орієнтація на середні верстви населення не враховувала тодішньої соціальної структури суспільства і придатна була тільки на перспективу. Соціально не диференційоване суспільство ще не було готове для партійної розбудови. Громадяни України не поспішали пов'язувати з ними свої політичні, професійні та матеріальні інтереси. За висновками соціологів, недовіра до партій, а то й активне

неприйняття їх, є явищем цілком природним для країни з багаторічним досвідом правління однієї партії [104, с. 68].

До серпня 1991 року політичні сили України умовно поділялися на дві групи - комуністичну та антикомуністичну. Останню єднала боротьба за вихід республіки з СРСР і проти керівництва Компартії. Строкатість партій, широкий діапазон їх ідейних орієнтирів і намагання їхніх лідерів будь-що відвоювати політичний простір вказують на надзвичайну складність, більше того - нереальність забезпечення консенсусу в суспільстві шляхом порозуміння в цьому політичному багатоголоссі, яке прийшло на зміну ідейній монополії "з'їздівських рішень", наголошують В.Литвин, А.Слюсаренко в статті "На політичній арені України" [153, с. 47].

Паралельно цим подіям в Компартії України почався процес формування "Демократичної платформи". Її перша республіканська конференція відбулася в березні 1990 року. На II загальносоюзній конференції "Демократичної платформи в КПРС" (16-17 червня 1990 року) більшість прийняла рішення, що Демократична платформа йде на ХХVІІІ з'їзд КПРС з рядом вимог, серед яких - відмова від монополії однієї ідеології в партії, від комунізму, як головної мети КПРС, права на створення фракцій [67, с. 10]. Масова критика на адресу окремих партійних функціонерів і в цілому КПУ викликала розгубленість в первинних партійних організаціях. Сотні і тисячі членів партії почали залишати її лави. За 1990 рік її "покинули" 250,9 тисячі чоловік, відмічає В.Литвин в статті "Конфронтація чи співпраця?" [152, с. 44]. Незважаючи на таку ситуацію, керівництво Компартії України не поспішало з перебудовою своєї позиції. Водночас внутрішня обстановка в республіці дедалі більше ускладнювалася, загострювалася й політизувалася. В процесі піднесення суспільної політичної активності населення помітно став наростати конфлікт між владою і суспільством.

Це стимулювало в багатьох республіках рух до незалежності. 16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України. Декларація визначала "верховенство, самостійність,

повноту і неподільність влади республіки в межах її території і незалежність і рівноправ'я у зовнішніх відносинах" [3, с. 595-596]. Це положення Декларації поклало край верховенству союзного законодавства над законами республіки, звільнило від підлеглості союзним структурам законодавчі та виконавчі органи влади України. Декларація про державний суверенітет України, яка передбачала створення усіх атрибутів незалежної держави, була прийнята більшістю голосів [173, с. 100]. Всесоюзний референдум 17 березня 1991 р. ще більше загострив політичну ситуацію в країні.

19 - 21 серпня 1991 р. найбільш консервативна частина союзного керівництва та КППС намагалась здійснити державний переворот. Всі надбання демократії в Україні опинилися під загрозою.

В Україні опір путчистам здійснювався під керівництвом Руху та новостворених демократичних партій. Українські соціал-демократи спільно з іншими політичними й громадськими організаціями у дні путчу підписали Відозву, в якій вимагали від Президії Верховної Ради України визначити створення ДКНС антиконституційною акцією й заявили, що розпорядження цього комітету не мають на території України ніякої чинності.

24 серпня 1991 року депутати Верховної Ради УРСР прийняли історичний документ - Акт проголошення незалежності України. Акт проголошував незалежність України та створення самостійної української держави - України [1]. Суверенітет - це насамперед необхідна політична та юридична властивість всякої держави. Акт проголошення незалежності України отримав всенародну підтримку на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року. Одночасно з проведенням референдуму обирався Президент України. З шести претендентів на цю найвищу в країні посаду перемогу отримав Л.М. Кравчук. В історії України починався новий період – період державної самостійності.

Приступивши після грудневого 1991 року референдуму до розбудови незалежної держави, український народ зіткнувся з непростотою, багато в чому нетрадиційною ситуацією. Своєрідність ситуації полягала в надзвичайній різноманітності проблем і завдань, які належало вирішувати державі [219, с.47].

Вибір оптимальної моделі соціально-політичного розвитку - питання для України номер один в постстратегічному плані. Бо від того, як воно вирішуватиметься, залежить якщо не все, то дуже багато: рівень та способи реалізації прав і свобод громадян, характер політичного режиму, якість демократії, модель економічного розвитку, врешті загальна стабільність суспільства [174, с. 38]. Українська державність немало втрачає не стільки через відсутність чітких уявлень про цілі й перспективи країни в світовому геополітичному просторі, скільки через відсутність програми політичних дій на найближчі й більш віддалені роки" [172, с. 3].

Тодішній Голова Верховної Ради І. Плющ наголошував на необхідності "визначитися: хто ми й куди йдемо" [192]. "Але експеримент, що розпочався в державі у 1993 році примушував Україну йти уперед через повернення назад, до капіталізму, тобто забезпечував їй зворотній історичний розвиток, до того ж, шляхом повної руйнації попереднього досягнутого. Проте зруйнувати набуте означає, ... що народ, суспільство, країна будуть відкинуті назад" [216, с. 116].

Існувало три варіанти орієнтації на внутрішньо-економічний розвиток: перший варіант - орієнтація на ринкову економіку, на створення правової, демократичної держави; другий - ребільшовизація України; третій - просування шляхом демократизації суспільного життя, поступова трансформація перехідної державності в соціальну державу, поєднання переваг соціалістичного і капіталістичного елементів розвитку. Механізм еволюції, трансформації нашої держави в соціальну, де соціалізму було б більше, аніж у тоталітарному суспільстві, котре називало себе "соціалістичним", буде складним, та іншого шляху немає, зазначає М.Михальченко [171, с. 30-31]. Ідеї соціалізму як відображення процесу гуманізації будь-якого суспільства, підпорядкування цільової спрямованості його розвитку, функціональних структур, у тому числі й виробництва, інтересам розвитку особи зародились ще в дохристиянські часи і нині продовжують займати провідне місце у світі в системі світоглядних цінностей людства. Демократичний соціалізм - це перманентний процес соціальної та економічної демократизації, утвердження

соціальної справедливості. За висловом Е. Бернштейна, він знімає питання про співвідношення боротьби за демократію з боротьбою за соціалізм, проголошуючи тотожність демократії і соціалізму. Єдино вірний і доцільний шлях до соціалізму, вважав він, це шлях демократії, наголошує А.Гайдуков [93, с. 57]. На цьому шляху велику роль мають відігравати політичні партії.

Демонтаж однопартійної системи в республіці, на думку В.М. Литвина, пройшов через ряд своєрідних етапів, серед яких можна виділити такі: відмова Компартії від замкнутості; орієнтація на соціальне партнерство; поява на політичній арені громадсько-політичних організацій, що декларували свою прихильність соціалізму; проголошення партій широкого політичного спектру з орієнтацією на парламентські й позапарламентські форми діяльності [152, с.42].

В цих умовах йшов процес формування соціал-демократичної ідеології, створення суто українських соціал-демократичних партій.

"Сучасний соціал-демократичний рух в Україні веде відлік з виникнення за умов лібералізації політичної системи на території України перших соціал-демократичних клубів і груп (кінець 1988-1989 рік). Вони існували в таких містах, як Львів, Київ, Харків, Вінниця та інших і відрізнялися політичною нестабільністю, наслідком чого було те, що далеко не всі члени цих гуртків у подальшому залишилися в середині соціал-демократичного руху" [89, с.67].

Члени соціал-демократичних гуртків прагнули створення масової впливової організації, здатної об'єднати всі соціал-демократичні сили українських земель. Перша нарада відбулася 25-26 листопада 1989 року у Львові. У декларації йшлося про необхідність об'єднання людей, котрі стоять на позиціях соціал-демократії й сповідують ідеї ненасилля, ідеологічного, політичного та економічного плюралізму; також була порушена проблема створення соціал-демократичної асоціації України з перспективою утворення партії [89, с. 68].

Другу нараду представників місцевих соціал-демократичних організацій України провели делегати установчого з'їзду соціал-демократичної асоціації від місцевих організацій соціал-демократів України 30 січня 1990 року в

Таллінні [89, с. 76].

"23-25 березня 1990 року, як наслідок попередніх домовленостей українських соціал-демократів, у Києві відбулася науково-практична конференція "Перспективи розвитку соціал-демократії в Україні". Вже тоді окреслилися протиріччя між її учасниками, які стали прозвісником розколу на установчому з'їзді української соціал-демократії. Треба зазначити, що не всі, хто брав участь у конференції, точно уявляли собі, що таке соціал-демократія, на чому побудована її ідеологія і що має в zasadничити ідеологічну концепцію української соціал-демократії" [89, с. 70]. Конференція ухвалила проект декларації принципів української соціал-демократії та рекомендувала її як програмовий документ новоствореної партії, сформувала оргкомітет із проведення установчого з'їзду. 25-27 травня 1990 року в Києві в приміщенні бібліотеки Політехнічного інституту проходив з'їзд, який мав на меті утворити Об'єднану соціал-демократичну партію України. На обговорення з'їзду були надані проекти Декларації принципів, Декларації намірів та Статуту партії. На з'їзд прибуло 95 делегатів, які представили соціал-демократичні організації з 30 міст і регіонів України, такі, як Київ, Львів, Харків, Крим. 95 чоловік отримали право вирішального голосу [81, с. 2]. З'їзд відкрив голова оргкомітету А.Носенко.

Обговорення програмних цілей партії почалося доповіддю делегата із Львова А.Павлишина "Українська соціал-демократія: минуле, сучасний стан, перспективи", яка була присвячена історії соціал-демократичного руху в Україні. Далі були розглянуті проекти Декларації намірів та Статуту. Однак центральним документом, навколо якого почалася гостра дискусія та виникли суперечності, стала Декларація принципів, запропонована оргкомітетом і розроблена групою авторів на чолі з В.Вовком. Декларація принципів відкидала марксизм, попри те, що економічна частина вчення Маркса досі є засадою руху західної соціал-демократії. В ході обговорення з'ясувалося, що частина делегатів стоїть скоріш на соціалістичних позиціях, чим соціал-демократичних. "Декларація принципів" була важливим документом, який узагальнював

передовий досвід світової соціал-демократії і давав філософське обґрунтування перспективних шляхів розвитку суспільства, котрі могли б вивести Україну на рівень розвинутих країн [81, с. 2]. Протиріччя в оцінках цього документу дедалі поглиблювалися. На з'їзді було створено дві фракції: "соціальні демократи" та "демократичні соціалісти". Була зроблена спроба дійти компромісу. З'їзд утворив узгоджувальну комісію, яка розробила "Декларацію принципів ОСДПУ". Та запобігти розколу не вдалося. Аналізуючи причини розколу української соціал-демократії, слід зауважити, що політика щодо принципів "демократичного соціалізму" і "соціальної демократії" мала корені у відносно слабкому теоретичному арсеналі провідників соціал-демократії на рубежі кінця 80-х – на початку 90-х років. Очевидне нерозуміння того, що ці поняття не можна різко протиставляти, призвело до загострювання відносин. Як вже вказувалось, демократичний соціалізм – це процес просування до все більшої демократизації суспільства. Досягнення політичної демократизації є недостатніми; суспільство повинно піднятися на більш високу ступінь соціальної демократії. Це означає, що принципам демократії буде надана можливість розвиватися у всіх сферах суспільного життя і вони не будуть обмежуватися вузьким колом політики. Тому, на наш погляд, українським соціал-демократам слід було б об'єднатись в єдине русло боротьби за політичні, економічні, соціальні реформи в Україні з врахуванням її історичного досвіду, що в цілому посилює демократичні тенденції в країні. Крім того, невизначеність майбутньої долі України, питання про те, якою їй бути – незалежною чи входити в склад федерації народів Росії, теж не сприяло єдності в соціал-демократичному середовищі. Втім, слід зазначити, що протистояння з цього питання перестало мати місце, бо всі соціал-демократичні організації підтримали Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.

"Більшість делегатів з'їзду, котрі дотримувалися позицій модерністської або "правої" (тобто близької до ідей лібералізму) соціал-демократії, відкидала термін "демократичний соціалізм" і виступала за повну незалежність

республіки. Ліві соціал-демократи, які склали меншість, додержувались ідейно-політичної традиції західноєвропейського руху і бачили майбутнє України як суверенної держави, що входить до складу Союзу на конфедеративних засадах, ознаками яких мають стати загальносоюзний договір суверенних держав і військово-політичний союз. Створена лівими соціал-демократами організація взяла назву Об'єднана соціал-демократична партія України (ОСДПУ). Так була створена перша соціал-демократична партія України" [90, с. 73].

Більшість делегатів з правом вирішального голосу, а точніше 58 із 86, які підтримали Декларацію принципів Оргкомітету, провели Установчий з'їзд 27 травня 1990 р. Соціал-демократичної партії України (СДПУ) і створили свою партію. На з'їзді було внесено пропозиції щодо назви партії. Були запропоновані такі: Соціально-демократична партія України, Соціал-демократична партія України, Об'єднана соціал-демократична партія, Українська соціал-демократична партія. Після двох дискусій найбільш доречною було визнано назву - Соціал-демократична партія України (СДПУ). За таке рішення проголосували за - 42 делегати, проти - 7 делегатів, утрималися - 10 делегатів. Було прийнято рішення затвердити зареєстрованих делегатів, як список членів СДПУ [45, с. 1]. Було обрано керівні органи партії - Правління та Раду партії, дві третини якої повинні були делегувати регіональні організації. Головою Ради СДПУ було обрано Андрія Павлишина – історика із Львова, депутата Львівської міської Ради. Головою Правління партії обрано київського інженера, депутата Ленінської райради м. Києва – Андрія Носенка. Обрано Секретарем Правління О.Голода, політичним редактором – В.Вовка, главами Правління – Д.Федька, В.Майбороду, А.Філатова, А.Балюру [45, с. 5]. В інформаційному виданні партії "Соціал-демократ України" були надруковані Декларація програмних принципів СДПУ ("На шляху гуманізму та прогресу") та Статут партії [81, с. 2]. Так виникла друга соціал-демократична партія України.

У "Зверненні до громадян України" праві соціал-демократи підкреслили:

"Ми запевняємо, що партія соціал-демократів разом з іншими демократичними партіями ... докладе всіх зусиль до відновлення української державності. Тільки суверенна держава може сприяти соціальному, національному, духовному, екологічному відродженню України, а також забезпечить реалізацію національно-культурних запитів та інтересів усіх національностей, що проживають на Україні, розвиток їх мов і культур" [89, с. 81].

Пріоритетними напрямками роботи на першому етапі були визнані теоретично-ідеологічні та просвітницько-пропагандистські. З'їзд відхилив точку зору щодо необхідності форсованого зростання кількісного складу. "Оскільки на початку епохи плюралізму, демократії це можливо лише за рахунок теоретичної невизначеності, декларативності засад, аморфності соціальної бази, СДПУ обрала свій шлях партійного будівництва, об'єднуючи людей на ґрунті продуманих концепцій, а не під прапорами популістських гасел" [98, с. 2].

У Декларації програмних принципів Соціал-демократичної партії України "На шляху гуманізму та прогресу" проголошувалися основні цінності соціал-демократів - це свобода, справедливість, солідарність [222, с. 75].

Тобто, соціал-демократи передбачали надання кожному громадянину України справжнього суверенітету, який несумісний з поділом суспільства на ворожі класи, на експлуататорів і експлуатованих, "наріжним каменем якого повинна бути реалізація положення про те, що державна влада формується безпосередньо трудящими масами" [126, с. 59].

Важливою проблемою діяльності СДПУ і ОСДПУ початку 90-х років було поглиблення соціальної бази, бо тоді вони ще не мали надійного соціального ґрунту, що не давало змоги сформувати механізми дійового контролю суспільства за діяльністю держави. Партії, займаючись полікотворенням, повинні "розробити стратегію і тактику подолання кризи в самих підвалинах нашого суспільного буття, яка знаходить вияв у поглибленні розладу, взаємодії процесів самореалізації й взаємореалізації людей, їхнього особистісно-персонального й громадського вимірів у всіх царинах

життя" [129,с. 31].

24-25 листопада 1990 року в Києві відбулась I конференція СДПУ, на якій було прийнято рішення щодо збільшення чисельності у зв'язку із встановленою Президією Верховної Ради УРСР квотою для реєстрації. Крім того, розглянуто питання про політичні завдання СДПУ, реорганізацію структури партії, участь у коаліціях з іншими партіями тощо. На конференції ще раз було підкреслено, що СДПУ належить до модерністського або "правого" крила світової соціал-демократії. Заперечуючи традиційну ідею соціалізму, ми говоримо про наше прагнення солідарного суспільства і добиваємося балансу інтересів і відповідальності за своє життя". Відбулись також зміни у складі керівних органів партії, зокрема, секретарем Правління обрано А. Ковалю, членами Правління - О. Сугоняку та В. Шпаковича, головою Ради партії став А. Тарельник. На конференції також приділялася значна увага розвитку профспілкового, кооперативного та робітничого руху, на який має спиратися соціал-демократична партія [23, с. 1-5].

З 24 серпня 1991 р., з прийняттям Верховною Радою України "Акту проголошення незалежності України" в Україні склалася нова політична ситуація. Політичні партії продовжували свою діяльність в умовах незалежності України. Тому необхідно було визначити нові шляхи виконання програмних цілей, а подекуди провести коригування й самих програм.

Кабінет Міністрів України у жовтні 1991 р. ухвалив постанову "Про внесення змін до тимчасових правил розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань", яка лібералізувала правила реєстрації політичних і громадських організацій, що дозволило знизити рівень чисельності партії, необхідний для її реєстрації, від 3 тис. до 300 чоловік [35]. Це дало змогу як ОСДПУ так і СДПУ того ж року зареєструватися і одержати статус юридичної особи, що сприяло діалогу між демократичними партіями та правлячими структурами [90, с.76].

26-27 жовтня 1991 року в Донецьку відбувся II (позачерговий) з'їзд СДПУ, на якому були присутні 52 делегати, які представляли 16 організацій та

235 членів партії [46, с. 1]. До порядку денного внесено такі питання: деякі тенденції політичного розвитку України та проблеми становлення СДПУ; міжнародні зв'язки; становлення соціал-демократії на Україні; зміни в Статуті партії; соціальний захист населення; відносини з профспілками та економічна реформа; звіт Правління партії; обрання нового керівництва. Делегати з'їзду наголошували, що партія повинна бути партією балансу між правами людини і нації, праці і капіталу, свободи і відповідальності; повинна спиратися на людей, готових стати господарями, на широкі верстви населення.

З'їзд обрав правління у складі: О.Сугоняко (Голова партії), В.Вовк (заступник Голови партії), А.Коваль (заступник Голови партії), М.Заріцький (секретар Правління партії), А.Носенко (секретар з міжнародних зв'язків), А.Філатов (голова Ради партії) [46, с. 9].

У резолюції "Про республіканський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності" делегати з'їзду наголосили, що вважають проголошення незалежності України необхідним, природним і законним рішенням історичної ваги, що становлення державності і демократії принесе благополуччя і процвітання українському народу . Делегати закликали громадян України підтвердити на республіканському референдумі Акт проголошення незалежності України [60, с. 1]. В резолюції "Про державний устрій України" наголошувалось, що Україна повинна стати незалежною демократичною державою, яка орієнтується на інтеграцію в Європу. Регіони України повинні володіти правами і можливостями для ведення самостійної культурно-мовної і соціально-економічної політики. Соціал-демократи виступають за Україну, сильну своєю єдністю і багату своїм розмаїттям [61, с.2].

В резолюції "Про необхідність економічних реформ" наполягається на необхідності доведення до всього народу програми переходу до ринку, роз'яснення на державному рівні основних принципів і механізмів ринкової реформи. "Виходячи з цього, ми, делегати II з'їзду, вимагаємо від Верховної Ради України визначити економічну стратегію України, як стратегію в

напрямку ринкової економіки. Топтатися на місці далі неможливо" [62, с. 1].

Період між II і III з'їздами партії характеризувався активною організаційно-партійною роботою. На засіданнях Президії Правління СДПУ розглядалися питання "Про організаційно-інформаційні структури СДПУ" (Протокол №1 від 27 жовтня 1991 року) [38, с. 1]; "Міжнародні зв'язки СДПУ" (Протокол №3 від 26 листопада 1991 року) [27, с. 1-2]; "Ситуація в Україні після 1 грудня 1991 року та стратегія СДПУ в нових умовах, механізм розробки Програми партії" (Протокол №3 від 7 грудня 1991 року) [68, с.1-3].

21 лютого 1992 року відбулося засідання за "круглим столом" Президента України Л.Кравчука та представників громадських і політичних організацій, під час якого обговорювалися питання долі України, шляхів реформ в економіці, проблеми взаємодії органів влади та громадсько-політичних формувань, а також перспективи розвитку стосунків влади та опозиції. Українські соціал-демократи, які взяли участь в обговоренні, відстоювали свої позиції. СДПУ висунула пропозицію негайного прийняття Закону про вибори до Верховної Ради на багатопартійних засадах. Що стосується ОСДПУ, то вона, критикуючи лінію поведінки вищих органів влади, особливо уряду, проголосила себе конструктивною опозицією й заявила про підтримку всіх конструктивних сил уряду щодо здійснення економічної реформи [90, с. 76].

23 лютого 1992 року Правління Соціал-демократичної партії України прийняло заяву "Про зміни пріоритетів державної політики". Зауважувалось, що в умовах кризи адміністративно-примусового господарювання, державні і політичні структури виявляють безпорадність. "Останні два роки," - говорилося в заяві, - "зусилля демократичних сил України були спрямовані на докорінні зміни політичної сфери суспільства, які в основному досягнуті. Україна визнана світом незалежна держава. Народу повернуті національні символи. Зовсім інший стан в економічній сфері. Соціал-демократична партія констатує: центр суспільного розвитку республіки пересувається з політики до економіки. На перше місце державної політики повинна вийти економічна політика" [9, с. 1].

В цих умовах важливим було посилити роботу партії серед широких

верств населення, об'єднатися з іншими демократичними силами. СДПУ, ОСДПУ разом з іншими реформістськими групами були одними з ініціаторів створення об'єднання "Нова Україна".

23-24 травня 1992 року в Києві відбувся III з'їзд СДПУ, в роботі якого взяли участь 59 делегатів. Було обговорено проект Програми, який передбачав проведення економічних і політичних реформ в інтересах пересічного громадянина. Соціал-демократи висловилися проти надмірного захоплення монетаристськими рецептами реформ, не підкріпленими продуманою програмою соціального захисту. Головною метою програми економічних перетворень проголошено структурну перебудову економіки, створення можливостей для вільної праці громадян [41, с. 2].

З'їзд обрав новий склад Правління СДПУ: Ю.Збітнев (Голова партії), А.Коваль (заступник Голови партії), М.Заріцький (голова Правління та відповідальний секретар партії), О.Мустафін, А.Горбенко, Є.Міненко, К.Назаренко, Б.Синицин, Д.Редько, О.Сугоняко, А.Тарельник [41, с. 5].

З'їзд прийняв резолюції: "Про роботу з профспілками", "Про положення в Криму"; особлива увага приділялася питанню організаційної побудови партії, відтворена в резолюції "Про організаційну побудову партії" [63, с. 6, 7, 8]. В резолюції наголошувалося, що соціал-демократи не визнають авторитарних методів управління, хоча і допускають поєднання директивних і колективних методів керівництва. Організаційну структуру СДПУ складають осередки - районні, міські, регіональні (обласні) та міжобласні (земельні) організації. Було введено поняття "фракції", яка повинна складати не менш як 1/5 від загальної чисельності, а також поняття "депутатської групи СДПУ".

Як уже зазначалося, багато уваги з'їзд приділив питанню об'єднання усіх соціал-демократичних сил України, зокрема СДПУ і ОСДПУ. В резолюції III з'їзду СДПУ "Про співробітництво соціал-демократів України та об'єднання СДПУ та ОСДПУ" говорилося, що розкол в українському соціал-демократичному русі заважає створенню демократичного суспільства, бо розвиток політичного плюралізму, проведення реформ призведе до того, що все

більша кількість населення схилитиметься до ідей соціал-демократії. Тому делегати виступили за співробітництво і об'єднання всіх політичних партій і груп соціал-демократичної орієнтації у одну партію, зокрема за об'єднання СДПУ і ОСДПУ. Таке об'єднання посилює б позиції партії, яка могла б стати членом Соцінтерну, що дало б їй підтримку на міжнародній арені. Зауважувалось, що між СДПУ та ОСДПУ немає принципових розходжень, але є бажання до об'єднання. В резолюції говорилось: "III з'їзд СДПУ рекомендує Правлінню провести роботу з підготовки наступного з'їзду, як об'єднаного з'їзду СДПУ та ОСДПУ, і регіональним організаціям - переговорів та сумісних дій з регіональними організаціями ОСДПУ" [63, с. 9].

Важливим є те, що партія почала створювати молодіжні організації. Так, восени 1992 року відбувся I з'їзд громадської організації "Українська соціально-демократична молодь" (УСДМ). Лідером УСДМ став член Правління партії О.Мустафін. УСДМ є членом молодіжного Соцінтерну [24, с.1].

28-29 листопада 1992 року в Києві відбувся IV з'їзд СДПУ, на який прибуло 110 делегатів, що представили 1356 членів партії. До порядку денного внесено такі питання: звіт керівних органів про політичну ситуацію і програму дій партії; прийняття нової редакції Статуту СДПУ; про взаємодію з політичними організаціями України; організаційні питання. На з'їзді було затверджено умови об'єднання, узгоджені робочими групами обох партій. В Ухвалі IV з'їзду соціал-демократичної партії України наголошувалось: "Виходячи з прагнення членів СДПУ і ОСДПУ до об'єднання в єдину соціал-демократичну партію, враховуючи, що між двома партіями немає суттєвих ідейних і політичних розходжень, виконуючи рішення III з'їзду щодо об'єднання з ОСДПУ, розуміючи, що створення єдиної соціал-демократичної партії піде на користь створенню української державності, з'їзд ухвалює: 1. Об'єднати СДПУ і ОСДПУ в єдину партію. Назва партії - Соціал-демократична партія України. 2. Доручити новообраній Раді партії підписати акти про об'єднання партій після прийняття відповідних рішень" [47, с. 1].

Таким чином, 28-29 листопада СДПУ, а 12-13 грудня 1992 року - ОСДПУ

(на своєму III з'їзді) затвердили текст Статуту, Декларації принципів та Програмової заяви.

В своєму виступі щодо аналізу Програмових цілей СДПУ та "Декларації принципів" О.Мустафін підкреслив, що тепер, коли іде процес державного будівництва, виникла необхідність створення таких партій, які мають широкий соціальний фундамент, ідеологія яких відповідає вимогам різних верств населення. Партія повинна стати функціональною: мати масовий характер, міцний зв'язок з суспільними організаціями, сітку місцевих організацій, центральний апарат. Партійна програма - не політична декларація, вона охоплюватиме широкий спектр життєво важливих питань. Це програма усієї української соціал-демократії" [47, с. 3].

Делегати обрали керівні органи. Головою Ради СДПУ став Ю.Збітнев (СДПУ), його заступниками В.Скриль (СДПУ) та П.Амітов (ОСДПУ), Головою Правління став В.Московка (ОСДПУ), його заступниками О.Мустафін (СДПУ) та Ю.Бауман (ОСДПУ), членами правлінням від СДПУ стали: М.Заріцький (відповідальний секретар), А.Носенко (міжнародний секретар), В.Нікитюк, Ю.Бакаєв, О.Афонін, від ОСДПУ - О.Скоморощенко (секретар з аналітичної роботи), Ю.Буздуган (секретар-скарбник, заступник відповідального секретаря), О.Білоусов, К.Малєєв. 4 березня 1993 року СДПУ отримала нове свідоцтво про державну реєстрацію - реєстрацію об'єднаної партії: (реєстраційне свідоцтво СДПУ №419 від 4 березня 1993 року) [194, с. 417]. 24 березня 1993 року на спільному засіданні Ради СДПУ та Ради ОСДПУ було прийнято рішення про закінчення процесу об'єднання двох партій.

Але процес об'єднання регіональних структур затягнувся. Причиною тому стали домовленості про об'єднання: майже 2/3 об'єднаної партії становили колишні члени СДПУ, а члени ОСДПУ лише 1/3, але вибори центрального керівництва пройшли на "паритетних засадах" (тобто 50/50). Так, конференція Київської регіональної організації (місто Київ та столична область) пройшла тільки у вересні. Одночасно протиріччя назрівали і в центральному керівництві.

Надії покладались на позачерговий з'їзд партії. Він відбувся 18-19 вересня

1993 року в Луганську. На V (об'єднавчий) з'їзд СДПУ прибули представники Партії демократичного відродження України і ОСДПУ. Було продовжено об'єднавчий процес - прийнято угоду про об'єднання СДПУ із соціал-демократами ПДВУ в єдину Соціал-демократичну партію [5].

У Декларації V (об'єднавчого) з'їзду СДПУ про об'єднання соціал-демократів України проголошувалося, що соціал-демократи, що перебувають у лавах Партії демократичного відродження України (ПДВУ) та Соціал-демократичної партії України (СДПУ), об'єднуються у єдину партію - Соціал-демократичну партію України [5, с. 1]. З'їздом прийнята Ухвала про юридичне оформлення наслідків об'єднання СДПУ та ПДВУ (соціал-демократичної): "1. Згідно п.65 Статуту СДПУ регіональні організації (осередки (ПДВУ (соціал-демократичної) та СДПУ, що діють на території однієї адміністративної одиниці, об'єднуються у єдині регіональні організації (осередки)..." [5, с. 2]. З'їзд дообрав до складу керівних органів М.Песоцького (заступник голови Ради партії) та Л.Старикову (член Правління партії). Було складено також Акт про об'єднання СДПУ та ОСДПУ [2, с. 1]. Зауважувалося, що тільки єдина соціал-демократія може сприяти утвердженню свободи, справедливості, солідарності та гуманізму, які є визначальними принципами суспільного життя України. Члени ОСДПУ та СДПУ прагнуть до об'єднання в єдину партію, враховуючи, що вони узгодили на засадах Стокгольмської декларації Соцінтерну свої програмні документи, а також виробили і прийняли на своїх з'їздах спільні статутні документи.

В 1993 році загальною оцінкою соціально-політичної ситуації в Україні можна вважати перехідний період, який характеризувався двома напрямками: перехід від стану одного з регіонів наддержави до самостійної держави і від авторитарно-бюрократичної системи до нової моделі суспільного розвитку. Головними характеристиками повинна стати змішана економіка, політичний плюралізм, громадянське суспільство, дотримання прав і свобод особистості. В цей період продовжували діяти негативні тенденції, тоді як позитивні зміни не набули нової якості. У політичній сфері посилилася конфронтаційність між

гілками влади, корумпованість державного апарату. В економіці продовжувалося руйнування господарського комплексу. В духовно-етичній сфері - деморалізація дедалі більшої частини населення. У соціальній сфері посилювалися конфліктогенні чинники, на перше місце вийшло протистояння "бідні-багаті", вказують в своїй роботі В.Кремень, Є.Базовкін "Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку" [139, с. 23]. Інакше можна сказати, що "теперішня ситуація є системною кризою суспільства, що складається із тісно пов'язаних між собою ступенів - моральної, політичної, економічної і соціальної криз", - зауважує В.Колісник [142, с. 40]. В цьому сенсі необхідно відзначити, що важливою ознакою цього періоду в житті держави було також виникнення нових протиріч в суспільстві, які впливали на політичне змагання партій. Традиціоналістські сили наголошують на історичній неперервності, перевазі громади над суспільством, віддають перевагу сильній владі. Протиріччя мають місце і в дуалізмі існуючого суспільства з сектором, вкоріненим в комунізмі, та сектором капіталізму, котрий перебуває на стадії становлення. Крім того, існує розкол населення на тих, хто вважає, що воно мало кращі умови в останні роки "реального соціалізму", і тих, хто так не вважає. В соціально-економічних відносинах протиріччя характеризуються, з одного боку, наступом радикального лібералізму, ринку, приватизації, ґрунтованого на ринкових відносинах розподілу добробуту та доходів з істотною нерівністю, а з другого – обмеження ринку державою, яка при цьому поки що неспроможна вирішити проблему бідності та допомогти становленню середнього класу. В цій ситуації діяльність партій ще не відповідає проблемам суспільства. Є багатопартійність, але немає багатопартійної системи. Втім аналіз діяльності політичних партій показує, що вона стала більш професійною, з'явилися елементи політичного маркетингу. Поступово в суспільстві визрівала ідея центризму.

Реалізація інтеграційної моделі розвитку України передбачає орієнтацію на політичні сили центристського характеру, що "дозволить забезпечити еволюційний характер розвитку суспільства, уникнути конфронтаційності дій

різних політичних сил, сприяти компромісу різних гілок влади, згуртуванню самого суспільства", - наголошує В.Литвин в роботі "Центризм. Місце злагоди змінити не можна" [151, с. 89]. Центристський курс передбачає проведення такої лінії, яка на практиці балансує між прагненням до економічної ефективності та вимогами соціальної справедливості, між свободою підприємницької діяльності та бажанням багатьох суспільних верств домогтися більшої соціальної рівноваги. Завдяки цьому центризм є гарантом політичної і соціальної стабільності, поступовості перемін. Центризм - це те, що декларується більшістю українських партій та політиків.

Влітку та восени 1993 року рядом центристських та правоцентристських організацій були проведені акції щодо ініціювання проголошення референдуму з довіри Президенту та Верховній Раді України. Задля збереження громадського миру Верховна Рада України та Президент Л.Кравчук оголосили про дострокове припинення повноважень. Вибори народних депутатів України було призначено на 27 березня 1994 року, а Президента - 26 червня того ж року одночасно з виборами органів місцевого самоврядування.

Парламентські вибори 1994 р. були першими виборами в умовах незалежності й першими виборами, коли Компартія не була єдиним представником всього народу. В складі народних депутатів було обрано представників Соціал-демократичної партії України Ю.Буздугана та Г.Ричагова. До складу Верховної Ради ввійшли декілька депутатів від партій центристського напрямку: Партії демократичного відродження України (4 чол.), Демократичної партії (2 чол.), Християнсько-демократичної партії України (1 чол.) [Додаток А].

Результати парламентських виборів 1994 року, в яких соціал-демократи вперше після 60-річної перерви брали участь як самостійна політична сила і отримали кілька місць в парламенті, партія оцінила як загальну поразку демократичних сил. Однією з причин цього була розпорошеність демократичних сил, невизначеність їхніх головних позицій, недооцінка діяльності ліворадикальних сил. З огляду на це, партія головним завданням

проголосила боротьбу за єдність всіх соціал-демократичних сил.

28-29 травня 1994 року в Києві на VI з'їзді СДПУ було представлено 62 делегати з 13 регіональних організацій партії. Під час роботи з'їзду через гостру боротьбу за лідерство в партії, 17 делегатів на чолі з Ю.Буздуганом залишили залу засідання, назвавши формальну причину – порушення норм представництва Київської і Севастопольської регіональних організацій [48, с.6]. Наслідком цього розколу практично стало повернення на позиції 1992 року, коли існували дві партії - СДПУ та ОСДПУ. Частина членів партії, яка залишилась з Ю.Буздуганом, практично була тотожна складу ОСДПУ зразка 1992 року. З'їзд обрав два Правління партії, повноваження яких не були визнані Міністерством юстиції.

Ці події в соціал-демократичному середовищі відбувалися під час підготовки до виборів Президента України. 24 червня 1994 р. відбулися вибори; в другому турі Президентом України було обрано Л.Кучму, який закликав до злагоди в суспільстві та об'єднання всіх політичних сил навколо розбудови демократичної, правової, соціальної держави України. Партії не відіграли вирішальної ролі в президентських виборах 1994 р. внаслідок своєї неструктурованості [223, с. 179].

Втім, соціал-демократам не вдалося подолати відцентрові сили, які вели партію до розколу. 30-31 липня 1994 р. в м.Донецьку відбулася конференція регіональних організацій, делегати якої засудили розкольницькі дії частини керівництва партії та висунули вимогу проведення позачергового VII з'їзду.

3 вересня 1994 року в Києві відбувся VII з'їзд СДПУ під керівництвом М.Заріцького. З'їзд прийняв рішення: за розкольницькі дії Ю.Буздугана та інших (всього 9 чоловік) виключити з лав партії. З'їзд ухвалив нову редакцію Декларації принципів СДПУ, прийняв рішення про проведення програмової конференції СДПУ [4, с.2].

Рада СДПУ під керівництвом Ю.Буздугана не визнала рішення з'їзду і 11 листопада 1994 р. скликала VII (надзвичайний) з'їзд СДПУ, який ухвалив доповнення до Статуту та обрав новий склад керівних органів партії. Головою

Ради обрано Ю.Буздугана, заступниками Голови - П.Амітова, В.Скриля, Е.Патрикеева; Головою правління - Ю.Баумана [195, с. 117].

Таким чином, процес трансформації в середовищі соціал-демократичного руху призвів на кінець 1994 р. до розколу Соціал-демократичної партії України на СДПУ на чолі М.Заріцьким - Головою Правління та СДПУ на чолі з Ю.Буздуганом - Головою Ради.

На нашу думку, причиною розколу стала, як це було раніше в 1990 р., боротьба за лідерство в партії, неспроможність до подолання особистих інтересів заради загальної справи об'єднання демократичних сил. Слід зазначити, що більш реалістичною, виваженою була позиція СДПУ (лідер М.Заріцький). Доказом цього служить прагнення партії до об'єднання з іншими партіями центристського спрямування.

Ще 1 червня 1994 року Правлінням партії було прийнято рішення про переговори з Партією демократичного відродження України (ПДВУ) та Трудовим конгресом України (ТКУ). За підсумками переговорного процесу планувалось провести науково-практичну конференцію з теоретичних проблем соціал-демократії, на якій проголосити створення нової партії. Але до 14 листопада 1994 р., коли відкрилась конференція, так і не вдалось усунути всі протиріччя і можливий союз не було створено. Основними проблемами, що виникли під час переговорів, були умови об'єднання, обрання керівних органів партії. ПДВУ та ТКУ наполягали на паритетному розподілі портфелів, СДПУ ж, з огляду на досвід попереднього об'єднання, пропонувала виходити з реальних можливостей партій і не встановлювати жорстких обмежень при злитті регіональних структур та керівних органів. Але партія залишилась вірною своїм ідеям об'єднання всіх соціал-демократів в лавах єдиної організації. Вона взяла курс на об'єднання з Партією прав людини і Українською партією справедливості. 3 грудня 1994 року відбулось спільне засідання Ради СДПУ та Політради ППЛ, на якому були присутні також керівники УПС. На ньому було прийнято рішення щодо підготовки до об'єднавчого з'їзду та сформовано комітет у складі Ю.Збітнева, В.Онопенка,

М.Гречки [26, с. 1].

Партія прав людини (ППЛ) заснована у травні 1994 року. Партія об'єднувала в своїх лавах представників творчої інтелігенції, юристів, філософів, політологів і відносились до партій соціал-демократичної орієнтації. Виходячи з цього, II з'їзд ППЛ ухвалив рішення про об'єднання з іншими організаціями соціал-демократичного спрямування в єдину партію [97, с. 13].

Українська партія справедливості (УПС) була створена у 1992 році з членів Спільноти ветеранів Афганістану та Союзу "Чорнобиль" [194, с.504]. Вона була ініціатором створення Клубу політичних партій, цілої низки політичних заходів і засідань "круглих столів". З дня свого утворення УПС декларувала себе як партія соціал-демократичного спрямування й співпрацювала з СДПУ. На IV з'їзді СДПУ (листопад 1992 року) лідер УПС М.Гречка вперше запропонував ідею об'єднання всіх організацій соціал-демократичного спрямування в єдину партію. 3 грудня 1994 року відбулось спільне засідання Ради СДПУ, Політради ППЛ та представників УПС. В роботі засідання брали участь представники Партії вільних селян і підприємців України та конфедерації незалежних профспілок України. На порядку денному стояло питання про проведення об'єднано-установчого з'їзду СДПУ, ППЛ, УПС (доповідачі - В.Онопенко, Б.Збітнєв, М.Гречка). Було прийнято наступну постанову:

"1. Погодитись з пропозиціями керівних органів СДПУ, ППЛ і УПС про об'єднання СДПУ, ППЛ і УПС в єдину партію.

2. Провести об'єднано-установчий з'їзд 21 січня 1995 року " [26, с. 1].

Протягом січня 1995 року пройшло обговорення питання щодо об'єднання регіональних організацій трьох партій. Підсумував результати обговорення VIII з'їзд СДПУ під керівництвом М.Заріцького, який відбувся 21 січня 1995 року в Києві; делегати прийняли постанову про реорганізацію СДПУ шляхом об'єднання з Партією прав людини та Українською партією справедливості в єдину Соціал-демократичну партію України.

У Заяві про об'єднання говорилось: "Соціал-демократична партія

України, Партія прав людини, Українська партія справедливості, виходячи з необхідності створення впливової політичної партії, яка взяла б на себе відповідальність за просування українського суспільства на шляху свободи, справедливості, солідарності, демократії та прогресу, прагнучи об'єднання усіх соціал-демократів України в лавах єдиної партії, виступаючи за побудову суверенної, демократичної, правової, соціальної держави..., засвідчуючи готовність діяти в інтересах найширших верств населення..., проголошують об'єднання трьох партій соціал-демократичного спрямування в єдину партію з назвою Соціал-демократична партія України". В Заяві зауважувалося, що СДПУ є юридичною правонаступницею своїх попередників - Соціал-демократичної партії України (1990-1995 р.р.), Партії прав людини (1993-1995 р.р.), Української партії справедливості (1992-1995 р.р.), які втрачають статус юридичної особи та припиняють свою діяльність після реєстрації об'єднаної партії Міністерством юстиції України [14, с. 1].

Цього ж дня відбувся ІХ (установчо-об'єднавчий) з'їзд СДПУ, в роботі якого взяли участь 165 делегатів цього з'їзду від регіональних парторганізацій трьох партій, які представляли 23 регіони України [25, с. 1]. З'їзд прийняв Програмову заяву, Статут та Декларацію принципів СДПУ, обрав керівні органи партії. З'їзд ухвалив резолюцію про правонаступництво СДПУ від українського соціал-демократичного руху ХІХ-ХХ століть [25, с. 9]. У Програмовій заяві говорилося, що Соціал-демократична партія України проголошує на своєму з'їзді об'єднання громадсько-політичних сил України соціал-демократичного спрямування. СДПУ виходить з того, що людина є найвищою соціальною цінністю, що головним завданням суспільства є створення гідних умов життя для людини. Соціал-демократична партія України вважає своїми спільниками партії центристського спрямування та прагне до співпраці з ними. В Заяві визначено основні напрямки і завдання СДПУ в різних галузях суспільного життя. Так, в галузі прав людини і громадянина передбачається рівність усіх громадян перед законом і судом, право на працю, відпочинок, освіту, власність на землю, засоби виробництва, право на

інформацію та свободу слова і друку, об'єднання у політичні партії та громадські організації [25, с. 2].

В галузі політико-правового життя і державного будівництва партія вважає важливим сприяння розвитку громадянського суспільства, яке ґрунтується на засадах свободи і демократії. В економічній галузі СДПУ передбачає створення ефективної економіки, метою якої є задоволення потреб людей і сприяння розвитку особистості, для чого необхідно побудувати соціально орієнтоване ринкове господарство, досягти рівноправності та різноманітності форм власності: приватної, державної, акціонерної, змішаної. Партія вважає, що роздержавлення, демонополізацію треба проводити через структурну перебудову, приватизацію і акціонування підприємств. В соціальній галузі СДПУ пропонує розробку і впровадження комплексних програм соціального забезпечення, охорони здоров'я, екологічної безпеки, культури, науки, освіти, розвиток програм житлового будівництва. В галузі зовнішньої політики і оборони необхідне "зміцнення авторитету України на міжнародній арені через утвердження демократії і стабільності, залучення України до процесів європейської інтеграції, створення боєздатної армії" [25, с. 5]. Всі ці вимоги, проведені в життя, на думку соціал-демократів, можуть покращити становище в Україні.

З'їзд обрав Головою Центральної Ради партії В.Онопенка, його першим заступником - М.Гречку, членами Правління Центральної Ради СДПУ - Л.Авескулову, В.Бєбіка, В.Білика (Мамалата), Є.Болгова, Ю.Говоруху, В.Гончаренко, Ю.Дворського, С.Дубовика, Ю.Журавського, М.Заріцького, В.Казніна, В.Карабаня, М.Козюбру, В.Кременя, І.Ляшенко, Р.Марутовського, В.Медведчука, О.Мустафіна, А.Носенка, І.Проценко, І.Пуришева, В.Рябіну, В.Тимофєєва, В.Хаматова, М.Хандуріна, О.Чуриміна, М.Шевченка, В.Шпаковича [25, с. 8].

Партія прийняла активну участь у конституційному процесі. 14 березня 1995 року була оголошена заява СДПУ до Президента України Л.Кучми: "У зв'язку з невизначеністю терміну прийняття Верховною Радою Основного

закону держави і незавершеністю роботи над остаточним варіантом його тексту, виникає обгрунтоване занепокоєння тим, що цей найважливіший документ так і не буде прийнятий найближчим часом. СДПУ звертається до Вас, пане Президенте, підтримати ініціативу політичних партій і громадських організацій щодо скликання Конституційних Зборів (Асамблеї) для обговорення проекту Конституції України і подальшого його винесення на всенародний референдум" [10, с.1].

Влітку 1995 року соціально-політична і економічна ситуація в Україні залишалася надзвичайно тяжкою. Владним структурам не вдавалося зупинити спад виробництва, інфляцію, зростання цін, поглиблення соціальної диференціації, зубожіння населення України. Тому 15 липня 1995 року СДПУ (голова В.Онопенко) виступає з новою Заявою, в якій наголошується: "Виходячи з зростаючої ролі партій в житті нашого суспільства, Центральна Рада СДПУ виступає за необхідність прийняття Закону про вибори на багатопартійній основі і Закону про політичні партії і вважає, що їхнє утвердження діючою Верховною Радою буде виявом розуміння потреб сьогодення і громадської зрілості депутатів. Центральна Рада СДПУ пропонує Президенту України, Прем'єр-міністру використати можливості нашої партії, її інтелектуальний потенціал для якнайшвидшого вирішення першочергових життєвих проблем народу і державотворення. Наша пропозиція є свідомою і об'єктивно необхідною для побудови дійсно демократичної, правової, незалежної держави" [11, с. 1].

В липні 1995 року на засіданні Центральної Ради партії було обговорено концепцію нової програми СДПУ, а у вересні - пропозиції щодо співпраці з профспілками та іншими об'єднаннями громадян. Було ратифіковано угоду, підписану між СДПУ та Кримською партією соціальних гарантій, яка була створена в 1993 році.

Принципова позиція соціал-демократів викликала незадоволення в офіційних владних колах. В січні 1996 року Міністерство юстиції України прийняло рішення про скасування державної реєстрації Соціал-демократичної

партії. Протизаконні дії Міністерства, які не спиралися на рішення суду, завдали значної шкоди партії. "Останнім часом соціал-демократи стали об'єктом неприхованого тиску з боку влади, кульмінацією якого стало позбавлення партії свідоцтва про реєстрацію. Це незаконне рішення спрямоване на позбавлення нас можливості брати повноцінну участь в політичному житті держави" [92, с. 1].

27-28 квітня 1996 року в Полтаві відбувся Х (установчо-об'єднавчий) з'їзд партії, який розглянув питання про протизаконне анулювання Міністерством юстиції України свідоцтва про реєстрацію оновленої СДПУ і прийняли рішення про перейменування партії на Соціал-демократичну партію України (об'єднану) (СДПУ(О)). З'їзд ухвалив резолюцію про правонаступництво СДПУ(О) від всіх своїх попередниць, чинність рішень всіх з'їздів СДПУ (від установчого до IX з'їзду) [49, с. 5]. З'їзд ухвалив як головний програмний документ Декларацію принципів та Статут партії [49, с. 7-9].

Відомо, що в цей період йшла розробка проекту Конституції України. У спеціальній резолюції щодо конституційного процесу делегати висловилися проти проекту Конституції України, запропонованого Конституційною комісією, як такого, що не відповідає міжнародним документам про права людини і місцевого самоврядування. З'їзд висловився за доопрацювання проекту Конституції депутатськими групами Верховної Ради і винесення узгодженого проекту на референдум [49, с. 11].

З'їзд доручив заступникам Голови СДПУ(О) В.Медведчуку та І.Плужникову розробити програму розбудови партії. Також було прийнято рішення про видання центрального друкованого органу СДПУ(О) - щотижневої газети "Альтернатива", яка виходила з червня 1996 року по грудень 1998 року.

У зверненні до соціал-демократів України, прийнятому з'їздом, зауважувалось, що "виповнюється шість років з часу відновлення соціал-демократичного руху в Україні. Час замислитися над тим, чого ми досягли. Надії на створення могутнього, потужного, масового соціал-демократичного руху досі не стали реальністю. ...Результат відомий - політичний рух, який

шість років тому проголошували найперспективнішим в Україні, так і не перетворився на визначний фактор політичного життя в державі. Ми маємо шанс змінити ситуацію. Для цього необхідна воля до єдності всіх українських соціал-демократичних сил..." [15, с 1].

Велику увагу з'їзд приділив співпраці партії з профспілковими об'єднаннями України, про що підкреслено в резолюції з цього приводу: "З'їзд СДПУ(О) констатує, що соціал-демократичні та профспілкові об'єднання мають спільні погляди на мету і шляхи соціал-економічних перетворень в суспільстві. СДПУ(О) вважає співпрацю з профспілками одним з пріоритетних напрямків своєї діяльності" [64, с. 1].

До складу Правління СДПУ(О) увійшли Голова СДПУ(О) - В.Онопенко, заступники Голови - М.Гречка, М.Заріцький, С.Зуйко, В.Заєць, В.Кремень, Е.Ландовський, В.Левцун, О.Мустафін, А.Носенко, С.Пересунько, Л.Хоролець, М.Шевченко [49, с. 6].

Важливою подією в історії нашої держави було завершення конституційного процесу, який тривав 5 років. 28 червня 1996 р. Конституцію України було прийнято Верховною Радою України, що стало державним святом. Конституція була результатом боротьби різних політичних сил. Через це вона має багато компромісних формулювань та неузгодженостей. Але все ж Конституція України певним чином упорядковує політичне життя українського народу. "Вона закріпила державно-політичну систему в республіці, побудувала на принципово нових засадах стосунки держави з політичними партіями та громадськими організаціями. Був зроблений важливий крок у формуванні політичної нації, для становлення якої найважливішою проблемою є організація розподілу влади та владних повноважень між людьми на всіх рівнях суспільного життя", - зазначають Ю.Алексєєв, С.Кульчицький, А.Слюсаренко [72, с. 112]. Конституція України в статті 36 наголошує: "Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів..." [22, с. 13].

1 липня 1996 року Міністерство юстиції зареєструвало партію під назвою Соціал-демократична партія України (об'єднана) за № 751 [193, с. 118]. Протягом серпня-грудня 1996 року свідоцтва про державну реєстрацію отримали і більшість регіональних організацій.

У цей період партія організаційно і політично зміцніла. Відкрито постійно діючий офіс партії, розпочався випуск газети, видавався протягом 1996 року бюлетень "Наше гасло", активно зростали регіональні парторганізації, лави партії.

Наприклад, активно обговорювався проект Програми СДПУ(О) у бюлетені "Наше гасло", де відзначалися головні її напрями: "Економіка добробуту; можливості для праці; ставка на розум; турбота про всіх, хто її потребує; відповідальна держава і земельний устрій; безпека для кожного - безпека для всіх" [80, с. 1].

В.Онопенко зауважував: "Наша мета - захистити паростки громадянського суспільства, які є в нашій країні, допомогти їм вирости і закріпитися. Демократичні реформи можливо провести тільки спираючись на громадян, організованих у профспілки, суспільні організації, політичні партії... Соціал-демократія в цих умовах повинна стати політичним інструментом цього суспільного руху за реформи. Це і буде та "третя сила", яка дозволить Україні вийти на європейський шлях розвитку" [181, с. 1].

"Роки становлення української держави не пройшли даремно", - наголошував В.Медведчук, – "... Для практичної реалізації ідей соціал-демократії в Україні необхідна консолідація зусиль партій соціал-демократичної орієнтації... СДПУ(О) вже довела свою здатність до толерантного співробітництва з усіма політичними партіями" [164, с. 1].

М.Заріцький зазначив: "... Наша Програма повинна бути витримана в дусі європейської соціал-демократії, повинна враховувати особливості соціально-політичної ситуації в Україні..., переконати український народ, що СДПУ(О) зможе поставити Україну на один рівень з країнами, де при владі наші однодумці" [120, с. 1]. Поступово партія починала займати провідне місце в

соціал-демократичному русі.

Підсумовуючи, слід сказати, що історичний шлях СДПУ(О) характеризується прагненням до практичного утвердження соціал-демократичних цінностей в суспільстві, до об'єднання демократичних сил з метою проведення соціально-економічних, політичних реформ.

В цей же період продовжувала діяти і СДПУ, під керівництвом Ю.Буздугана, хоч і менш ефективно. 1-2 червня 1996 р. в м.Первомайську Миколаївської обл. відбувся VIII (програмовий) з'їзд СДПУ. Головою Ради партії обрано Ю.Буздугана, заступником Голови Ради - П.Амітова, А.Горбенко, Є.Патрикєєва; Головою Правління СДПУ - О.Білоусова, а також О.Скоморощенко, А.Цибенко, А.Фінько та інші [194, с. 417].

14-15 грудня 1996 року в Києві відбувся XI (позачерговий) з'їзд СДПУ(О). 136 делегатів від 23 регіональних парторганізацій розглянули та прийняли Програму СДПУ(О) "Добробут і розвиток" [50, с. 6]. На з'їзді наголошувалось, що основним завданням партії постає ідеологічна, організаційна підготовка до виборів 1998 року - до Верховної Ради України, місцевих рад, голів міст, сіл та селищ. Програма партії стане основою передвиборної платформи СДПУ(О).

Протягом 1997 року тривала робота з розбудови партійних організацій, створення громадських об'єднань. Так, 3 червня 1997 року була прийнята угода "Про створення соціально-демократичного об'єднання "Міст": "Ми, учасники політблоку "Міст" - Демократична партія України, Партія праці, СДПУ(О), громадське об'єднання "Вибір", Всеукраїнське об'єднання "Порозуміння", благодійний фонд "Підтримки розвитку демократичних реформ в Україні", виходячи з програмних положень своїх організацій,... дбаючи про розбудову правового демократичного громадянського суспільства в Україні, прагнучи до створення справедливих і гідних умов життя,... мати на меті спільними зусиллями виступити на наступних виборах і утворити впливові демократичні фракції у представницьких органах всіх рівнів, створюємо виборче соціально-демократичне об'єднання "Міст". (Підписали угоду В. Ландик, В. Онопенко,

В. Яворівський, В. Бортник, Л. Кравчук, І. Салій) [70, с. 1].

2 листопада 1997 р. відбувся ІХ (передвиборний) з'їзд СДПУ, делегати якого затвердили угоду про співпрацю з профспілками, передвиборну платформу, партійний список [194, с. 417]. 16 грудня 1997 р. відбувся Х з'їзд СДПУ, на якому остаточно було погоджено партійний список щодо виборів у Верховну Раду 1998 р. [194, с. 417]. Таким чином, діяльність СДПУ поживалювалась саме перед черговими виборами. Партії не діставало енергії і організаційного досвіду для впровадження своїх ідей серед широкого загалу. Така позиція СДПУ звужувала поле діяльності соціал-демократичного руху.

14 грудня 1997 року в Києві відбувся ХІІ (позачерговий) з'їзд СДПУ(О), в роботі якого взяли участь 242 делегати [51, с. 1]. Вони розглянули політичну ситуацію напередодні виборів до Верховної Ради, що вперше обиралася за змішаною системою, затвердили виборну платформу та партійний список кандидатів у народні депутати України, зміни до Статуту СДПУ(О).

Одночасно активізувалась робота партії на міжнародній арені. С.Грабовський зауважував: "...Пройшли переговори з СДПН... Українські соціал-демократи також зацікавлені в тому, щоб в Західній Європі зрозуміли реальну ситуацію в Україні, яка потребує не ультраліберальних рецептів, а соціально ефективною і соціально відповідальною політики" [108, с. 1].

Газета "Альтернатива" надрукувала також статтю "Інтеграція в Європу: партійний рівень", в якій зауважувалось: "Об'єднані соціал-демократи розгорнули надзвичайно активну кампанію встановлення ефективних контактів з правлячими і опозиційними соціал-демократичними партіями деяких західноєвропейських країн, здобуваючи у цих партій досвід проведення соціально-ринкових реформ та покращуючи інформацію у світі про Україну. 29-30 січня в Києві відбулася зустріч з делегацією соціал-демократичної партії Данії" [123, с. 2].

Делегація СДПУ брала участь в Конгресі Соцінтерну у 1996 р., а також є членом Комітету по Центральній та Східній Європі Соціалістичного інтернаціоналу.

Підсумковуючи сказане, треба зазначити, що соціал-демократична ідеологія в Україні відроджувалась в умовах жорстких історичних випробувань. Українська соціал-демократія є наступницею соціал-демократичного руху в країні кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст., але цю історичну соціал-демократичну традицію в країні було перервано як на заході, так і на сході. Водночас реформаторські перетворення в середовищі правлячої комуністичної партії були надто слабкими, щоб сприяти демократизації суспільства. Диктатура однієї партії відкинула багатство ідей та концепцій, які історично та ідеологічно сформували соціал-демократію: тенденцію до пошуку цілісного вирішення соціальних проблем, яке знаходиться в сфері прямих інтересів робітників; формування та організацію цих інтересів через політичну партію; довіру до демократичної держави.

Розпад комуністичної системи в кінці 80-х – на початку 90-х р.р. ХХ ст. сприяв демократизації суспільства, відродженню політичного плюралізму, формуванню багатопартійності. На цьому суспільному тлі, в умовах економічного спаду, зростаючої соціальної нерівності, незахищеності ставали все більш привабливими соціал-демократичні цінності свободи, справедливості, солідарності, демократії.

Труднощі відродження соціал-демократичної ідеології полягали також в теоретичній неспроможності перших представників української соціал-демократії осягнути всю глибину цих ідей та донести їх до народу. Тому формування партій йшло в умовах гострого теоретичного протистояння, а також боротьби за лідерство. Внутрішньопартійна боротьба з організаційних, політичних питань призвела до створення в 1990 р. двох соціал-демократичних партій – СДПУ і ОСДП. Але поступово частина українських соціал-демократів починала розуміти необхідність єдності в своїх лавах. Процес об'єднань і розколів в середовищі соціал-демократії вивів на арену політичної боротьби на кінець 1997 р. дві партії: СДПУ і СДПУ(О), яка поступово отримувала все більше симпатій серед українських громадян. Але, на жаль, відсутність єдності сприяла розпорошеності соціал-демократичних сил.

РОЗДІЛ 3

ВТІЛЕННЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ В ПРАКТИЦІ
УКРАЇНСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ

Соціально-економічна та політична ситуація в Україні на кінець 90-х р.р. ХХ ст. залишалася напруженою. Українське суспільство продовжувало розвиватися в умовах повільно відновлюваної економіки, інфляції, занепаду культури, падіння моральних цінностей. Головною була проблема виживання, тобто на перший план вийшли основні чинники життя людини - задоволення мінімальних життєвих потреб: робота, освіта, медичне обслуговування, забезпечення старості. Українському суспільству властива глибока соціальна дезінтеграція, що стримує формування громадянського суспільства, нової еліти, створення демократичної системи. Більшість населення неспроможна подолати стереотипи тоталітарної свідомості, боротися за утвердження демократичного суспільства.

Все ж в масовій свідомості поступово починають переважати ідеї приватизації, ринкових реформ. В цілому в суспільстві є розуміння необхідності радикальних перетворень; громадяни вимагають рішучого та ефективного здійснення реформ. Тобто, наприкінці 90-х р.р. ХХ ст. намітилася тенденція позитивного ставлення до нового суспільного устрою. В цьому сенсі необхідно створити умови для формування в країні середнього класу, який є основою демократизації суспільства та утвердження ринкових відносин, а також носієм соціал-демократичних цінностей. Багато країн Західної Європи йдуть по цьому шляху, забезпечуючи своїм народам високий життєвий рівень, високу ступінь захищеності окремої людини [150]. Як і у всьому цивілізованому світі, середній клас має складати в Україні більшість населення, повинен мати власність або винагороду за працю, достатню для життя. Середній клас врівноважує суспільство, знімає соціальну напруженість.

На жаль, діяльність Верховної Ради, Кабінету Міністрів України не призвела до створення економічних умов для становлення середнього класу. Владні структури більше поглинуті проблемами розбудови держави та її соціальних інститутів і мало уваги приділяють формуванню юридичних і економічних гарантій підприємницької діяльності, що сприяє зростанню пасивності значної частини населення. Основою збереження соціального спокою та злагоди в державі є досить високий культурний рівень, законслухняність українського народу. Однак наприкінці 90-х р.р. напруженість зростала, частина населення мала антидержавні настрої, наявною була криза в суспільстві.

В цей період практична діяльність політичних партій, в тому числі і партій соціал-демократичного, центристського спрямування, була зосереджена на передвиборній кампанії.

На початок 1998 р. кількість політичних партій сягнула за 50. Центральна виборча комісія змушена була допустити до участі у виборах 1998 р. 30 політичних партій і партійних блоків [223, с. 191].

Березневі вибори 1998 р. до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування були першими, що відбулися в умовах дії нової Конституції України. В жовтні 1997 р. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про вибори народних депутатів України" [6]. Закон запроваджував змішану пропорційно-мажоритарну систему, що прискорювало політичне структурування Верховної Ради України, ініціювало процес виявлення в депутатському корпусі більшості, яка могла б взяти на себе відповідальність за все, що відбувається в країні.

За результатами виборів у багатомандатному загальнодержавному окрузі депутатські місця розподілилися між вісьмома партіями і партійними блоками, які подолали чотирьохвідсотковий бар'єр [Додаток Б]. В їхньому числі перебували представники партій центристського спрямування: Партії зелених України, Народно-демократичної партії, Соціал-демократичної партії (об'єднаної). Політичне структурування Верховної Ради відбулося негайно: вже

14 травня було зареєстровано вісім партійних фракцій, серед яких перебували фракції НДП, ПЗУ, СДПУ(О) - партії центристського, соціал-демократичного спрямування. Відразу після виборів ліві в парламенті мали 171 депутата, а центристи 218. Представники правих сил приєдналися до центристів, частина їх залишилася серед безпартійних депутатів [72, с. 116].

Слід звернути увагу й на те, що "представництво у новообраній Верховній Раді основних політичних партій центристського спрямування могло б бути значно вагомішим. А з урахуванням результатів виборів по мажоритарних округах ці партії мали б забезпечити собі домінування в новообраному парламенті і стати безальтернативною рушійною силою започаткованого Президентом України курсу на поглиблення соціально-економічних та соціально-політичних реформ [140, с. 427].

Якщо проаналізувати підсумки виборів соціал-демократичних партій, то ми бачимо, що Соціал-демократична партія України в результаті виборів не пододала чотирьохвідсотковий бар'єр; вона набрала 0,32 відсотка голосів виборців, в Верховній Раді XIV скликання перебував один член СДПУ - О.Шеховцов. Очевидно, що перед партією постало важливе завдання - розширення соціальної бази СДПУ, активізація роботи регіональних організацій.

Інший підсумок мала соціал-демократична партія України (об'єднана), яка набрала 4,01 відсотка голосів виборців та створила парламентську фракцію. Цим самим СДПУ(О) посилила свою позицію в суспільстві [187, с. 581]. В.Медведчук став другим заступником Голови Верховної Ради, фракція отримала місце голови комітету, 3 заступників голів комітетів, 4 голів підкомітетів парламенту [Додаток В].

Під час виборів партія зросла і кількісно і якісно. Партійні організації відтепер є у всіх регіонах України. Вперше партія змогла сформувати впливові депутатські групи в місцевих радах [Додаток Д].

В той же час в партії йшли організаційні процеси. Частина членів СДПУ(О) на чолі з В.Онопенком відкололась від партії і 3 жовтня 1998 р. на

Установчому з'їзді (129 делегатів з 23 регіонів) оголосила про створення Української соціал-демократичної партії. На з'їзді прийнято Статут, Програму, обрано керівні органи, головою обрано В.Онопенка. УСДП зареєстрована Міністерством юстиції України 11 грудня 1999 р. за номером 1102 [194]. В своїй програмі УСДП декларує прихильність до ідей світової соціал-демократії та утверджує своє правонаступництво від української соціал-демократії кінця XIX – початку XX століть. Основною метою партії є побудова демократичного суспільства на засадах ринкової економіки.

30 січня 1999 р. на I (установчому) з'їзді в м.Києві була заснована партія "Соціал-демократичний союз", яка зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 1999 р. за номером 1152 [195, с. 94]. Головою Центральної ради партії став С.Пересунько.

15 травня 1999 р. на II з'їзді "СДС" прийнята Програма, в якій декларуються ідеї гуманізму, солідарності, терпимості. В галузі економіки партія "Соціал-демократичний союз" виступає за ринкову економіку, спрямовану на задоволення суспільних потреб. При цьому наголошується на можливості підвищення ролі держави в регулюванні економіки, на розвитку різних видів власності [194, с. 349-350].

Таким чином було створено чотири соціал-демократичні партії [Додаток Е]. Аналізуючи причини розколів в соціал-демократичному русі, слід зазначити, що на наш погляд, має місце нечіткість ідеологічних позицій, а також політичне безсилля внаслідок цього. Крім того, ряд лідерів соціал-демократії виявилися нездатними до конструктивної співпраці, толерантних відносин. Розкол був також і наслідком загострення політичної боротьби напередодні президентських виборів 1999 р. через різне бачення кандидатури та посаду Президента України. В результаті чотири соціал-демократичні партії висунули різних лідерів кандидатами на цю посаду.

Одночасно з Установчим з'їздом УСДП 3 жовтня і 26 грудня 1998 року в Києві в два етапи відбувся XIII з'їзд СДПУ(О), в роботі якого взяв участь 231 делегат від 24 обласних, Кримської республіканської, Київської і

Севастопольської міських організацій, що представляли 85 тисяч 205 членів партії [52, с. 1]. Головою партії було обрано В.Медведчука, першим заступником Голови партії - О.Зінченка, заступниками Голови стали М.Заріцький, В.Кремень, С.Пересунько, І.Плужников, Г.Суркіс, С.Устич, головою Секретаріату - М.Шевченко, членами Правління - Б.Андресюк, А.Бенедис, В.Заєць, Л.Кравчук, О.Мустафін, М.Папієв, П.Порошенко та Н.Шуфрич [52, с. 9].

Значна роль у формуванні "обличчя" партії належить їхнім лідерам. "Розвиток політичного ринку сприяв появі цілої плеяди людей, які набули значної політичної ваги, стали "зірками" депутатського корпусу, знаними людьми у коридорах державної і політичної влади", - зазначає В.Литвин [160, с. 44]. Кожна партія бажала мати у своїх лавах керівників, наділених владними державними повноваженнями, відомих вчених, народних депутатів, діячів науки і культури.

Одним із таких партійних діячів став В.Медведчук - член партії з 1994 року, у 1996-1998 роках - заступник Голови СДПУ(О); делегат I-II з'їздів Партії прав людини, IX-XV з'їздів СДПУ(О). В.Медведчук є автором цілої низки монографій, книг, наукових статей з теорії держави і права, конституційного права, теорії і практики соціал-демократії.

На другому етапі XIII з'їзду СДПУ(О), який відбувся у грудні 1998 р., з урахуванням актуальних соціально-політичних реалій в країні та нового статусу партії в суспільстві були внесені принципові зміни до партійного Статуту. Були перейменовані керівні органи партії: Правління перейменовано в Політбюро, Центральна Рада в Політраду, а Секретаріат - у Виконком. До складу Політбюро були обрані також А.Волковський, Ю. Фікс, І. Чорнозуб, В.Шепетін [52, с. 5].

За рішенням з'їзду було засновано новий центральний друкований орган СДПУ(О) - газету "Наша газета +". Її перший номер вийшов 24 квітня 1999 року.

В 1998-1999 р.р. в країні продовжувалася перманентна економічна криза, росло напруження в суспільстві. Не набули форми законів і були виконані формально положення Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва", виданого 10 листопада 1994 р. [37]. Не все було зроблено щодо реструктуризації економіки та технічного переозброєння промисловості. Великих розмірів набула частка "тіньової економіки", яка в 1997-1998 р.р. перевищила половину валового внутрішнього продукту. Падав рівень життя населення.

В цих умовах загострилася політична ситуація в зв'язку з президентськими виборами. Выборча кампанія характеризувалася надзвичайним напруженням. Уже перші місяці діяльності Верховної Ради нового скликання остаточно переконали депутатів, які стояли на виважених, центристських, в тому числі й на соціал-демократичних позиціях, що реалізація їхніх вимог неможлива без перемоги на президентських виборах їхнього кандидата. Для того, щоб привести на вищу державну посаду політика з центристськими поглядами, партіям центру необхідно було забезпечити ряд умов, а саме: консолідацію своїх зусиль, ставку на найбільш компромісну для різних соціальних та ідеологічних верств кандидатуру, модифікацію своїх гасел відповідно до настрою населення, ефективне ведення передвиборної агітації.

Для консолідації зусиль у демократичних сил був потужний чинник в особі діючого Президента Л.Кучми, в якому значна частина електорату вбачала "гаранта певної стабільності" [218, с. 86].

Вибори Президента України мали доленосне значення. Це пояснюється тим, що під час передвиборної кампанії йшла запекла політична боротьба за подальший шлях розвитку нашої держави: або Україна і далі буде йти шляхом ринкової економіки, демократії та парламентаризму, орієнтуючись на загальнолюдські західноєвропейські критерії, цінності життя, або країна знову повернеться на шлях встановлення радянської влади, планового керівництва, соціалістичного розвитку і орієнтації на Схід [82, с. 69].

В квітні 1999 року на засіданні Політбюро СДПУ(О) Голова партії В.Медведчук офіційно запропонував висунути Л.Кучму кандидатом на посаду Президента України, обговорити цю пропозицію в партії та скликати з цією метою позачерговий з'їзд партії. В ході обговорення в партійних організаціях ця ініціатива лідера партії була підтримана майже одностайно, а 14 травня Політрада СДПУ(О) узагальнила обговорення і винесла на розгляд з'їзду пропозицію щодо висунення Л.Кучми кандидатом в Президенти України.

15 травня 1999 року в Києві відбувся XIV з'їзд СДПУ(О), в якому взяли участь 293 делегати, що представляли 90667 членів партії [36, с. 1].

З'їзд висунув претендентом на кандидата у Президенти України Л.Кучму, прийняв низку заяв, зокрема - щодо позиції СДПУ(О) на президентських виборах.

Виконуючи рішення з'їзду, Політбюро розробило та виконало комплексний план заходів на час підготовки і проведення президентських виборів. Відповідно до нього на базі Кримського республіканського, обласних, Київського та Севастопольського міських комітетів створено виборчі штаби, якими з 1 вересня по 29 жовтня поточного року проведено 326 засідань.

З метою активізації участі регіональних парторганізацій у президентській кампанії на засіданнях штабів розглядалися організаційні питання, а також питання створення агітаційних бригад, громадських приймалень, друкованих органів партії та організації їхньої роботи, налагодження співпраці виборчих штабів, діяльність агітаційних груп зі збору підписів під наказами Президенту та інші.

В ході виборчої кампанії аналогічні штаби було створено при більшості з 777 міських та районних партійних комітетів. На підтримку кандидата у Президенти Л.Кучми проводили активну роботу серед різних груп виборців 1744 агітколектива. Регіональними парторганізаціями СДПУ(О) зібрано понад 2517172 підписи під Наказами виборців кандидату в Президенти України Л.Кучмі [16, с. 4].

Актив парторганізацій, агітгрупи постійну увагу приділяли формуванню громадської думки серед населення. З цією метою станом на 29 жовтня 1999 року виготовлено, використано та розповсюджено агітаційної продукції, а саме: плакатів, листівок, календарів, транспарантів, брошур загальною кількістю 8956483 примірники. Випущено 33 спеціальні випуски регіональних газет [16, с. 5].

Виконкомом СДПУ(О) для агітаційно-пропагандистських груп було підготовлено та розповсюджено спеціальні матеріали, які присвячені висвітленню результатів діяльності та сприянню формування позитивного іміджу Президента України Л.Кучми. Це кілька випусків брошури для агітаторів "Наш вибір - Леонід Кучма", "Супутник агітатора", агітаційні матеріали для молоді, плакати, матеріали для мережі Інтернет та інше. Вони були передані до обласних організацій СДПУ(О) та розповсюджені в усіх районах України [16, с. 1-6].

Відповідно до рішень XIV з'їзду СДПУ(О) всі ресурси активу і можливості мобілізовано заради однієї мети - перемоги Л.Кучми.

Багато уваги приділили цьому питанню в своїй діяльності і регіональні партійні організації СДПУ(О).

Так, у звіті про роботу Кримської республіканської організації СДПУ(О) з 1 вересня по 29 жовтня 1999 року на підтримку кандидатури Президента України Л.Кучми в виборчій президентській кампанії відзначається, що проведена така організаційна робота: 6 засідань передвиборного штабу, на яких розглянуто питання кошторису, тактики участі у передвиборній кампанії. Формуванню суспільної думки сприяла організація на підтримку Президента телепередач, телеінтерв'ю (ТРК "Крим"); радіопередач (ДТРК "Крим"), публікація на підтримку кандидата 18 статей у газетах: "Республіка Крим", "Перемога", "Євпаторійська здравниця", "Північна Таврида", "Чорноморський вісник", "Керченський робітник", "Алуштинський вісник". Агітаційно-пропагандистська робота складалася з виготовлення та розповсюдження агітаційної продукції: транспарантів, плакатів, листівок, відеороликів,

створення груп агітаторів, проведення заходів з молодими виборцями, збирання підписів під Наказами виборців кандидату у Президенти України Л.Кучмі в кількості 71220 примірників [19, с. 7-8].

Велику роботу на підтримку кандидатури Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії провела Київська міська організація СДПУ(О). На 43 засіданнях передвиборного штабу розглядалися питання про роботу агітаційних груп, передвиборну агітацію в трудових колективах та учбових закладах. На підтримку кандидата у Президенти організовано 35 телепередач, телеінтерв'ю з участю телестудії "Інтер", УТ-1, "1+1", "Ютар", 191 радіопередача, 94 статті, нотаток, інтерв'ю в газетах. Виготовлено 17 транспарантів, 16 тис. плакатів, 322 тис. листівок, 247,5 тис. календарів тощо. Створено 76 груп агітаторів на підтримку кандидата в Президенти. 87 заходів було проведено з молодими виборцями в студентських гуртожитках, на дискотеках, у кафе. Важливе місце в цій роботі посіло збирання підписів під Наказами виборців кандидату у Президенти України Л.Кучмі - 511 тис. [20, с. 57-58].

Про діяльність Донецької обласної організації СДПУ(О) свідчить проведення 8 засідань передвиборного штабу, на яких розглядалися питання про активізацію роботи міських та районних штабів, про набір агітаторів. З метою формування громадської думки Донецька ДТРК, ТВ Макіївки, ТВ Маріуполя, ТВ Слов'янська, ТВ "СКЕТ" (Краматорськ) організували 9 телепередач; обласне радіо, радіомережа Маріуполя, Слов'янська, Макіївки провели 14 радіопередач. На підтримку кандидата у Президенти газети "Город", "Життя", "Донеччина", "Факти" опублікували 126 статей та нотаток. Було випущено 78 транспарантів, 40 тис. плакатів, 7 тис. листівок, 637,5 тис. календарів, 211 примірників брошури "Супутник агітатора". 68 груп агітаторів активно діяли на підтримку кандидата у Президенти. 42 заходи проведено з молодими виборцями у студентських гуртожитках, на дискотеках, у кафе. Більш як 50 тис. підписів зібрано під Наказами виборців кандидату у Президенти України Л.Кучмі [17, с. 15-16].

Значна організаційна робота проведена Львівською обласною організацією СДПУ(О). Впродовж 10 засідань передвиборного штабу розглядалися такі питання: про формування передвиборних штабів у районах, про роботу друкованого органу, матеріальне забезпечення агітаційних бригад, про підготовку зустрічі кандидата у Президенти України Л.Кучми з виборцями.

Важливим було питання формування громадської думки, для чого було організовано проведення 8 телепередач Львівською студією телебачення "Міст", 6 радіопередач радіостудією "Міст", в газетах "Об'єднана сила", "Новий час" опубліковані матеріали на підтримку кандидата у Президенти. Виготовлено 11 транспарантів, 22 тис. плакатів, 23 тис. листівок, 340 тис. календарів, здійснено 212 показів відеороликів на підтримку Президента Л.Кучми. В області діяли 32 групи агітаторів, було проведено 40 заходів з молодими виборцями, зібрано 169 тис. підписів під Наказами виборців кандидату у Президенти України Л.Кучмі [18, с. 31-32].

За ініціативою демократичних сил було створено об'єднання "Злагода", яке об'єднало політичні партії, громадські організації, трудові колективи, окремих громадян - усіх, хто розділяє демократичні цінності, хто поділяє ідеї суспільної злагоди і єднання [82, с. 71]. На серпень 1999 року осередки "Злагоди" створено в 22 областях, Автономній Республіці Крим, місті Севастополі, в 598 містах та районах України. Серед партій, територіальні осередки яких увійшли до об'єднання колективними членами, СДПУ(О), НДП, ЛПУ, ХДПУ, КУН, партія "Жінки України" та ін. Серед громадських організацій - об'єднання "Нова Україна", товариство "Просвіта", Спілка письменників, Спілка журналістів, Спілка офіцерів України, Спілка ветеранів війни та праці, Український фонд культури та інші. 4 вересня 1999 року в Києві відбувся Перший з'їзд Всеукраїнського об'єднання демократичних сил "Злагода". У Резолюції з'їзду підкреслюється, що депутати одностайно заявляють про підтримку кандидатури Л.Кучми на виборах Президента України та закликають співвітчизників зробити разом з ними доленосний вибір [94].

В той же час інші соціал-демократичні партії взяли курс на підтримку інших претендентів на посаду Президента України. Соціал-демократична партія України (СДПУ) в Політичній ухвалі XII з'їзду СДПУ "Про політичну ситуацію та участь СДПУ у президентських виборах 1999 року" від 15 травня 1999 р. наголошувала: "1. Підтримати висування Олександра Мороза, як єдиного народного кандидата в Президенти України. 2. Керівним органам, регіональним організаціям та осередкам СДПУ, членам СДПУ проводити активну роботу в президентській кампанії народного депутата Олександра Мороза серед виборців та взяти участь у роботі Народно-патріотичного об'єднання і формуванні виборчих комісій, корпусу спостерігачів, комітетів контролю за результатами виборів" [194, с. 418].

Партія "Соціал-демократичний союз" 15 травня 1999 р. на II (позачерговому) з'їзді висунула претендентом у кандидати на посаду Президента України Є.Марчука. Того ж дня відбувся міжпартійний з'їзд виборчого блоку партій "Наш Президент - Євген Марчук!", до якого увійшли партія "СДС", Християнсько-народний союз, УРП, Українська селянсько-демократична партія. 10 червня 1999 р. підписана Угода про утворення Всеукраїнської політичної коаліції "Наш президент - Євген Марчук!" [194, с. 344].

Українська соціал-демократична партія (УСДП) на своєму з'їзді 15 травня 1999 р. висунула претендентом у кандидати на посаду Президента України В.Онопенка - голову партії. В.Онопенко і Ю.Костенко виступили із спільною заявою: "... кожен з нас в ім'я демократії і заради перемоги на виборах представника національно-демократичних, державницьких сил бере на себе обов'язок зняти до 31 жовтня свою кандидатуру і підтримати спільного кандидата від об'єднання, який здатний здобути перемогу на виборах і стати новим Президентом України" [194, с. 535].

В першому турі виборів О.Мороз набрав 11,29 відсотків голосів виборців, Є Марчук - 8,13 відсотків, В.Онопенко - 0,47 відсотків [195, с. 26].

В цілому перший тур виборів, незважаючи на успіх Л.Кучми, дав перевагу представникам лівих сил. Це різко загостило політичне становище напередодні другого туру. Фактично країна стояла перед вибором: або підтримати курс демократичних реформ Л.Кучми, або повернутися в минуле.

Ліві претенденти, які програли перший тур, закликали виборців підтримати П.Симоненка, лідери правих - діючого президента. Є.Марчук у новій ситуації беззастережно підтримав Л.Кучму.

14 листопада 1999 р. під час другого туру виборів активність виборців, особливо молоді, виявилася високою. Л.Кучма переміг лідера Комуністичної партії П.Симоненка. За нього проголосувало понад 15 млн. виборців, тобто 56,2 відсотка [Додаток Ж].

"Однак "протестне" голосування, яке забезпечило перемогу комуністів у десяти областях України і в Автономній Республіці Крим, наочно засвідчувало розкол українського суспільства, викликаний прорахунками у реформаторській діяльності Л.Кучми і підтримуваних ним політичних сил. Мандат на другий строк зобов'язував Президента, як це він сам визнав, рішучо поставитися до розв'язання існуючих проблем", – зазначає В.Литвин [154, с. 99].

Напередодні виборів Л.Кучма заявив, що після обрання на другий термін він звернеться до народу з пропозиціями внести до чинної Конституції України низку поправок, які сприяли б утворенню парламентської більшості і конструктивному співробітництву Президента з Верховною Радою. 15 січня 2000 р. Президент видав Указ "Про проголошення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою" [39]. "Основним законом нашої держави прямо передбачено можливість проведення одного з різновидів конституційного референдуму - референдуму щодо внесення змін до Конституції... за народною ініціативою... Вказана форма референдуму об'єктивно є чи не найдемократичнішою, адже вона, по суті, поєднує два механізми прямої демократії - народну ініціативу і власне референдум" [234]. В Конституції України наголошується: "Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох

мільйонів громадян України, які мають право голосу..." [22, с. 23]. Метою референдуму, проголошеного Президентом, було вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, забезпечення ефективного функціонування всього державного механізму в Україні, подолання багаторічного протистояння і конфронтації між різними політичними силами, що ставило під загрозу утвердження демократичної, незалежної, правової української держави, та з'ясування позиції громадян України щодо цих та інших актуальних питань.

Одночасно посилилося протистояння у парламенті "лівих" і "правих" сил.

Ліві сили у Верховній Раді виступили проти референдуму. Преса широко висвітлювала події. Так, газета "Голос України" в статті "У 2000 рік без референдумів", висвітлюючи зміст засідання Верховної Ради 11 січня 2000 року, писала: "Головна тема засідання - підготовка до референдуму. Центральна Виборча комісія зареєструвала кілька ініціативних груп, які почали збирати підписи громадян за проведення референдуму... Верховна Рада розглянула законопроект про затвердження тимчасового мораторію на проведення всеукраїнського і місцевих референдумів... Зауважувалося, що коштів немає, що рішення про референдум - політичне. 309 народних депутатів проголосували за закон про тимчасового мораторій на проведення у 2000 році всеукраїнського і місцевих референдумів" [221].

У цій ситуації партії соціал-демократичного напрямку взяли на себе відповідальність за долю держави та її народу, заявивши про створення парламентської більшості, яка воліє припинити протистояння та працювати над втіленням програми відродження України. В статті "Парламентська більшість бере відповідальність на себе" О.Бітнер зазначив, аналізуючи засідання Верховної Ради від 13 січня 2000 року: "Сенсацією стала заява 11 депутатських фракцій, груп, позафракційних депутатів про утворення в Верховній Раді парламентської більшості. Про це повідомили члени координаційної ради більшості - лідери фракцій СДПУ(О), НДП, обох Народних Рухів, ПЗУ, "Реформи і порядок", "Реформи-Конгрес", "Трудової партії України", групи "Відродження регіонів" та "Незалежні". Л.Кравчук наголосив: "Ми переконані,

що наша конструктивна і відповідальна діяльність змінить ставлення виборців до Верховної Ради, зніме гостроту тих проблем, що народжуються здебільшого політичними амбіціями і непрофесіоналізмом лівої частини керівництва Верховної Ради" [77].

13 січня 2000 року відбулася прес-конференція, на якій від імені 241 народного депутата, які представляли 11 фракцій і груп, було оголошено: "... Принципи більшості: захищати національні інтереси українського народу, зробити все, щоб традиції українського парламентаризму були закріплені... Постійні консультації з Президентом, Прем'єр-міністром України мають стати нормою наших відносин... Вся влада в парламенті перейде до більшості. Опозиція часто виступає проти держави, а займає ключові позиції у Верховній Раді. Такого більше не буде. Рішення прийматимуться більшістю голосів, а не самою більшістю" [169].

Більшість Верховної Ради виступила на підтримку проведення референдуму з народної ініціативи, бо через референдум можливо створити якісно нову Верховну Раду. Так, В.Медведчук зауважив: "Без референдуму не можна говорити про конкретику, яку треба закласти у взаємодії всіх гілок влади" [201]. Л.Кравчук - координатор парламентської більшості - наголосив: "Більшість існує. Запрацює тоді, коли матиме керівництво у Верховній Раді. Референдум з'ясовує думку народу, а далі потрібно провести в життя: через Конституцію чи без Конституції? Головне, що буде після референдуму. До парламентської більшості ввійшли різні депутати, навіть політичні опоненти. Демократія полягає в тому, що потрібно слухати всіх: і опонентів, і прихильників" [101].

"Робочий день (19 січня) у Верховній Раді був позначений протистоянням між представниками різних фракцій. На початку засідання координатор парламентської більшості, член фракції СДПУ(О) Л.Кравчук і лідер фракції НДП О.Карпов знову запропонували розглянути постанову про внесення змін і доповнень до Регламенту і проголосувати в поіменному режимі. О.Ткаченко, в той час Голова Верховної Ради, підтриманий лівою частиною депутатів,

відмовився ставити цю пропозицію на голосування. Представники більшості залишили залу. Л.Кравчук заявив кореспонденту, що О.Ткаченко грубо порушує конституційні права депутатів, Регламент, Закон про статус народного депутата. Більшість - це на сьогодні 245 підписів. Фактично О.Ткаченко - не Голова Верховної Ради. Більшість буде змушена приймати свої постанови поіменним голосуванням" [215].

На засіданні 21 січня 2000 року у приміщенні національно-культурного центру "Український дім" більшість, тобто 11 фракцій і груп, провела засідання; голосування йшло особисто і відкрито. Парламентарі прийняли постанову про форму і порядок голосування; внесли зміни до Регламенту Верховної Ради. Була прийнята постанова про відклик Голови Верховної Ради О.Ткаченка та його першого заступника А.Мартинюка та рішення про створення тимчасової комісії з перевірки діяльності Голови Верховної Ради та її апарату [103]. В.Медведчук охарактеризував засідання парламентської більшості в Українському домі як "проведене за надзвичайних обставин" [99].

Л.Кравчук зазначив: "Парламентська більшість утворена в суворій відповідності до Основного Закону і Регламенту. 84, 85, 91 статті Конституції точно визначають дії депутатів Верховної Ради. На прапорі більшості накреслено девіз: "Від протистояння - до співпраці." Переконали, що і комуністи і соціалісти також працюватимуть на державу. Як конструктивна опозиція... Опозиція є в кожному демократичному суспільстві. Міністерство юстиції визнало легітимними усі рішення парламентської більшості. Ми продовжуємо рухатися курсом незалежності, державності, курсом реформ. І ми йтимемо за будь-яких умов. Бо виконуємо волю виборців, волю народу" [137].

Президент Л.Кучма 25 січня 2000 року підтвердив, що не вважає, причиною парламентської кризи створення більшості у Верховній Раді і не має наміру відмовитись від проведення референдуму [147].

27 січня 2000 року безрезультатно закінчилися переговори між Координаційною радою більшості і представниками лівої меншості з приводу виборів Голови Верховної Ради. Після цього заступник Голови Верховної Ради

України В.Медведчук виступив з заявою: "...Аби запобігти гальмуванню розпочатих у парламенті демократичних змін, закликаю народних депутатів зупинити свій вибір на кандидатурі І.Плюща" [100].

1 лютого 2000 року в Українському домі розпочала свою роботу п'ята сесія Верховної Ради України. В.Медведчук зазначив, що Координаційна Рада парламентської більшості зробить усе, щоб розпочати роботу сесії всім складом Верховної Ради.

Більшість обрала Головою Верховної Ради І.Плюща, першим заступником Голови - В.Медведчука (СДПУ(О), заступником - С.Гавриша ("Відродження регіонів"). Таким чином, сесійні засідання почало вести нове керівництво Верховної Ради [190]. В.Медведчук зазначив, що "21 січня та 1 лютого 2000 року є історичними датами в житті України. Народних депутатів об'єднав компроміс, а Верховна Рада - вищий законодавчий орган України" [175].

Представник Президента у Верховній Раді Р.Безсмертний заявив, що більшість є легітимною у прийнятті парламентських рішень, Президент вітає створення більшості, а також вважає, що опозиція повинна існувати і саме українська, а не купка людей зі значками депутатів неіснуючої держави. Президент не зацікавлений в розпаді парламенту та дострокових виборах, лівим доведеться примиритися з роллю опозиції [75].

Представник фракції СДПУ(О), Координатор парламентської більшості Л.Кравчук зауважив: "Робити узагальнені підсумки передчасно. Ситуація в парламенті не проста і гостра. Але саме такі кроки, як створення комісії з вивчення парламентської кризи, призводять до бажання порозумітися. Переконали, що після вивчення пропозицій сесія у четвер проголосує за створення такої комісії. Однак це зовсім не означає, що маємо припинити роботу Верховної Ради. Держава щодня вимагає рішень: політичних, законодавчих, виконавчих, і жодна гілка влади не може зупинитися в роботі" [138].

Коментуючи політичну ситуацію в парламенті, В.Медведчук повідомив, що переговори між більшістю і меншістю тривають. Парламентська більшість подасть законопроект про опозицію, в якому буде визначено права меншості. В.Медведчук знову однозначно висловився за проведення референдуму 16 квітня [102].

Деякі політичні сили звинувачували соціал-демократів (об'єднаних) у парламентській кризі. Але партії соціал-демократичного спрямування заявили, що їхні наступні кроки - конструктивна співпраця з урядом, активна участь у розробці програми його діяльності. Прийняття бюджету, урядової програми говорить про початок співпраці і загальної відповідальності перед суспільством усіх гілок влади.

"Не претендуючи на роль головного борця за всенародну єдність, об'єднані соціал-демократи готові докласти зусиль до забезпечення консолідації суспільства. Ми надто чітко бачимо безпосередню залежність між добробутом суспільства і зміцненням держави. Буде міцно стояти держава - будуть нормально розв'язуватися наші проблеми... Ідея згоди має універсальний характер: вона актуальна і для родини, і для партії, і для держави", - заявив В.Медведчук [168, с. 70].

Прийнятий парламентською більшістю закон про новий порядок відліку скликання Верховної Ради України, за яким нинішня Верховна Рада дістала порядковий номер III замість колишнього XIV, міг суттєво вплинути на ситуацію з Всеукраїнським референдумом [119]. Зокрема, перше питання, де йшлося про висловлення недовіри Верховній Раді саме XIV скликання, бо виходить, що Ради під таким номером не існує і треба або замінити формулювання питання, або зняти його зовсім. Секретар Ради національної безпеки і оборони Є.Марчук повідомив, що Президент Л.Кучма висловився за нову редакцію першого питання (трансформування проблеми недовіри парламенту в проблему довіри). Тобто вирішення цих проблем парламентським, законним шляхом є основою демократичних процесів у суспільстві.

Важливою є розробка політичного договору між гілками влади, у проекті якого висвітлено проблеми легітимації механізму відносин між постійно діючою парламентською більшістю та Кабінетом Міністрів, між владою та народом, а також політичних гарантій арбітражу цих відносин. Договір має сприяти подальшому розвитку парламентаризму, лягти в основу нового етапу розвитку законодавчої діяльності Верховної Ради. Політичним арбітром має виступити Президент України.

"Легітимність - це завжди проблема; вона не річ, набута для користування, вона завжди певний проект, який належить реалізувати ... у легітимності має потребу правляча еліта. В ідеалі вона не просто має одержувати від народу-суверена мандат на здійснення влади, а й постійно підтверджувати свою легітимність ефективними діями. Ефективні дії в даному разі виступають потужними мотиваторами для рядових громадян у справі кредитування своєї влади довірою, повагою й визначенням ... " [159, с. 5].

"Зміну конфігурації політичних сил у парламенті було здійснено конституційним шляхом... Їх революційність у тому, що вперше за весь час української незалежності Рада перестала бути гальмом на шляху реформ, перестала блокувати будь-які позитивні зміни. Поділяю думку Президента України Л.Кучми, який у посланні до Верховної Ради закликав відмовитися від "політичної нетерпимості..." Парламент разом із Президентом і новим урядом буде працювати над законодавчим забезпеченням реформ, створюючи реальне ринкове, європейське законодавство", - заявив В.Медведчук [168, с. 129].

Фракція СДПУ(О), перший заступник Голови Верховної Ради В.Медведчук високо оцінили шанси парламентської більшості стати конституційною після референдуму і однозначно висловились за проведення референдуму 16 квітня 2000 року.

Проведення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою викликало високу політичну активність суспільства, політичних партій. На виборчі дільниці прийшло більш як 80 відсотків громадян. Вони відповіли "так" на всі чотири питання референдуму: право Президента розпустити парламент у

разі несформованості конструктивної парламентської більшості, зменшення кількості депутатів з 450 до 300, обмеження депутатської недоторканості, обрання двопалатного парламенту.

Аналіз політичної ситуації весни 2000 року показав, що Україна увійшла до нового етапу реформування суспільних відносин. Соціал-демократи заявили, що позиція СДПУ(О) щодо цього буде безкомпромісною, бо головною метою її роботи є утвердження в Україні загальнолюдських цінностей, соціально-економічного розвитку, вихід з економічної кризи. Жодне рішення органів державної влади не повинно прийматися без активної участі членів СДПУ(О). Кожна ініціатива соціал-демократів повинна відображувати суспільну думку, об'єктивні інтереси конкретної людини, прагнути добиватися високого рівня життя, значних досягнень в сфері захисту прав людини, особистої відповідальності у політиці, високого статусу України серед держав світу. Це і є соціал-демократичний шлях розвитку країни, шлях, який виведе її у XXI століття, а незалежність держави ґрунтується на незалежності кожної окремої людини" [168, с. 154].

Об'єднані соціал-демократи ставлять за мету підвищення дієздатності української держави, надання урядовій політиці більшої динамічності та рішучості, посилення боротьби з бюрократизмом, адміністративним свавіллям, хабарництвом і корупцією. Держава повинна виступати в ролі гаранта соціальних прав і свобод громадян, дотримуючись норм соціальної справедливості. "Зараз, у період гуманізації суспільних відносин, коли основним прагненням прогресивного людства є здійснення демократичних ідеалів, держава разом з тим, що вона є демократичною, незалежною та правовою, має бути ще й соціальною. Таку характеристику сучасної держави можна зустріти у конституціях багатьох держав, зокрема в Конституції ФРН 1949 року. Йдеться про те, що держава тут бере на себе здійснення важливих соціальних функцій, метою яких насамперед є поліпшення соціального статусу кожної конкретної людини...", - зазначав В.Медведчук [166, с.141-142].

В той же час інші партії соціал-демократичного спрямування – Соціал-демократична партія України (СДПУ), Українська соціал-демократична партія (УСДП), партія “Соціал-демократичний союз” (“СДС”) – не зуміли створити широкого поля своєї діяльності серед українського населення. Їхній вплив виявився незначним і більше ситуативним, бо робота цих партій в основному активізувалася під час виборів. Принципи соціал-демократії, як основа їхніх програм, залишилися деклараціями. Так, ще в 1998 р. лідер СДПУ Ю.Буздуган заявив: “Будь-яка нова концепція чи теорія, аби не залишитися більш чи менш вдалою абстракцією, повинна врешті решт зводитися до пропозиції конкретних елементарних кроків та заходів, втілення яких дозволить вирішити проблеми, що не були вирішені... раніше” [79, с. 140]. Однак широкого розголосу економічні теорії СДПУ не набули й не стали надбанням широких верств суспільства.

У 1999 – на початку 2000 року СДПУ(О) проведено значну організаційно-партійну роботу. Виросла мережа партійних організацій [Додаток Ж]. Продовжувалося зростання лав партії. На 10 червня 2000 року на обліку в парторганізаціях перебувало 134038 членів СДПУ(О). Найбільшу чисельність мали Київська міська (22400 членів партії), а також обласні парторганізації: Закарпатська 14708, Харківська - 13603, Чернівецька - 12024, Житомирська - 6947, Кіровоградська - 6150, Київська - 4573, Донецька - 5420 членів партії. В лавах партії перебувало 17 народних депутатів, міністр освіти та науки України, голова та 9 заступників голів обласних держадміністрацій, 2 голів обласних Рад. Секретарями райкомів та міськкомів СДПУ(О) працювали 15 членів і 34 заступники голів районних державних адміністрацій, 10 керівників їхніх структурних підрозділів, 24 чол. було обрано головами та заступниками голів районних рад [212, с. 6].

25 жовтня 1997 р. було засновано Дніпропетровську обласну організацію СДПУ (О), свідоцтво про реєстрацію № 191 від 14 листопада 1997 р. [21]. Організації СДПУ (О) засновані в усіх районах Дніпропетровська, а найбільша їхня кількість налічується в містах Дніпродзержинську, Кривому Розі,

Новомосковську, Павлограді, П'ятихатках. Активно діють в Дніпропетровську та в інших містах громадські приймальні, проводяться свята вулиць, книг, концерти, фестивалі. Велику роботу провела Дніпропетровська обласна організація СДПУ (О) на підтримку кандидатури Президента України Л. Кучми у виборчій президентській кампанії. На кінець 2001 р. кількість членів обласної організації складала 11949 чол. [21]. Замісник голови облради, лідер СДПУ(О) Дніпропетровської обласної організації І. Скажутін зауважив: "Наші організації (районні, міські) живуть життям своїх регіонів, бачать "вузькі" місця, прагнуть вирішити проблеми, добиваються конкретних результатів ..." [208].

Зростання лав партії, розбудова й зміцнення організаційної структури регіональних парторганізацій СДПУ(О), реалізація нової стратегічної лінії XIII і XIV з'їздів, формування конкретної політичної позиції партії визначили і нові пріоритети та напрямки в політичній та ідеологічній роботі. Зокрема, це:

- вдосконалення системи інформаційно-пропагандистської роботи партійних організацій СДПУ(О), підготовка і навчання партійного активу;
- створення робочої групи і формування основної політичної платформи, а також інформаційно-інноваційної бази для підготовки нової редакції партійної Програми;
- створення інформаційно-аналітичної бази і проведення оперативного політичного моніторингу проведених заходів і соціальних акцій, що сприяють формуванню позитивного іміджу СДПУ(О) і пропаганді соціал-демократичних ідей в Україні.

У регіональних організаціях практично всюди створені ідеологічні служби, сформовано базові колективи агітаторів і пропагандистів [Додаток З]. Їхня робота є дуже важливою, бо "... особливість теперішньої ідеології полягає в тому, що Україна не має її у тій мірі, у якій "забезпечена" ідеологічним доробком комуністичного та націонал-демократичного спрямування... Треба донести справжній ідеологічний образ соціал-демократії до кожного громадянина..." [165, с. 24].

Протягом 1999 року проводилося партійне навчання секретарів партійних організацій СДПУ(О). Зокрема, 3-4 квітня 1999 року на базі Харківської обласної парторганізації (секретар обкому В. Шепетін) проведено семінар "Організаційно-партійна та ідеологічна робота регіональних партійних організацій і шляхи їхнього вдосконалення". На семінарі активно велось обговорення та визначення шляхів організаційно-політичного зміцнення регіональних партійних організацій. 22 вересня 1999 року в м. Дубно (Рівненська область) відбулася науково-практична конференція "Соціал-демократія: ретроспектива та перспектива її розвитку в Україні" [212, с. 27]. 24-26 вересня 1999 року проведено загальнопартійний семінар-нараду секретарів регіональних комітетів СДПУ(О) у м. Чернівці. На семінарі розповсюджено проект концепції регіональної програми "Технології політичного лідерства" (з досвіду роботи Чернівецької партійної організації). Проведено низку учбово-методичних занять з активом Рівненської, Херсонської обласних і Кримської республіканської парторганізацій, розроблено план постійно-діючого тренінгового семінару для будь-якого рівня парторганізацій СДПУ(О) [212, с. 30]. Ведеться робота по створенню інформаційної бази для визначення і оперативного аналізу основних тенденцій в поточній політиці, а також проектування соціально-політичних прогнозів. Систематично здійснюється моніторинг преси, радіо- та телевізійних матеріалів.

На базі політичного дискусійного клубу СДПУ(О) 7 липня 1999 року проведено засідання за "круглим столом" на тему: "Проблема реформ у сфері агропромислового комплексу" та 27 грудня 1999 року прес-конференцію членів депутатської фракції СДПУ(О), членів СДПУ(О) у зв'язку з Указом Президента України "Про заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки" [212, с. 32].

Для молодіжного активу Київської міської організації СДПУ(О) з 3 серпня по 4 вересня 1999 року проведено тренінг "Успішне лідерство", на

якому надано організаційно-методичну допомогу в розробці проектів для роботи з молоддю.

Одним з важливих заходів, спрямованих на поширення сучасних соціал-демократичних ідей, стала організація власного партійного видавництва СДПУ(О) "Основні цінності". Рішення про відкриття видавництва було прийняте в березні 2000 року, і за цей період воно випустило вже серію книг. Серед виданих творів - роботи Томаса Майєра "Демократичний соціалізм - соціальна демократія. Вступ.", Хартмута Хессе "Практична робота в соціал-демократичній партії". Читаючи ці твори, можливо зрозуміти, чому саме ця ідеологія панує в багатьох європейських державах, де при владі стоять саме соціал-демократи.

Видано оригінальні твори В.Медведчука "Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива", "Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України" та інші. Робота видавництва направлена на ствердження думки про те, що соціал-демократична ідея відповідає менталітету українського народу, має глибоке історичне коріння. В цьому сенсі важливою є книга О.Жерноклеєва "Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918)". На переконання її автора, наше населення просто мало інформовано про історичне коріння українських соціал-демократів [122, с. 7]. Кожна політична партія, яка має своє видавництво і газету, одержує перевагу перед іншими партіями. Презентація видавництва засвідчила ще один сильний бік об'єднаних соціал-демократів: "СДПУ(О) почала дуже суспільно корисну програму по ліквідації політичної безграмотності більшості українського населення" [132].

Регіональні парторганізації СДПУ(О) проводили активну роботу по співпраці з іншими політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками.

Стратегічним партнером СДПУ(О) у сфері молодіжної політики є громадська організація "Українська соціально-демократична молодь" (УСДМ). Під її керівництвом було створено коаліцію молодіжних організацій "Молодь -

за Леоніда Кучму". УСДМ є найпотужнішою серед молодіжних організацій. Постійно перебуваючи в гушчині подій, УСДМ "шукає шляхи для самовизначення, консолідує зусилля інших молодіжних рухів, бере на себе відповідальність за проведення молодіжної політики в регіонах" [131]. Вона є членом Українського національного комітету молодіжних організацій Міжнародного молодіжного Соцінтерну.

СДПУ(О) розвиває співпрацю з Союзом організацій інвалідів України (членом президії СОІУ є заступник секретаря Кримського рескому СДПУ(О) Шевцов А.).

В 1999 – на початку 2000 року СДПУ(О) проводила активну міжнародну роботу із соціал-демократичними партіями Центрально-Східної Європи: Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Росією, Білорусією, Чехією, Молдовою, Латвією та іншими. "Посилення співпраці з соціал-демократами регіону Східної і Центральної Європи спонукає кожного з нас обмірковувати питання про співвідношення шляхів і методів відродження соціал-демократичного руху в Україні та в її західних сусідів... Їхній досвід поєднання ринкових реформ з вимогами соціальної справедливості, безперечно, може стати у пригоді для всіх українців-прибічників демократії і модернізаційних змін" [115, с. 3].

У лютому 1999 року в м. Ужгороді Головою партії В.Медведчуком підписано угоду про співпрацю між СДПУ(О) та Угорською соціал-демократичною партією. Влітку делегація СДПУ(О) на чолі з членом Політбюро СДПУ(О) Н.Шуфричем відвідала Угорщину. Делегація СДПУ(О) на чолі з членом Політбюро Л.Кравчуком зустрічалася з соціал-демократами ФРН в червні 1990 р.. Заступник Голови СДПУ(О) С.Устич, який обіймає посаду Надзвичайного і Повноважного посла України в Чеській Республіці, підтримує постійні контакти з Чеською соціал-демократичною партією. Наприкінці 1999 року між ним та депутатом чеського парламенту, головою комісії ЧСДП Й.Лаштувкою відбулася зустріч, а делегація СДПУ(О), очолювана членом Політради, секретарем Чернігівського обкому СДПУ(О) О.Гудименком, взяла участь у роботі ХХІХ з'їзду ЧСДП. 5 грудня 1999 року у Будапешті С.Устич

зустрівся з головою Угорської соціал-демократичної партії Л.Капої. Встановлені дружні стосунки між СДПУ(О) та соціал-демократами Польщі. Зокрема делегація СДПУ(О) на чолі з секретарем Львівського обкому партії взяла участь у роботі з'їзду СПП [206].

Відбулася зустріч голови СДПУ(О) В. Медведчука з Головою Національної Ради Словаччини Й.Мігашем, на якій було підписано протокол намірів про співробітництво між СДПУ(О) та Лівою демократичною партією Словаччини. В.Медведчук також провів переговори із заступником Голови Сейму Латвії, Головою Латвійської соціал-демократичної робітничої партії Г.Боярсом. Відбулася зустріч керівника депутатської фракції СДПУ(О) у Верховній Раді України О.Зінченка із заступником голови фракції Соціал-демократичної партії Німеччини у Бундестазі Г.Ерлером [212, с. 51].

20 травня 2000 року в Ужгороді було підписано "Протокол намірів про співпрацю між регіональними організаціями Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) та соціал-демократичної партії Угорщини." Угорську делегацію очолював заступник голови СДПУ, голова Саболч-Сатмар-Бережської обласної організації Габор Олах, закарпатських соціал-демократів - член Політбюро СДПУ(О), секретар обкому І.Різак [176]. Обидві сторони висловили сподівання, що підписання Протоколу представниками двох центральноєвропейських регіонів стане проявом прагнення обох партій до повноцінного утвердження принципів об'єднаної Європи.

Особливу увагу партія приділяла процесам європейської інтеграції України, приведенню українського законодавства до рівня міжнародних стандартів. Цьому, зокрема, присвячувалися заяви та коментарі лідерів партії. В них висловлювалася позиція СДПУ(О) щодо Європейської соціальної хартії, вступу Верховної Ради України до Міжпарламентської Асамблеї країн-учасниць СНД, Женевської конвенції Міжнародної організації праці про заборону експлуатації дитячої праці, позиції урядів країн "великої сімки" відносно розвитку атомної енергетики в Україні, законодавчого обґрунтування візового режиму між Чехією та Україною та інше [206].

В Стокгольмській декларації наголошується: "Демократичні соціалісти дійшли до визначення своїх цінностей різними шляхами. Вони виникли в рамках робітничого руху, народно-визвольних рухів, культурних рухів взаємодопомоги і колективної солідарності. Ці цінності також живились світовими гуманістичними традиціями. Попри відмінності в культурі та ідеології, всі соціалісти єдині у своїх поглядах, відповідно до яких світове співтовариство, що ґрунтується на засадах миру та демократії, забезпечує додержання принципів свободи, справедливості і солідарності" [110, с. 9].

Крім СДПУ (О), міжнародні контакти з Соцінтерном підтримують УСДП та СДПУ.

Подальша практична політика СДПУ (О) втілювалася в розробці проекту нової Програми. Для будь-якої політичної партії затвердження нової Програми - це своєрідний рубіж, закономірний результат осмислення нової історичної практики, врахування нових суспільних реалій. Підготовка проекту стала логічним результатом активної ідейно-теоретичної діяльності партії, аналізу і узагальнення новітніх наукових розробок у галузі системної трансформації суспільства, розвитку політичної демократії, формування ринкової економіки, створення всеосяжної системи соціальної і національної безпеки. У положеннях проекту відображений теоретичний і практичний досвід вітчизняної та європейської соціал-демократії, країн, що здійснюють перехід від командно-адміністративної системи до демократичної, правової, соціальної держави.

Спираючись на базові цінності соціал-демократії - свободу, справедливість, солідарність, підтверджуючи свою спадкоємність від цілей і завдань, проголошених у першій Програмі СДПУ(О), проект нового програмного документу переводить їх у площину розв'язання конкретних проблем перехідного періоду, пропонуючи суспільству цілісну соціал-демократичну концепцію реформування всіх сторін суспільного життя. В цьому головна відмінність проекту Програми СДПУ(О) від програмних документів інших партій.

Важливе місце в роботі партійних організацій напередодні XV з'їзду СДПУ(О) посіло обговорення проекту нової Програми партії. По всіх регіонах України пройшли партійні звітно-виборні конференції, на яких делегати звітували про свою роботу та вносили зміни і доповнення до проекту нової Програми. 22 квітня 2000 року відбулася VI конференція Харківської обласної партійної організації СДПУ(О), яка підвела підсумки обговорення в парторганізаціях області проекту Програми партії. Про необхідність нової редакції Програми СДПУ(О) харківські соціал-демократи говорили давно, брали участь у її розробці. Більше як 100 пропозицій поступило за підсумками обговорення, причому більшість їх торкалась конкретизації окремих положень Програми. На конференції був присутнім О.Зінченко - Голова фракції СДПУ(О) [197].

Делегати XVI конференції обласної організації СДПУ(О), яка відбулася в Луганську, внесли багато пропозицій, серед яких пропозиція про доповнення тексту Програми розділом про ринок землі. У своєму виступі на конференції голова партії В.Медведчук високо оцінив роботу луганських соціал-демократів [217].

Делегати обласної конференції СДПУ(О), що відбулася в Івано-Франківську і на якій теж був присутнім В.Медведчук, зазначили, що Програма повинна стати стратегічним документом розвитку не тільки партії, а й держави. Треба все зробити, щоб інтереси партії і держави співпадали. У своєму виступі В.Медведчук наголосив: "Представники будь-яких політичних сил в нашій країні повинні зрозуміти, що ми всі - громадяни однієї держави... Принцип боротьби "за", а не "проти" повинен стати для нас основним" [121].

На XV партконференції об'єднаних соціал-демократів Кіровоградщини, на якій був присутнім член парламентської фракції СДПУ(О) Л.Кравчук, стояли питання про звіт партійної організації за період з квітня 1999 року по травень 2000 року, про новий проект Програми партії, про вступ СДПУ(О) в Соціалістичну партію України. Секретар обкому партії С.Грінченко зазначив, що в обласній парторганізації перебуває 6065 членів, які об'єднуються в 25 осередках;

виходить партійна газета "Час і ми"; зареєстрована жіноча організація соціал-демократичного напрямку "Червона троянда". Делегати конференції внесли ряд доповнень до проекту Програми, а також схвалили проект резолюції про вступ СДПУ(О) у Соцінтерн [107].

"Нова Програма Соціал-демократичної партії (об'єднаної) повинна ввібрати в себе саме найкраще, що людство одержало в своєму практичному досвіді і наукових дослідженнях на порозі нового тисячоліття," - вважає А.Шевцов, кандидат фізико-математичних наук, замісник секретаря Кримського рескому СДПУ(О). Далі він пише: "Сучасна партійна програма суспільного розвитку не може не включати в себе загально визнану у всьому світі концепцію "відкритого суспільства", вперше сформульовану австрійським філософом Карлом Поппером, в книзі "Відкрите суспільство і його вороги"... Цікавим є включити в Програму СДПУ(О) тезу про прихильність об'єднаних соціал-демократів України основним цінностям відкритого громадянського суспільства в їхньому сучасному розумінні. Доречно також в преамбулі або в розділі 4.5 "Інформаційний простір..." включити розуміння тих обставин, що модель демократії, до якої ми звикли, в майбутньому може змінитися. Це пов'язано з розвитком нових засобів електронної комунікації (Інтернет) і з ростом середнього рівня освіти. Якщо ми хочемо мати Програму, гідну свого часу, не можна в ній обійти той факт, що ми стоїмо на порозі кардинальної зміни наукової картини світу... Основу її складає теорія самоорганізації складних систем, які характеризуються відкритістю, нелінійністю... Майбутнє треба бачити як простір можливостей, а сучасне - як напружений процес вибору. В складно організованих системах головне значення належить людині. Синергетична модель корисна під час розгляду єдності свободи і солідарності, бо без такої єдності ніякий синергетичний ефект самоорганізації і розвитку неможливий. Першими політологами, які стали використовувати нову парадигму, були соціал-демократи, і сталося це за 100 років до виникнення терміну "синергетика" [235].

16-17 червня 2000 року в Києві відбувся XV з'їзд СДПУ(О), в роботі якого взяли участь 1292 делегати, які представляли 134038 членів партії. В доповіді мандатної комісії з'їзду зауважувалось, що серед делегатів з'їзду 230 - працюють на підприємствах промисловості, транспорту та зв'язку, 68 - в агропромисловому секторі економіки, 236 - представляють охорону здоров'я, освіту та культуру, 271 - державні органи влади та місцевого самоврядування. Свої інтереси члени партії доручили представляти 553 секретарям райкомів та міськкомів партії, 200 секретарям первинних осередків. У числі делегатів з'їзду 1090 мають вищу освіту, 16 з них є академіками галузевих та спеціалізованих академій, 17 - докторами наук, 74 - мають ступінь кандидата наук. На з'їзд обрано 220 жінок. Делегатів у віці до 28 років - 184 чоловіка (або 14%), від 29 до 40 років - 310 (або 24%), від 41 до 60 років - 278 (або 58%). На з'їзді було підкреслено, що партійні організації СДПУ(О) діють у всіх областях України, Автономій Республіці Крим, містах Києві та Севастополі, а також у всіх 777 районах та містах обласного значення. Створено і діє близько 4 тис. первинних осередків [53, с. 1-3].

"Десятиріччя української державності - це і десятиріччя новітньої української соціал-демократії, де впливові позиції займає Соціал-демократична партія України (об'єднана) - єдина з соціал-демократичних організацій парламентська партія, яка бере активну участь у законодавчому процесі та володіє реальними механізмами впливу на політику реформ. Послідовно відстоюючи інтереси найширших верств населення, здійснюючи в ряді регіонів країни реальні проекти соціально-економічного оздоровлення та соціальної підтримки населення, партія неухильно розширює свою соціальну базу, прагнучи стати найбільш чисельною і найавторитетнішою політичною організацією в країні", - наголосив В.Медведчук [16, с. 4].

З'їзд заслухав доповідь Голови СДПУ(О) В. Медведчука, в якій було зауважено, що цей з'їзд є особливим, оскільки повинен буде прийняти нову Програму партії. Цьому сприяли умови, що склалися в країні – наявність корінних змін в політичній і економічних сферах в останній час, позитивних

змін в економіці, припинення руйнівних процесів в суспільстві, відродження віри в суспільстві в гуманістичний і демократичний розвиток України.

"Наша партія відстоювала і буде відстоювати здійснення соціал-демократичної стратегії реформ. Ми послідовно захищали і будемо захищати реформи для людей, а не за рахунок людей... Соціал-демократія органічно поєднує ліберально-демократичні цінності (такі, як пріоритет приватної власності, обмеження державного регулювання, максимальна свобода особистості і її відповідальність за свою долю) і соціалістичні ідеали (відповідальність держави за умови життя людей, перерозподіл національного продукту в інтересах робітників, розвиток системи соціальних гарантій)", - зазначив голова партії [54].

У виступі на з'їзді першого замісника голови СДПУ(О) О.Зінченка "Бути соціал-демократом – це значить управляти суспільним розвитком" наголошувалося, що "ми прагнемо до інтеграції в європейські світові структури, бо віримо в універсальні, загальнолюдські цінності свободи, справедливості і солідарності і змушені визнати, що найбільших успіхів в формуванні вільного суспільства справедливості і солідарності досягли саме європейські країни" [55, с. 2].

На з'їзді виступили представники Угорської соціалістичної партії – Георгій Хегнюї, Чеської соціал-демократичної партії – міжнародний секретар Володимир Міллер, які підкреслили, що і вони і українські соціал-демократи перебувають в єдиній європейській родині, що співробітництво наших країн буде на користь нашим народам. Гості з'їзду високо оцінили зміст Програми СДПУ(О).

XV з'їзд прийняв Постанову "Про проект нової Програми СДПУ(О)" [50]. Основним змістом Програми є окреслення шляхів до створення демократичної відповідальної держави, економіки добробуту, формування соціально-справедливого солідарного суспільства, заснованого на рівності шансів й можливостей кожного, духовному відродженні, гармонійному розвитку особистості, громадській злагоді. Головним є те, що в центрі соціал-

демократичної політики була й залишається людина, задоволення її потреб, її права на гідне життя. Проголошуючи пріоритет ринкової економіки, приватної власності, Програма відзначає також важливість заходів щодо соціальної захищеності людини, зниження рівня безробіття, подолання бідності [51]. Державна незалежність України є для соціал-демократів абсолютною цінністю, тому на ниві зовнішньої політики вони проголошують прагматизм і захист національних інтересів [42].

Слід зазначити, що Програма не просто декларує завдання, а й представляє механізм їхньої реалізації, є соціал-демократичною стратегією реформування українського суспільства.

XV з'їздом прийнята постанова: "Про зміни та доповнення до Статуту СДПУ(О)", яка засвідчує, що партія будується на демократичних засадах, забезпечує кожному своєму членові право голосу, захист, можливість використати всі свої знання, вміння в роботі на благо народу, на благо незалежної України [69].

XV з'їзд партії прийняв низку резолюцій, заяв. В резолюції "Про сприяння відродженню національної культури і мистецтва, українського книговидання" наголошується, що в останні роки в складному становищі опинилися національна культура й мистецтво й, особливо, українське книговидання. З метою підтримки українського книговидання, сприяння розвитку національної культури і мистецтва, з'їзд прийняв рішення про допомогу Національній спілці письменників і видавництву "Український письменник" у продовженні випуску започаткованої серії книжок "Сучасна українська література", про встановлення щомісячної стипендії СДПУ(О) для найбільш обдарованої творчої молоді. Фракції СДПУ(О) було доручено докласти зусиль для ухвалення законів Верховною Радою, які б сприяли відродженню національної культури і мистецтва, українського книговидання" [67].

Було прийнято резолюцію XV з'їзду СДПУ(О) "Про матеріальну допомогу Героям Радянського Союзу, які проживають в Україні", що

передбачає надання один раз на рік матеріальної допомоги Героям Радянського Союзу [65].

Складність соціально-економічної ситуації в країні, відсутність ефективної податково-бюджетної політики та Податкового кодексу зумовили прийняття з'їздом резолюції "Про податково-бюджетну ситуацію в країні" [66].

Наявність цілої низки проблем в соціальній сфері, низька заробітна плата населення, бідність населення, безробіття та відсутність конкретної діяльності уряду в цьому напрямку, змусила XV з'їзд СДПУ (О) прийняти заяву "Про соціальну політику уряду" [13]. В ній делегати з'їзду наполягали на підвищенні ефективності роботи уряду, на переході від обіцянок до активної діяльності заради добробуту громадян.

Заявою з'їзду "Про посилення урядового тиску на органи місцевого самоврядування в Україні" делегати відгукнулись на дії Кабінету Міністрів України щодо місцевого самоврядування, на порушення урядом принципів організаційної та фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, що порушує принцип розподілу влади, закріплений у демократичній системі України та Європейській Хартії про місцеве самоврядування [12].

Надзвичайно важливою є постанова XV з'їзду СДПУ(О) "Про приєднання до Стокгольмської декларації принципів Соцінтерну та вступ до Соціалістичного Інтернаціоналу" [43].

До речі, член Президії Соціал-демократичної партії Німеччини з 1992 року Крістоф Цьопель схвально відгукнувся про рішення XV з'їзду СДПУ(О) подати заяву до вступу в Соцінтерн. На зустрічі з першим заступником голови СДПУ(О), лідером фракції у Верховній Раді України О.Зінченком він пообіцяв підтримку з боку СДПН при обговоренні цього питання на черговому Конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу. Зустріч О.Зінченка з К.Цьопелем відбулася в рамках третіх українсько-німецьких консультацій на найвищому рівні, які проходили 11-12 липня 2000 року в Лейпцигу. Було досягнуто домовленостей про міжпартійну співпрацю, в тому числі на регіональному рівні [179].

У вітанні з'їзду Луїс Айяла, Генеральний секретар Соціалістичного Інтернаціоналу писав:

"Шановні друзі!

Мої сердечні вітання делегатам і членам партії з нагоди XV з'їзду СДПУ(О)! У цей важливий час у житті партії прийміть мої найкращі побажання успіху у вашій роботі та втілення ваших планів. Обговорення та дискусії, поза сумнівом, сприятимуть подальшому зміцненню демократичних ідеалів, соціал-демократичних принципів і цінностей, які сьогодні розділяють багато людей на європейському континенті й у всьому світі. З нетерпінням чекаю на результати роботи з'їзду" [177].

XV з'їзд СДПУ(О) підтвердив, що об'єднані соціал-демократи впевнено просуваються до поставлених цілей: своєю активністю та ефективністю у захисті інтересів широких верств населення заслужити довіру людей, на основі цієї довіри здобути такий результат на парламентських виборах 2002 року, який разом з іншими демократичними партіями уможливив би створення у Верховній Раді України стійкої, об'єднаної спільною програмою дій парламентської більшості.

На нашу думку, основним є те, що СДПУ(О) не претендує на беззаперечне лідерство, на монополію в політичному спектрі. Ця сила прагне бути вагомим чинником у процесі консолідації українського суспільства навколо демократичних цілей – утвердження гідності людини, розбудови громадянського суспільства, політичної демократії, соціальної, правової незалежної Української держави.

Період 2000 - перша половина 2001 років був дуже насиченим в діяльності Соціал-демократичної партії України (об'єднаної). Про це свідчить активна робота фракції СДПУ(О) в Верховній Раді. Вивчення політичних процесів, осягнення їхніх причин і суперечностей дає підстави говорити про успішність політичної поведінки і парламентської діяльності фракції, а також про необхідність визначення головних завдань, їхньої реалізації і основних напрямків діяльності фракції на період до наступних парламентських виборів.

"Обстоюючи інтереси широких верств населення, центральне місце у своїй законотворчій діяльності партія відводить створенню сучасного соціального законодавства, що відповідає європейським нормам", - відзначає В.Медведчук [168, с. 150].

Але, разом з цим, слід чітко усвідомлювати, що сьогодні СДПУ(О) не має більшості в парламенті і позбавлена можливості суттєво впливати на формування урядової політики. З огляду на це, головним стратегічним завданням була підготовка партії до парламентських виборів 2002 року.

Одне з провідних місць в діяльності СДПУ(О) належить встановленню зв'язків з об'єднаннями громадян. Профспілкові, національно-культурні, жіночі, ветеранські, молодіжні, спортивні, творчі, мистецькі та інші громадські об'єднання не тільки організують захист прав та інтересів своїх членів, а й надають можливість через співпрацю з ними втілювати в життя політику партії, створювати під егідою СДПУ(О) нові суспільно-політичні формування [212, с. 52].

В цьому напрямку накопичено певний практичний досвід. Заслужують на увагу ініціативи Закарпатського, Запорізького, Кіровоградського, Полтавського обкомів СДПУ(О) по створенню жіночих, Закарпатського та Чернівецького – студентських, Чернівецького – ветеранських, Житомирського, Луганського та Чернівецького обкомів – молодіжних та спортивних організацій, клубів, асоціацій. Луганським обкомом проведена робота по створенню профспілкового об'єднання "Свобода". Більшість обласних партійних організацій підтримали проект Чернівецької обласної парторганізації щодо створення незалежної профспілки перевізників [212, с. 53].

Активно діють благодійні фонди та благодійні структури СДПУ(О) в Закарпатській, Чернівецькій, Львівській, Чернігівській, Одеській областях [196, 205, 233].

Відповідно до Постанови Політбюро СДПУ(О) від 6 лютого 1999 року "Про "Положення про громадську приймальню фракції СДПУ(О) у Верховній Раді України при Кримській республіканській, обласних, Київській та

Севастопольській міських організаціях СДПУ(О)" громадські приймальні діють в 25 регіонах України [44].

Головними функціями та напрямками роботи громадських приймалень є забезпечення громадянам необхідних умов для здійснення проголошених і гарантованих Конституцією України і чинним законодавством прав, внесення у письмовій формі пропозицій щодо вдосконалення діяльності державних органів і громадських організацій, звертання із заявами, оскарження дій посадових осіб, державних і громадських органів.

Основною тематикою звернень громадян є весь зріз економічних та соціальних проблем: порушення трудового законодавства, скарги на неправомірні дії або бездіяльність влади при вирішенні проблем комунального господарства, скарги на рішення судових інстанцій, дії правоохоронних органів, питання надання пільг, захисту прав соціально незахищених верств населення, громадсько-правові питання, звернення про надання матеріальної допомоги [212, с.14-15].

Правовий захист населення через мережу громадських приймалень СДПУ(О) та реалізацію проекту "Правовий всеобуч" на загальноукраїнських каналах УТ – 1, УТ – 2 та 110 регіональних телерадіокомпаніях є реальним внеском Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) у справу соціального захисту населення.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що в цілому соціал-демократичні ідеї все більше поширювалися серед народу України в кінці ХХ ст., чому сприяла діяльність СДПУ, ОСДПУ, партії "Соціал-демократичний союз". Але, треба зазначити, активність цих партій в основному проявлялась під час виборчих кампаній. Це свідчить про те, що їм не діставало організаційних можливостей, досвіду партійної роботи, кадрів.

Найпотужнішою з них стала СДПУ(О), яка зайняла провідне місце в соціал-демократичному середовищі. Вона має найбільшу кількість членів партії, партійних організацій, громадських приймалень. Її програма ґрунтується на ідеях демократичного соціалізму. СДПУ(О) 1998 р. стала парламентською

партією, зіграла велику позитивну роль в президентських виборах 1999 р. та подоланні політичної кризи 2000 р.

Втім слід зазначити, що програмі СДПУ(О) не дістає конкретності, що заважає українським громадянам зрозуміти чітку мету діяльності партії. Необхідно відійти від загальних гасел і наблизитись до сучасного стану суспільства, врахувати в програмі суто національні мотиви життєдіяльності кожної людини.

На закінчення зазначимо, що успішній діяльності соціал-демократичних партій надзвичайно заважає відсутність єдності в їхніх лавах, що свідчить про нездатність до конструктивної праці. Тому на разі стоїть завдання об'єднання всіх соціал-демократичних сил, що в цілому сприятиме посиленню демократичного руху в країні.

РОЗДІЛ 4

УЧАСТЬ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАРОДНОГО ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ

Формування громадянського суспільства є найважливішою умовою усталеного розвитку держави. Соціал-демократичні партії пропонують формувати таке суспільство цивілізованим шляхом на основі еволюційного розвитку, в суспільних відносинах закріпити ті загальнолюдські цінності, які притаманні відкритому суспільству позитивного гуманізму, де особистість є центром усього державного життя. Зосередження всіх соціальних зусиль саме на цьому шляху розвитку і пов'язане з формуванням в Україні громадянського суспільства. Йому притаманні "гарантії забезпеченості громадянських прав і свобод..., активний пошук шляхів гуманітарної модернізації суспільства, нових орієнтирів його розвитку в дусі свободи, справедливості і солідарності", - зазначив Президент України Л.Кучма [149]. В такому суспільстві людина є вищою суспільною цінністю, її "особиста свобода забезпечена достатнім державно-правовим захистом", - наголосив В.Медведчук [168, с.39].

Наявність громадянського суспільства визначається можливістю народного волевиявлення. Справжній суверенітет народу означає, що в державі народ офіційно визнано джерелом і носієм влади, гарантується його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо або через представницькі органи приймати участь у визначенні державної політики і формуванні усіх органів державної влади, а також здійснювати контроль за діяльністю владних структур. В статті 69 Конституції України наголошується: "Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії... Виборцям гарантується вільне волевиявлення" [22, с.22].

В статті 38 Конституції України зазначається: "Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у Всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування" [22, с.14]. В статті 77 Конституції України визначено: "Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю березня четвертого року повноважень Верховної Ради України" [22, с.24]. Тобто, 31 березня 2002 р. виборці мали право обирати оновлений парламент, який є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Одночасно, 31 березня, проведені вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Важливим етапом підготовки до виборів стало прийняття 2001 р. нового Закону України "Про вибори народних депутатів України" [8].

Закон про вибори парламенту в новій редакції – є реальним фактором еволюції виборчої моделі. Разом з тим, розробка та обговорення Закону вимагали досягнення певних компромісів.

Прийняття Закону України "Про вибори народних депутатів України" 2001 р. пройшло кілька етапів. На першому етапі представники політичних партій пропонували прийняти цей закон на основі пропорційної виборчої системи, мотивуючи це тим, що громадяни держави визначилися з своїми політичними уподобаннями. Президент України Л.Кучма був проти прийняття закону в такому вигляді, зважаючи на слабкість, низький авторитет, в багатьох випадках ідеологічну невизначеність партій, що призвело б до дезорієнтації виборців. Бо якщо вибори є мірою рівня демократичності суспільства, то політичні партії є головними дійовими особами процесу його політичного розвитку. Основні засади організації та діяльності політичних партій закріплені в Конституції України. Саме вони є правовим підґрунтям для функціонування багатопартійної політичної системи, в тому числі й у тому, що стосується регулювання відносин між виборцями і партіями. Закон "Про політичні партії в Україні" 2001 р. має стати ключовим для постановня в Україні цивілізованої багатопартійності, оскільки його головне завдання полягає в упорядкуванні

правового статусу українських політичних партій і спрямуванні розвитку цих партій, більшість яких ще перебуває в стадії становлення, в партії парламентського типу [7]. В свою чергу, це має зрештою змусити партії до виконання властивих їм функцій у політичному житті суспільства на належному рівні. Головна з цих функцій – не просто боротьба за голоси електорату на виборах всіх рівнів, але створення за їх результатами всіх органів державної влади, починаючи від уряду, а отже, й безпосередня відповідальність за діяльність цих органів. Очевидно, що більшість українських політичних партій ще не досягла такого рівня розвитку. Тому заперечення Президента, підтриманого рядом депутатів Верховної Ради, були об'єктивними.

17 червня 2001 р. Верховна Рада прийняла цей закон, згідно з яким система парламентських виборів залишилася змішаною, а співвідношення депутатських мандатів, одержаних в багатомандатному загальнодержавному окрузі і в одномандатних округах, повинно було складати не 50 % на 50 %, а 75 % на 25 %. По суті змішана система виборів в такій редакції була пропорційною системою. Президент України Л.Кучма вважав, що доцільнішою для нашого суспільства буде змішана система виборів зі співвідношенням депутатських мандатів 50 % на 50 %. Тенденції в партійному середовищі дозволяють прогнозувати подальшу його фрагментацію. Але все ж проблема політичної структуризації суспільства не вичерпується визначенням оптимальної кількості партій. Багато залежить також від їх походження, цілей, програмових засад. Багато українських політичних партій було створено для реалізації приватних, групових чи корпоративних інтересів; вони не мають чітко окресленої соціальної бази, стратегічних цілей, ідеологічної основи. Ідеологічні настанови та програми таких партій визначаються політичною кон'юнктурою. Багато депутатів Верховної Ради України після виборів 1998р. втратили зв'язок з своїми фракціями, тому представництво партій, які подолали чотирьохвідсотковий бар'єр, виявилось ніяк не пов'язаним з результатами виборів. Таким чином, нехтувалося волевиявлення громадян, висловлене ними у березні 1998 р. Тим більше, що прагматичні мотиви

підтримки усіма без винятку партійними фракціями пропорційного закону були цілком очевидними.

Крім того, на користь змішаної виборчої системи свідчать результати парламентських виборів 1994 та 1998 рр. Так, під час виборів 1994р., які проводились за мажоритарною системою, до Верховної Ради України було обрано 228 позапартійних депутатів – більша половина від конституційного складу парламенту. В той же час від усіх партій, які взяли участь у виборах, разом було обрано лише 177 депутатів. Під час виборів 1998р. до Верховної Ради III (XIV) скликання було обрано 139 позапартійних депутатів, а за мажоритарною системою цього разу обиралося лише 225 народних депутатів України з 450. Тобто виборці, як і в 1994р., обрали переважно позапартійних кандидатів. Наведене свідчить, що в Україні можливість висунути свою кандидатуру для балотування без “санкції” якоїсь політичної партії чи виборчого блоку є істотним елементом пасивного виборчого права. Тому позбавлення громадян цієї можливості в результаті введення пропорційної системи в сучасних умовах стало б реальним.

Треба зазначити, що у більшості країн Східної та Південно-східної Європи – колишніх членів "соціалістичного табору" – вибори до вищих законодавчих органів відбуваються за змішаною системою, за деяким винятком (Чехія, Словаччина, Хорватія та Словенія). З країн, що входили до складу СРСР, лише в Латвії запроваджено пропорційну виборчу систему. В інших прийнято змішану, крім Білорусі, яка залишила мажоритарну виборчу систему. В цьому є певна закономірність, бо, попри досить суттєві відмінності, ці країни мають чимало спільних рис, властивих "перехідним" суспільствам, до яких належить і Україна. Стан суспільних відносин в Україні і ступінь розвитку її партійної системи засвідчують, що перехід до повністю пропорційних виборів, або навіть перекис у змішаній системі в бік її пропорційної складової, був би передчасним.

Соціал-демократи були прихильниками пропорційної виборчої системи, але вважали, якщо її сьогодні застосувати – більшість буде лівою. А це не

влаштовує Україну. Тому, наприклад, Соціал-демократична партія України (об'єднана) відстоювала позицію збалансованості мажоритарної та пропорційної системи.

Закон України "Про вибори народних депутатів України" був підписаний Президентом України 18 жовтня 2001 р. [8]. В ньому наголошується: "...Народні депутати України обираються громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування... ...Вибори депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою..." [6].

За умов гострої політичної боротьби, характерної для етапу перехідної демократії, було неможливо створити абсолютно досконалий виборчий закон. Але певні кроки на шляху створення оновленого правового поля зроблено. Під час розгляду на пленарному засіданні Європейської Комісії "За демократію через право" питання в зв'язку з прийняттям Верховною Радою України нової редакції Закону "Про вибори народних депутатів України " на підставі проведеної експертизи та тривалого обговорення за участю делегації Українського парламенту закону було надано позитивну оцінку. Головним досягненням Комісія вважає створення механізму, який виключає сумніви щодо порядку застосування зазначеного закону. Закон дозволяє провести дійсно демократичні і вільні вибори, значною мірою реалізує практику європейської демократії на теренах України, дає можливість використати сучасні виборчі технології.

Закон України "Про вибори народних депутатів України" забезпечив достатнє і справедливе представництво інтересів різних соціальних верств і їхніх представників, здатних виражати та захищати ці інтереси. Виникла можливість сформування на цій основі парламенту, який буде дієздатним і в якому буде створено усталену більшість. Закон забезпечив відкритість і прозорість усіх процедур, можливості для ефективного громадського контролю за їх перебігом.

24 серпня 2001 р. український народ урочисто відсвяткував 10-річчя незалежності своєї держави. За десять років практично у всіх сферах, особливо в економіці сталися якісні зміни. Стара система остаточно відійшла в минуле. На зміну їй приходять нові форми господарювання, засновані на приватній власності, економічному інтересі. В цей період сформувалось нове покоління людей, яке сприймає нові цінності, принципи демократії і громадянського суспільства. "Незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно", – відзначив у святковій доповіді Президент України Л.Кучма і далі наголосив : “... я все ж надаю першорядного значення прискореному утвердженню та поглибленню демократії, громадянського суспільства... Енергетичним джерелом прориву у світовий загальноцивілізаційний процес має стати національна ідея як універсальна формула і мобілізуючий стимул історичної самореалізації українського народу. Процес поєднання національних цілей, інтересів і цінностей з загально визнаними гуманітарними стандартами, інтегрування в новий глобальний інформаційно-гуманітарний простір дається нам ще дуже нелегко... Нам треба забезпечити справжній культ духовності...” [149].

Слід зазначити, що як би українські політичні партії не дискутували щодо шляхів і методів розбудови Української держави, вони не можуть не поважати історичний вибір українського народу - незалежність, не можуть заперечувати головних цілей – побудову демократичної соціально-правової держави. Україні сьогодні потрібні не будь-які проекти, а лише ті, які дозволяють консолідувати суспільство до побудови, відповідно до ст.1 Конституції України, демократичної, соціальної, правової держави. Будь-які проекти, що не відповідають конституційно визначеній меті розвитку українського суспільства, є неправомірними і підлягають не тільки громадській критиці, але й перевірці на конституційність в органах юстиції”. Згідно з ст.5, ч.3 Конституції України народ має право змінювати конституційний лад. Це означає, що наступні покоління громадян України не є зв’язаними з демократичними інститутами, створеними в 1996р., а можуть їх змінювати,

приспосовуючи до нових реалій розвитку держави, суспільства, світового співтовариства XXI ст. Тому програми партій і блоків повинні підтвердити вірність духові Конституції України.

Вибори є найфундаментальнішим елементом будь-якої демократії. Вільний і чесний передвиборний процес з його кульмінацією під час проведення вільних і чесних парламентських виборів у березні 2002 р. став потужним сигналом міжнародній спільноті про політичну зрілість України та перехід її на рейки демократичних реформ. Вони також допомогли посилити внутрішню довіру до української політичної системи. Правові засади для передвиборного процесу мали особливе значення. Ряд дослідників тоді зауважували: "Ключовими питаннями будуть роль преси, надання губернаторами і мерами рівних умов усім сторонам, роль судів у вирішенні суперечок, широка участь спостерігачів, проведення паралельного підрахунку голосів, що породжує довіру до офіційних результатів, ефективні механізми реагування на порушення під час передвиборної кампанії" [185, с.40].

В ході передвиборної кампанії багато уваги приділялося можливому використанню адміністративного ресурсу. Причиною цього явища є невизначеність у законодавстві політичних та адміністративних функцій адміністративного апарату, низька політична і правова культура виборців, слабкість політичних партій і блоків, недостатня розвинутість громадянського суспільства.

Перед парламентськими виборами 2002р. особливо загострилося питання відносин між владою і народом. Стало зрозумілим те, що треба змінити "відносини влади" на основі впровадження нових політичних, економічних, правових технологій, як це пропонують соціал-демократичні, центристські сили. Вибори 2002р. повинні були показати, як будуватимуться відносини між владою та суспільством. Прийшов час деполітизації адміністративного апарату виконавчої влади та перетворення його в універсальний інструмент виконання законів, незалежно від того, яка партія чи блок будуть при владі.

Напередодні виборів 2002 р. почалися масштабні зміни у партійно-політичному спектрі – створення блоків партій і громадських організацій, процес концентрації політичних сил. Серед реальних претендентів на подолання чотирьохвідсоткового бар'єру на виборах 2002р. домінували політичні блоки, а не партії. Це було головною рисою, що відрізняла нинішню виборчу кампанію від виборів 1998р.

Більшість партій політично самореалізувати себе змогли в результаті об'єднання у великі блоки, або перенесення центру своєї боротьби за прихильність народу у мажоритарні округи. В цілому консолідація ідейно близьких, але організаційно і ресурсно не впливових партій, є справою виправданою, необхідною для формування сучасної партійно-політичної системи. Але якщо політичні партії чи окремі політики об'єднуються поза цих умов, то в цьому разі будуть переважати негативні тенденції. При цьому головна небезпека – це дезорієнтація виборців. "Коли під популістськими гаслами чи під прізвищем відомого діяча до Верховної Ради пройдуть політики з діаметрально протилежним напрямком, то не можна чекати ефективної роботи майбутнього складу парламенту. Від складу Верховної Ради залежить вектор розвитку нашої країни на наступні роки", - зазначив В.Медведчук [57].

Ідеї і принципи парламентаризму є загально визнаними. Парламент і парламентаризм – це невід'ємний атрибут демократичної і правової держави, показник розвитку громадянського суспільства. Ці два поняття тісно пов'язані і взаємозумовлені, але не тотожні. Парламент може функціонувати й без парламентаризму – системи взаємодії держави і суспільства, в якій почесне місце належить саме парламенту, про що свідчить історичний досвід. Але парламентаризму поза парламентом бути не може. Наявність парламентаризму в тій чи іншій країні обумовлюється саме наявністю сильного, конструктивного, дієвого, авторитетного парламенту. Утвердження ідей українського парламентаризму сприятиме побудові громадянського суспільства і правової держави, що є умовою успішної реалізації реформ у соціально-економічній та політичній сфері заради добробуту всього народу.

Стійка парламентська більшість є чинником стабільності і ефективності впроваджуваної політики, продуктивності законотворчого процесу. Досвід показав, що навіть ситуативна і нестабільна більшість у парламенті ХІУ скликання дозволила зрушити законотворчий процес у багатьох напрямках. СДПУ(О) в парламенті стояла біля джерел створення працевдатної більшості. Саме вона, спираючись на підтримку прибічників з лав інших політичних сил, сприяла ухваленню багатьох найважливіших законів і рішень. Парламент із несформованою більшістю зосереджується на пошуках більшості, а не на ухваленні законів. А народ України без впливової та відповідальної більшості в парламенті не бачить конкретних носіїв ідей політики, яка впроваджується. Відповідальна більшість мобілізує і дисциплінує політичну еліту, є запорукою того, що суспільство не лихоманитиме від кидання з одних крайнощів в інші від непослідовності і стихійності прийняття політичних рішень.

Президент України Л.Кучма в лютому 2002 р. зауважував: "Я особисто хотів би бачити після виборів дієздатний і структурований парламент зі сталою, а не ситуативною більшістю, яка разом з урядом взяла б відповідальність за законодавче забезпечення реформ. А також з опозицією, що діє в правовому, цивілізованому полі. Як глава держави, докладу в межах своїх повноважень усіх зусиль для того, щоб вибори пройшли прозоро, чесно і якомога повніше відобразили волевиявлення українського народу" [146].

Ефективна діяльність парламенту залежить від здатності політиків-центристів сформувати консолідовану більшість. На думку лідера СДПУ(О) В.Медведчука, така більшість "може бути створена на основі визнання соціал-демократичних цінностей" [57]. В цьому сенсі необхідно відзначити професійну роботу парламентської фракції СДПУ(О) в розробці якісних законів. Фракція багато зробила для ухвалення нових Цивільного, Земельного, Кримінального, Сімейного, Господарського кодексів. Активно розробляла і лобіює ухвалення Податкового Кодексу України, підготувала базові законодавчі акти щодо соціального страхування, котрі стосуються захисту громадян в разі втрати роботи або працевдатності. Членами фракції розроблено

законопроект "Про обов'язкове державне медичне страхування". В галузі пенсійного забезпечення парламентаріям – соціал-демократам вдалося домогтися того, щоб пенсійний вік для чоловіків (60 років) і жінок (55 років) не збільшувався. Також досягнуто домовленості про залежність розміру пенсії від трудового стажу. Ухвалено ряд законів для законодавчої підтримки малозабезпечених сімей, інвалідів і чорнобильців. Фракція внесла на розгляд Верховної Ради законопроект стосовно соціального захисту військовослужбовців. В економічній політиці зосередила свою увагу на питаннях розвитку малого та середнього бізнесу, ініціювавши, зокрема, обговорення законопроекту "Про державну підтримку малого підприємництва" [189].

Активно працювала в парламенті депутатська фракція центристського спрямування "Трудова Україна", вирішуючи конкретні проблеми окремих регіонів. Так, наприклад, актив депутатської фракції "Трудова Україна" здійснив кілька робочих поїздок по Кіровоградщині, після чого прийняв рішення про максимальну законодавчу підтримку області, захист її інтересів на рівні уряду й парламенту, маючи на меті започаткування позитивних зрушень в економіці, культурній і соціальній сфері. За підсумками 2001 р. динамічні процеси в соціально-економічній сфері області сприяли підвищенню добробуту населення [133]. Фракція "Трудова Україна" активно підтримала соціальні законопроекти "Про внесення змін у Закон України "Про державну допомогу родинам з дітьми", "Про внесення змін у Закон України "Про механізм повернення трудових заощаджень населення".

Слід зазначити, що поодинокі депутати від інших соціал-демократичних партій – Соціал-демократичної партії України, Української соціал-демократичної партії, партії "Соціал-демократичний союз" – не змогли суттєво впливати на роботу Верховної Ради.

Вибори загострили проблему політичного перегрупування і структурування українського суспільства. Вичерпали свій потенціал партії, від самого початку запрограмовані на злам, руйнування системи. Так само

звуження соціальної бази жде й ті політичні організації, які захищають засади суспільства, створені в радянські часи. Буде обмежуватися простір діяльності сил, для яких політичні партії слугують лише "дахом" для впровадження своїх бізнес-проектів, або прориву до влади. Нинішні вибори сприяли зародженню нової партійної системи як прообразу політичної структури нашого суспільства на тривалу перспективу. Провідне місце належить тим, у кого є реальний професіоналізм, достатній інтелектуальний потенціал, здатність генерувати нові сучасні ідеї, добровільно обмежувати політичний суверенітет своїх партій в інтересах політичних союзів в ім'я прогресу України. "Є два апробовані практикою варіанти здобуття перемоги на виборах. Один – за рахунок вироблення політичної платформи і переконання людей у її необхідності для суспільства та держави. Другий – через використання помилок суперників і витіснення їх з електорального поля будь-якими методами. Перспективним однозначно є перший варіант" [155].

Більшість громадян України пов'язувала з виборами надії на поліпшення життя. Це означає, що демократичний механізм формування влади на основі виборів міцно ввійшов у свідомість українського суспільства. Основними мотивами для вибору є перевага ідеологій. Саме вибори стали індикатором популярності політичних сил, їхніх програм, визначили рівень довіри народу до влади.

Аналізуючи передвиборні програми партій і блоків, необхідно зазначити наявність декількох груп партій і блоків, які пропонували соціал-демократичний західноєвропейський шлях розвитку. По-перше, це партії, які відкрито заявляли про свою прихильність до соціал-демократичних цінностей.

"...основні поняття сучасної соціал-демократії і шлях, який вона обрала, за умов технотронної ери є, ймовірно, найбільш наближеним до менталітету і економічних умов України. Головними характеристиками соціал-демократії, що відрізняють її від соціалістичних партій, є такі : а) демократія у принципі, що сповідує більш відкритий державний устрій, який визнає конкуренцію поряд з принципами егалітарного суспільства; б) соціал-демократія визнає, що

суспільні організації перебувають у постійній зміні, й ті зміни мусять мати мирний, ненасильницький і парламентський характер; в) зміни в суспільстві мають бути продиктовані розважністю, поступовістю і мораллю; г) суспільство організується через вибори демократичним шляхом; децентралізація владних структур, охорона приватної власності; контроль за роботою монополій; підтримка соціальної власності кооперативного типу; д) соціал-демократія визнає індустріальну демократію..." [76, с. 23, 28]

В Конституції України містяться положення, в яких стверджуються ідеї соціальної демократії, притаманної більшості держав Європи. Мета, на яку працює соціал-демократія – це створення справедливого, солідарного суспільства на основі ідеї центризму. Центризм – це не тільки певна модель політичного курсу, дистанційованого від крайнощів, це тип політичної свідомості. Соціал-демократи відстоюють ідеї, що протистоять як індивідуалізму, так і статичності лівих. Центризм виявляється в неприйнятті як сподівання на стихію ринку, так і гіпертрофованої ролі держави. Соціал-демократи виступають за баланс інтересів, за рівновагу між прагненнями до економічної ефективності та соціальною справедливістю, між волею підприємницької діяльності й бажанням багатьох суспільних груп досягти більшої соціальної рівності. Ідеологія соціал-демократії гармонійно поєднує цінності соціальні та ліберальні. Так, в передвиборній програмі СДПУ(О) зазначалося: "У соціальній сфері стабільне забезпечення громадян роботою на основі створення нових робочих місць, розробка й прийняття нового Кодексу законів про працю і нового законодавства про профспілки, яке б відповідало сучасним умовам і інтересам працюючих; вдосконалення правового захисту від безробіття, в першу чергу, жінок і молоді..." [28]. Економічна програма Соціал-демократичної партії України "Нова перспектива для України" визначила в якості головного завдання відновлення високого рівня зайнятості висококваліфікованої робочої сили та справедливого рівня оплати її праці" [29].

Практика високорозвинених держав довела, що загальну тенденцію економічного зростання визначає малий і середній бізнес. Він залучає широкі

маси до продуктивної праці, сприяє загальній зайнятості населення, формує значну частину бюджету. І, головне, створює середній клас, до якого входять не лише бізнесмени, а й кваліфіковані робітники, інженери, вчителі, лікарі, працівники культури. Про це ж наголошувалося в передвиборних програмах соціал-демократичних партій. Так, в програмі СДПУ(О) відзначається важливість "...сприяння розвитку малого і середнього бізнесу як необхідної умови зростання зайнятості і структурної перебудови економіки" [28]; в програмі СДПУ: "...сприяння виникненню нових робочих місць перш за все в сфері малого бізнесу" [29].

Соціалізована економіка передбачає максимальне вдосконалення державної системи соціального захисту, безплатну охорону здоров'я та освіти, гідне пенсійне забезпечення тощо. Про це чітко сказано в передвиборній програмі СДПУ(О): "... реальна можливість безоплатного якісного лікування для основної маси населення, ... доведення адресної соціальної допомоги до кожного, який потребує її . Спрощення, дебіюрократизація механізмів надання соціальної допомоги ... забезпечення можливості молоді одержати сучасну освіту, оволодіти професією, мати власне житло" [28].

Об'єднані соціал-демократи вважають, що "послідовність у демократичних реформах скорочує період соціально-економічних перетворень" [28].

Друга група – це партії центристського блоку “За єдину Україну!”, в програмі якого була присутня соціал-демократична доктрина. В складі блоку об'єдналися Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців України, Партія регіонів, Політична партія "Трудова Україна". Лідер блоку, Голова Адміністрації Президента України В.Литвин наголошував: "У контексті стратегічних політичних завдань наш блок кровно зацікавлений також у подальшому утвердженні та зміцненні інститутів громадянського суспільства. Причому суспільства активно відповідального, яке б не лише контролювало і критикувало державу та владу, а й брало на себе реалізацію властивих йому функцій... Україні потрібна влада

народу, а не влада над народом... Блок "За єдину Україну!" має можливості для забезпечення у державі такого економічного порядку, який слугував би інтересам усіх без винятку громадян..." [156].

Програма блоку "За єдину Україну!" близька до цінностей соціал-демократії. Так, в її настановах стверджується необхідність політичної єдності суспільства, збільшення реальних доходів населення у півтора рази, переходу до інноваційної моделі розвитку, надання ефективної підтримки підприємництву, малому та середньому бізнесу, гарантування соціального захисту населення, тощо [30].

Діяльність партій блоку "За єдину Україну!" уже до виборів була значною, досягла конкретних результатів – відстоювання інтересів областей Партією регіонів, впровадження земельної реформи Аграрною партією, злагода в суспільстві, яку сповідує Народно-демократична партія, конкретна підтримка вітчизняного товаровиробника "Трудовою Україною" і Партією промисловців і підприємців. Блок "За єдину Україну!" – це чітке бачення перспектив. Так, Аграрна партія є ініціатором та політичним провідником усіх реформаторських починань у аграрному секторі, головна мета соціальної політики партії – створення вільного, справедливого і солідарного суспільства. Гасло Народно-демократичної партії: "Людина. Родина. Добробут. Україна." Схожі цілі та завдання об'єднали 24 лютого 1996 р. політичні партії – Партію Демократичного Відродження України, Трудовий Конгрес України, Союз підтримки Республіки Крим і громадські організації: Союз Українського Студентства, "Нову хвилю" та політичні клуби "Нової України", Асоціації молодих політиків та політологів. Так була створена Народно-демократична партія. НДП стала одною з рушійних сил створення більшості в Українському парламенті. Активно співпрацює з громадськими та профспілковими організаціями політична партія "Трудова Україна". Партія Регіонів має головною метою своєї діяльності сприяння розбудові міцної незалежної держави України, розвитку регіональної політики, місцевого самоврядування, відновленню державної промислової політики, утвердженню інноваційно-

технологічної моделі національної економіки, розвитку ефективного сільськогосподарського виробництва, поліпшення життя людей. Ще один член блоку "За єдину Україну!" – Партія промисловців і підприємців виступає за те, щоб зупинити спад виробництва, зберегти промислові потужності, науково-виробничий потенціал, людські ресурси, аби покласти край системній кризі в Україні, вивести її в перший ряд розвинених держав світу [158].

Близькою до ідей центризму, солідарного, справедливого суспільства була передвиборна програма Партії Зелених України (лідер В.Кононов). У програмі наголошувалося, що вища справедливість є в твердженні "держава для людини, а не людина для держави", що законодавство повинно бути приведено до певної відповідності із Декларацією прав людини. Партія Зелених України стоїть за зміцнення засад парламентаризму і багатопартійності, за екологічну збалансованість економіки та соціально-орієнтовані ринкові відносини, за дотримання принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування [34]. ПЗУ базувала свою передвиборну програму на особистих реальних справах. Так, в Одесі Партія Зелених профінансувала реставрацію очисних споруд в Лузановці; в Херсонській області 2001 року за їхньої участі було закрито найбільше в Україні сховище пестицидів. Селище Мирне, яке з 1969 р. страждало від технічних відходів, одержало право на життя завдяки активній діяльності ПЗУ.

Позиції центру посилював і виборчий блок Демократичної партії України і партії "Демократичний Союз" (лідер В.Горбулін). "Україна буде або демократичною, або безлюдною", – заявив лідер блоку. – "Персональна відповідальність влади дасть можливість вирішувати соціально-економічні проблеми нашої країни, покращити умови життя кожної української сім'ї. В цьому істинний сенс демократії" [104]. У програмі виборчого блоку Демократичної партії України і партії "Демократичний Союз" зауважувалося: "Державна влада повинна бути ефективною, виборною, відповідальною перед народом... Блок ДемПУ і ДС вимагає, щоб в Конституції була чітко прописана

норма, згідно якій і Кабінет Міністрів і парламентська більшість повинні нести загальну відповідальність за результати своєї діяльності" [31].

Близькою до центру була програма блоку "Єдність" (лідер О.Омельченко) в складі якого перебувала партія "Соціал-демократичний союз". Блок "Єдність" декларує себе як громадську політичну силу національних інтересів, соціальної справедливості. В передвиборній програмі проголошено десять кроків до єдності народу і влади: зміцнення місцевого самоврядування, створення максимально захищеного від державного втручання сектору народної економіки на базі малого та середнього підприємництва, що дасть всім роботу, створить основу сталого економічного розвитку України. Передбачена реформа оплати праці, державне регулювання цін на соціально значимі товари, формування власності територіальних громад, безоплатна сучасна освіта, сучасний рівень охорони здоров'я, створення умов для духовного розвитку нації [33].

Радикальні зміни в світі, нова міжнародна ситуація, особливо після подій 11 вересня 2001 р. в США, зобов'язують Україну заявити про свої національно-державні інтереси, коригуючи свою зовнішньополітичну стратегію і практику: "Говорячи про нашу стратегічну зовнішньополітичну мету – повернення України до Європи, хотів би ще раз наголосити на позиції Президента України: нам не потрібно йти в Європу – ми вже там. Нам не потрібно добиватися прихильності Заходу – ми його невід'ємна складова. Україна в єдиній Європі – Європі, яка, звичайно, включає Росію – саме так я охарактеризував би наше зовнішньополітичне кредо", - зауважує В.Литвин [155].

В цьому сенсі необхідно відмітити основну ціль передвиборної програми Соціал-демократичної партії України (лідер Ю.Буздуган): "Стратегічне завдання, яке ставить перед собою Соціал-демократична партія України, провести в Україні реформи, що зроблять можливим її вступ до Євросоюзу. Справжня Соціал-демократія – шлях в Європу." Партія зобов'язується прискорити "процес адаптації української економіки до економіки Євросоюзу, запроваджувати "політику відкритих дверей для великого європейського

капіталу, становлення за рахунок цього в Україні нормального конкурентного середовища" тощо [29].

Слід зазначити, що Українська соціал-демократична партія (лідер В.Онопенко) в силу свого слабого впливу на виборців, недостатнього інтелектуального резерву, відсутності досвідчених партійних кадрів, не змогла йти на вибори самостійно і ввійшла в склад блоку політичних партій "Виборчий блок Юлії Тимошенко".

Таким чином, СДПУ, партія "СДС", УСДП не відгукнулись на пропозицію лідера СДПУ(О) В.Медведчука стати союзниками у відстоюванні соціал-демократичних цінностей. Така позиція цих партій не сприяє консолідації соціал-демократичного руху, розпорошує демократичні сили.

В сучасному українському суспільстві важливою є проблема поєднання інтересів ринку і суспільства. Соціал-демократи підтримують ринкову економіку, але заперечують ринкове суспільство, вважаючи, що повинен існувати громадський контроль, захищаючий людину від ринкових сил. "На думку соціал-демократів нині актуальна ідея переходу від держави загального добробуту до держави соціальних інвестицій, яка здійснює вкладення в людський чи соціальний ресурс (здоров'я людей і високий професіоналізм). Мова йде про нову прогресивну модель розвитку, яка ґрунтується на економічному використанні ресурсів та задоволенні нематеріальних потреб людини" [207, с. 18]. Більшість соціал-демократичних партій сьогодні переглянули своє ставлення до індивідуальної свободи, приватної власності, ринкових відносин і пов'язаних з ними цінностей і настанов. Програми СДПУ(О), СДПУ, партій центру наголошують на поєднанні приватнокапіталістичних ринкових принципів економіки і державного регулювання, соціальної допомоги незаможним прошаркам суспільства, високого рівня зайнятості.

"За нинішніх умов саме центристські сили у їх широкому вимірі – від лівоцентристських до правого центру – здатні забезпечити державницький курс побудови демократичного суспільства та інтеграції в Європу. Саме вони

висувають головні політичні завдання: розмонтування існуючої олігархічної моделі держави та економіки, зниження соціальної ціни нинішньої фази суспільної трансформації, конкретизація і вдосконалення моделі "соціальної держави", яка гарантує постійний розвиток і використання людського потенціалу, переносачи акцент на проблеми освіти, науки й культури", - зауважував В.Кремень [140, с.425].

На думку лідера виборчого блоку "За єдину Україну!" В.Литвина, висловлену перед виборцями, підтримку виборців матимуть блоки, партії та кандидати в депутати, які відстоюватимуть консолідацію суспільства, зміцнення суверенності і цілісності держави, утвердження української політичної нації, попередження і нейтралізацію напруженості на будь-якому ґрунті, подолання регіонального егоїзму, рівні умови, права і можливості людей у професійній та громадській самореалізації, здійснення державної політики за участю всіх і в інтересах кожного, предметну увагу до потреб людини – про заробітну плату, пенсії, заощадження, здоров'я, екологію, особисту безпеку, майбутнє дітей [155].

Ще одна група партій репрезентувалася блоком В.Ющенка "Наша Україна", в який ввійшли Народний рух України, Український народний рух, партія "Реформи і порядок", Християнсько-народний союз, "Солідарність", "Вперед, Україно!", Конгрес українських націоналістів, Республіканська, Християнська, Ліберальна та Молодіжна партії. Члени блоку декларували політичну волю до боротьби за демократичну Україну, за розвиток громадянського суспільства західного типу, становлення середнього бізнесу – важливої засади економіки України.

Впродовж всього передвиборного періоду постійно проводилися соціологічні дослідження. Так, у січні 2002 р. за даними Українського інституту соціальних досліджень і Центру "Соціальний моніторинг" активність виборців на майбутніх виборах очікувалася досить високою – від 49 до 56%. І ще 25% скоріше прийдуть, аніж не прийдуть. На думку вчених, із цієї кількості 5-8% справді прийдуть на вибори. Тобто в них братимуть участь 60-65% виборців.

Подолають чотирьохвідсотковий бар'єр, вважали соціологи, КПУ П.Симоненка, СДПУ(О), Партія Зелених, "Жінки за майбутнє", блок "За єдину Україну". 51% опитаних заявили, що вже чітко визначитися, за кого голосуватимуть [135, с.3].

Підсумовуючи сказане щодо партійних програм напередодні виборів, слід зазначити, що існує проблема партійної ідентичності в політиці та програмній діяльності самих партій, а також серйозні труднощі для виборців ідентифікації партій, в налагоджуванні зв'язків між виборцями і партіями. Без сумніву, це є наслідком неструктурованості нашого суспільства, недовіри народу до політики. Багато партій висували одні й ті ж гасла не маючи змоги звернутись з конкретними пропозиціями до чітко визначеної верстви населення. Крім того, частина населення підтримує деякі партії завдяки їхньому харизматичному лідеру, при цьому не вмюючи проаналізувати програму партії. Вважаємо, що це можна віднести в деякій мірі до СДПУ(О), за якою частина електорату пішла завдяки впливу В.Медведчука – голови партії. Само по собі це є позитивним, але бажалося, щоб СДПУ(О) стала програмною партією, і в програмі виборці найшли б найоптимальніше поєднання раціональності та соціальної справедливості. Разом з тим, саме найбільша прийнятність соціально-демократичних цінностей для виборців змусила й інші партії прийняти ці гасла.

Вибори 2002 р. до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування відбулися демократично, шляхом вільного волевиявлення народу. Цим самим громадяни України ще раз підтвердили перед усім світом про своє бажання розв'язувати складні суспільні проблеми легітимним шляхом, вдаючись до демократичних процедур. Центральна виборча комісія офіційно оприлюднила результати виборів 13 і 15 квітня 2002р. Згідно з протоколом ЦВК про результати виборів народних депутатів у багатомандатному загальнодержавному окрузі отримали бюлетені для голосування – 25 млн. 957 тис. 152 виборці. Участь у голосуванні брали – 25 млн. 909 тис. 407 виборців. Із 33 партій та блоків до парламенту, подолавши чотирьохвідсотковий бар'єр, пройшли шість партій і блоків. Блок "Наша

Україна” отримав 70 мандатів, КПУ – 59, “За єдину Україну!” – 35, блок Юлії Тимошенко – 22, Соціалістична партія – 20, СДПУ(о) – 19. За блок В.Ющенка “Наша Україна” віддали голоси 6 млн. 108 тис. 88 осіб, або 23,57% від усіх виборців, що брали участь у голосуванні по багатомандатному округу. За Компартію – 5 млн. 178 тис. 074 особи, або 19,98%, за блок “За єдину Україну!” – 3 млн. 051 тис. 056 виборців, або 11,77%, БЮТ – 1 млн. 882 тис. 087, або 7,26%, СПУ – 1 млн. 780 тис. 642, або 6,8%, СДПУ(О) – 1 млн. 626 тис. 721, або 6,27%. Серед партій і блоків, які не подолали чотирьохвідсотковий бар’єр, отримали: блок “Єдність”, в складі якого перебувала партія “Соціал-демократичний Союз” – 272491, або 1,09%, СДПУ – 68664, або 0,26% від виборців, що брали участь у голосуванні [228].

Вибори до Верховної Ради України черговий раз зафіксували важливу роль регіональних чинників у забезпеченні підтримки електоратом тих чи інших політичних сил. Такими чинниками, зокрема, стали:

- складна соціально-економічна ситуація в більшості регіонів України, пов’язана з проблемою бідності;
- відчутна різниця між ідеологічними орієнтаціями й уподобаннями виборців західних та східних областей, яка, хоч і дещо зменшилася за останні роки, але продовжує зберігатися;
- міра розвинутої регіональної політичної інфраструктури та реальна вага місцевих осередків політичних партій і блоків.

Аналіз виборів по регіонах України свідчить про те, що соціал-демократична ідеологія займає досить значне місце у формуванні громадянського суспільства. Якщо під час парламентських виборів 1998р. СДПУ(О) ледве пододала чотирьохвідсотковий бар’єр, то в нинішніх виборах вона набрала 6,27% голосів виборців. Досить високими були показники кількості голосів, відданих за СДПУ(О) по регіонах: Автономна Республіка Крим – 12,62%, Дніпропетровська область – 9,56%, Житомирська – 7,11%, Закарпатська – 14,07%, Кіровоградська – 6,32%, Луганська – 9,45%, Миколаївська – 12,07%, Одеська – 7,94%, Харківська – 10,32%, Херсонська –

7,93%, Чернівецька – 10,07%. Географічне положення областей, у яких об'єднані соціал-демократи отримали значну кількість голосів виборців, засвідчує, що соціал-демократичні цінності утверджуються по всій території України [Додаток И]. Позитивним показником є кількість молодих людей, які віддали голоси за СДПУ(о) – 24,3%, а також виборців з вищою освітою – 31,2%.

Однак зазначимо, що вони були для соціал-демократів гіршими, ніж передбачалося. Однією з причин є розкол в соціал-демократичному середовищі, існування декількох соціал-демократичних партій, нездатність до конструктивної співпраці. Ці партії мали значні труднощі в мобілізації виборчого потенціалу в країні. Незважаючи на досить широку виборчу базу серед людей, матеріально зацікавлених у соціальній захищеності, ці партії були неспроможні послідовно направляти всю цю виборчу базу до успіху на виборах протягом останніх років. І все ж не можна не зазначити, що соціал-демократичні цінності поступово поширюються серед громадян України. Про це свідчить те, що привабливість соціал-демократичної доктрини є причиною того, що й інші партії наслідують їй в основних засадах своїх програм: розвиток середнього класу, справедливість і солідарність в суспільстві, європейський вектор розвитку. Тому можна впевнено сказати, що соціал-демократичний рух не обмежується суто соціал-демократичними партіями, а поширюється на інші партії центристського спрямування. В цьому сенсі близькими за своєю програмою до соціал-демократичної доктрини є партії блоку "За єдину Україну!", який отримав 11,7% голосів виборців. На нашу думку, блок "За єдину Україну!" має стати основою парламентської більшості, бо в новому складі Верховної Ради жодна більшість не має шансу бути сформованою без участі фракції "За єдину Україну!". Ця фракція покликана взяти на себе ініціативу та координуючу роль у переговорному процесі щодо формування більшості. Для цього лідерам зазначеного блоку, усім його депутатам потрібно докласти максимум зусиль для залучення якомога ширшого спектру політичних сил, готових об'єднатися на платформі демократичних,

ринкових перетворень та європейського вибору. Хоч минулі вибори для блоку "За єдину Україну!" і можна назвати успішними, але за підсумками голосування результат у блоку нижчий, ніж очікувалося. У той же час блок "За єдину Україну!" подолав чотирьохвідсотковий бар'єр у 23 областях, що свідчить про реальне втілення ідеї єдиної України - головної ідеї, заради якої створювався блок. Вибори-2002 стали історичною подією, бо вперше переважну більшість депутатських мандатів у парламенті отримали сили демократичного спрямування. Вперше потужну підтримку на парламентських виборах отримали ті, хто чітко пов'язував себе з політикою діючої влади. У зверненні блоку "За єдину Україну!" до представників депутатського корпусу держави всіх рівнів наголошувалося, що перед усім парламентом стоїть одне завдання - зробити країну міцнішою, життя людей кращим. Шлях до цього лежить через організовану підготовку першої сесії новообраного українського парламенту, формування дієздатної Верховної Ради та парламентської більшості.

Важливим питанням, яке гостро постало після виборів, це визначення статусу української опозиції. Специфічні інтереси різних політичних сил відображуються в конкуренції, протистоянні, боротьбі за владу; політичні партії чи блоки орієнтуються на ту або іншу ідеологічну лінію, обирають стратегію і тактику політичної поведінки. В Україні діють полярні ліві і праві політичні сили та центристські, які не поділяють протилежні позиції полярних сил. Багато політичних партій лівої і правої орієнтації, та й центристів час від часу оголошують себе опозицією у відношенні до діючої влади, до курсу країни на утвердження незалежності і економічних реформ.

Після виборів є можливим варіант переходу соціал-демократичного руху в опозицію. Це, без сумніву, повинна бути системна опозиція, яка поділяє основні цінності, принципи та цілі політичної системи, виступає за її вдосконалення. Цей вид опозиції має багато визначень - "державницька", "цивілізована", "національно-свідома" тощо, спирається на благородні цілі: народність влади, чесність і компетентність у політиці, шлях України у

європейську спільноту. Така опозиція домагається активізації реформ, передусім у сфері економіки та державного управління, боротьби з корупцією, більшої прозорості, моральності і відповідальності влади перед народом. Без нормальної опозиції з чітко визначеною ідеологією і політичною позицією неможливе просування до справжньої демократії. Після виборів 2002 року в Верховну Раду почалося створення досить сильних центристських опозиційних груп в парламенті і відхід на другорядні позиції комуністів, які втрачають позиції провідної сили опозиції. "Сьогодні є актуальним: 1) визнати опозицію як ідеологічну і політичну реальність; 2) не відторгати її як ворожу для політичної системи України течію; 3) визначити і бачити маневри вдаваної опозиції, яка виникає на ґрунті помилкових суджень і особистих амбіцій лідерів по суті неопозиційних партій; 4) не приписувати опозиційність суджень і ідей політикам та партіям з метою їх дискредитації, якщо ця опозиційність відсутня" [178, с.6].

В цьому сенсі в даний політичний момент визначають свою позицію партії лівого і правого спектру, які теж можуть стати опозицією діючій владі. За результатами виборів Компартія України отримала 59 мандатів (19,98% голосів), що вдвоє менше, ніж у виборах 1998 р. СПУ отримала 20 мандатів (6,87% голосів); за результатами виборів 1998 р. СПУ в блоці з СелПУ отримала 35 мандатів. Деяке зменшення спектру лівих сил свідчить про те, що народ України поступово просувається до центристських соціал-демократичних засад будівництва громадянського суспільства. Сьогодні в українських лівих є два шляхи: йти до комунізму чи соціал-демократії, утверджувати незалежність чи оновлювати Союз. Еволюція соціалістичної партії до соціал-демократії може спричинити нову розстановку сил на політичній арені. В партії точиться дискусія щодо шляхів діяльності соціалістів ,деякі з яких змушені були визнати, як реалії кінця століття, існування приватної власності, її позитивний вплив на розвиток виробництва. Так, В.Якунін навів ряд положень з теорії марксизму-ленінізму, які не витримали випробування часом. "...настала інша епоха - широких політичних компромісів і соціальних реформ, еволюційного

розвитку на досить тривалий період, то сьогодні ідеологічна спадщина минулого може мати не абсолютний, а відносний характер... Тому в теоретичній сфері СПУ повинна спиратися на досягнення всіх суспільних наук, незалежно від їх національних кордонів, наукових шкіл і течій..." На думку В.Якуніна, орієнтиром для СПУ мусять бути колишня італійська комуністична партія (нині партія "Ліві демократи"), соціалістичні партії Іспанії, Швеції, Франції, соціал-демократичні партії Литви, Польщі, Угорщини, Чехії [224, с.61-62]. В полеміці з КПУ і СДПУ(О) представники СПУ зауважують, що їм не по дорозі з ортодоксальним марксизмом-ленінізмом, що кличе в минуле, але вони не згодні і з соціал-демократами, які бачать нове суспільство, побудоване на основі приватної власності, зокрема, на землю. Але все ж таки крок у бік соціал-демократичної ідеї простежується у передвиборній платформі СПУ 2002 р., в якій була обіцяна підтримка і розвиток усіх форм власності, йдеться про багатосекторну економіку на основі державного регулювання з використанням ринкових інструментів та механізмів [32, с.69].

Таким чином, в результаті нинішніх виборів не отримала великої переваги якась одна сила, яка б стала головною в новому парламенті. Тому потрібні союзи між різними політичними таборами. Ці об'єднання можуть виникнути на різних основах, наприклад, для того, щоб обрати керівництво Верховної Ради і профільних комітетів, блок "За єдину Україну!" може об'єднатися з блоком "Наша Україна", соціал-демократами. Інші об'єднання можливі вже на базі формування уряду і розробки програми дій на ближчі два роки. При цьому більшу роль відіграватимуть ідеологічні фактори - тобто союзниками стануть більш-менш близькі за ідеологічними програмами і цілями партії чи блоки. Головне полягає в тому, щоб добитися сформування не ситуативних союзів, а сталої, конструктивної більшості в Верховній Раді.

Що стосується якісного складу нової Верховної Ради, то, узагальнюючи показники, слід зазначити, що вона оновилася на 60 відсотків, стала старшою в середньому за віком і менш фемінізованою порівняно з минулим складом. Цього року 40 відсотків депутатів обрано на другий, третій, а дехто і на

четвертий термін, тоді як на виборах 1998 р. таких переобраних було 33 відсотки. Якщо в 1998 р. у Верховну Раду було обрано 28 відсотків депутатів старше 50 років, то тепер - 46 відсотків; від 30 до 50 років, відповідно, 69 відсотків і 52. В новому парламенті залишається практично попереднім співвідношенням партійних і безпартійних депутатів: відповідно 68 і 32 відсотки чотири роки тому і 67 та 33 зараз [228].

4 квітня 2002 р. завершилася IX сесія Верховної Ради України III (XIV) скликання. У привітанні Президента України Л.Кучми зауважувалося, що робота парламенту була не простою як за законодавчою діяльністю так і за політичними пристрастями. Але в той же час Верховна Рада зробила "якісно новий крок на шляху становлення парламентаризму..., зокрема, створенням парламентської більшості, завдяки чому було схвалено Бюджетний, Земельний, Сімейний, Господарський, Кримінальний кодекси...". Л.Кучма зазначив, що позитивною діяльністю нового парламенту буде у тому разі якщо "народних депутатів незалежно від їх партійної і фракційної приналежності консолідує головна ідея і цілі: побудова демократичної, правової, економічно розвинутої держави" [240].

Вибори до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування довели, що в Україні все ще є фактом суспільного життя політичне протистояння. Це вимагає продовження реформування суспільства та демократичної розбудови держави. Вимогою часу є налагодження плідної співпраці на місцях між органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Підсумовуючи, слід сказати, що вибори 2002 р. стали ще одним важливим кроком в становленні Української держави і громадянського суспільства, підтвердили здатність українського народу до продовження демократичного державотворення, в тому числі й застосовуючи соціал-демократичну доктрину та утверджуючи соціал-демократичні цінності.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що головним напрямком діяльності соціал-демократичних партій було формування громадянського суспільства, де особиста свобода людини була б забезпечена державно-

правовим захистом. Вони поважають історичний вибір українського народу – незалежність своєї держави. Соціал-демократи визнають, що найфундаментальнішим елементом будь-якої демократії є вибори.

Вибори 2002 р. особливо загострили питання відносин між владою і народом. Бо хоч з моменту виборів 1998 р. в Україні і сталися деякі позитивні зміни, все ж, і це особливо підкреслювалося в програмах соціал-демократичних партій, необхідно зробити рішучі кроки в подоланні бідності, підвищенні життєвого рівня населення, в цілому перебудові структури економіки. Соціал-демократи вимагають здійснити деполітизацію адміністративного апарату виконавчої влади та перетворити його в інструмент виконання законів, незалежно від того, яка партія буде при владі. В ході передвиборних перегонів взяли участь чотири соціал-демократичні партії: СДПУ і СДПУ(О) – йшли на вибори самостійно, партія "СДС" та УСДП – в блоках. Всі ці партії мали в своїх програмах однакові гасла: створення середнього класу, багатуукладної економіки, справедливого, солідарного суспільства. Тотожність гасел заважала виборцям зробити свій вибір; насторожував і розкол в середовищі соціал-демократії.

Аналізуючи підсумки виборів для соціал-демократичних партій, відзначимо, що результати виявилися гіршими, ніж передбачалося. Парламентською партією стала тільки СДПУ(О). Як висновок щодо причин низького відсотку виборців, які віддали голоси за соціал-демократів, слід відмітити істотну слабкість їхніх партій, яку можна пояснити нестачею досвіду та кваліфікації, браком зв'язків з масовими організаціями, внутрішнім розбратом, некомпетентністю у виборчих технологіях. Політичну слабкість соціал-демократичних партій можливо пояснити й складністю соціально-економічної і політичної ситуації в країні в перехідний період, відсутністю впродовж довгого часу демократичних засад суспільного життя, що спричинило низький рівень політичної культури населення. Разом з тим, слід зазначити, що соціал-демократична ідеологія поволі розповсюджується. Так, крім суто соціал-демократичних, ще ряд партій мали в своїх програмах ознаки

цієї ідеології. Наприклад, партії політичного блоку "За єдину Україну!" – Аграрна партія, партія "Трудова Україна", Партія регіонів, Партія промисловців і підприємців, Народно-демократична партія, виборчого блоку Демократичної партії України і партії "Демократичний союз". Все це свідчить про привабливість соціал-демократичних цінностей свободи, справедливості, солідарності для українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Виникнення соціал-демократичних партій в кінці 80-х – на початку 90-х р.р. XX ст. в Україні є об'єктивною закономірністю. В той час гостро постало питання: або зберегти радянську систему влади, або рухатись по шляху розвитку капіталізму, необмеженого лібералізму. В цих умовах свій шлях розвитку українського суспільства запропонували соціал-демократи. Їхня мета – створення суспільства, в якому головними засадами будуть свобода, соціальна справедливість і солідарність.

Слід зазначити, що в кінці 80-х – на початку 90-х р.р. XX століття криза радянської політичної системи призвела до розвалу СРСР та створенню на його теренах нових незалежних держав. Склалися умови для формування багатопартійності, яка є засадою функціонування демократичного суспільства. Багатопартійність відбиває погляди різних груп і соціальних класів, дає змогу розв'язувати суспільні суперечності в рамках конституційно регламентованих процесів. Однією з перших громадських організацій, що об'єднала різні політичні сили й була тоді ще центристською за своїм спрямуванням, був Народний рух України за перебудову. Його діяльність стимулювала розвиток політичного плюралізму в країні. На початок 1991 р. офіційно в Україні було зареєстровано 13 партій; діяльність їх мала локальний характер і не всі вони знайшли своє належне місце в політичній структурі суспільства. Аналізуючи їхні програмні документи, можна виділити три основні течії: права, національно-демократична, представлена УРП, УХДП, УНП, Українською селянсько-демократичною партією; політичного центру – ліберально-демократична течія – ДемПУ, ЛДПУ, СДПУ, ОСДПУ, ПДВУ, ПЗУ; ліві партії – комуністична (соціалістична) течія, уособлювана КПУ, СПУ, ПСПУ, СелПУ.

Новий поштовх розвитку політичного плюралізму надало створення незалежної Української держави 24 серпня 1991 р. та утворення Акту проголошення незалежності України народом під час Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Особливо позитивним є те, що в таборі

політичного центру стали виникати партії суто соціал-демократичного напрямку. Так, прихильники соціал-демократичної течії заявили про свій намір успадкувати кращі традиції українського руху початку ХХ століття та надбань світової соціал-демократії. Але через різне розуміння завдань пошуку оптимального шляху розвитку держави і теоретичних засад соціал-демократії на установчому з'їзді Соціал-демократичної партії України в травні 1990 р. в Києві відбувся розкол, наслідком якого стало проголошення двох партій - СДПУ і ОСДПУ. В той же час обидві партії підтримали Акт проголошення незалежності України.

Українська соціал-демократія в своєму розвитку поступово просувалась до центристського середовища. Соціальною опорою центристських партій є середній клас, але оскільки він в Україні раніше був майже відсутній, то і соціальна база центризму ще слабка. Тому в програмах соціал-демократичних партій важливе місце посідає формування умов розвитку середнього класу.

Процес розколів і об'єднань в середовищі соціал-демократів привів до створення у 1995 р. на основі частини СДПУ, Партії прав людини і Української партії справедливості єдиної Соціал-демократичної партії України, яку в 1996 р. було перейменовано на Соціал-демократичну партію (об'єднану). Вона почала успішно конкурувати з СДПУ. В 1998 р. СДПУ(О) очолив В.Медведчук. В цьому ж році було створено ще одну соціал-демократичну партію - УСДП, а в 1999 р. на політичній арені з'явилася партія "Соціал-демократичний Союз".

Слід зазначити, що СДПУ, УСДП, партія "СДС" не мають поки що великого впливу на населення України, і їхня діяльність має локальний характер. Очевидно, що цим партіям не дістає компетентних партійних кадрів, політичного досвіду, цілеспрямованості в організаційно-партійній, ідеологічній роботі.

Серед партій соціал-демократичної течії більш помітною є практична діяльність СДПУ(О), яка поступово стала найпотужнішою в соціал-демократичній течії. В своїй новій програмі, виголошеній на XV з'їзді партії у 2000 р., СДПУ(О) підтвердила своє правонаступництво від української соціал-

демократичної традиції кінця XIX- початку XX століття, започаткованої М.Драгомановим, І.Франко, М.Павликом. В той же час сучасна українська соціал-демократія впевнено йде до інтеграції з західноєвропейськими партіями Соцінтерну, підтримуючи основні положення Франкфуртського конгресу 1951 р., Стокгольмської декларації 1989 р., XXI Конгресу Соцінтерну в Парижі 1999 р.

Соціал-демократичні партії є виразниками і захисниками ідеї української державності, поєднуючи у своїй доктрині вимоги створення незалежної, соціальної, демократичної, правової держави з основними цінностями європейської соціал-демократії, що збігається зі змістом Основного Закону нашої держави - Конституції України.

Виборчі процеси до Верховної Ради 1994, 1998, 2002 р.р. та Президентські вибори 1994, 1999 р.р. - доби незалежності України – стали дійсно політичною, державною атестацією для політичних партій. В 1994 р. депутатські фракції у Верховній Раді чисельністю понад десять чоловік створили тільки чотири партії - КПУ (90), Народний рух (22), СелПУ (21), СПУ (15). Соціал-демократична партія України отримала 2 мандати. Політичні партії здебільшого ще не набули довіри виборців, і після трьох турів голосування половина місць у парламенті отримали позапартійні кандидати. Крім того, це пояснюється відсутністю в суспільстві традицій багатопартійного життя.

В 1994 р. Президентом України став Л.Кучма. Почався новий виток реформування економічного, соціально-політичного життя в державі. На принципово нових засадах почали будуватися стосунки держави з політичними партіями та громадськими організаціями. Був зроблений важливий крок у формуванні політичної нації, для становлення якої найважливішою проблемою є організація розподілу влади та владних повноважень між людьми на всіх рівнях суспільного життя.

Слід наголосити, що поступово ряд політичних партій все більше схилився у бік центру. Навіть у спектрі лівих сил все більше депутатів з наближенням парламентських виборів 1998 р. почали тяжіти до центру.

Зокрема, деякі члени СПУ все більш визначено заявляли, що поділяють соціал-демократичні погляди. У спектрі правих сил відчувалася ідентична трансформація. Березневі вибори 1998 р. до Верховної Ради і органів місцевого самоврядування відбулися в умовах дії нової Конституції України за змішаною мажоритарно-пропорційною виборчою системою, яка прискорювала політичне структурування Верховної Ради і всього суспільства. До участі в виборах Центральною виборчою комісією було допущено 30 політичних партій і партійних блоків. За результатами виборів 1998 р. депутатські місця розподілилися між вісьмома партіями і партійними блоками, які подолали чотирьохвідсотковий бар'єр, серед яких п'ять центристських партій і блоків і три ліві. Найбільше голосів було віддано за лівих, що пояснювалося незадоволенням виборців діями влади в економічній сфері.

Втім треба зазначити, що вибори 1998 р. показали більш широке розповсюдження, в порівнянні з 1994 р., соціал-демократичних ідей в суспільстві. Соціал-демократична партія України (об'єднана) пододала чотирьохвідсотковий бар'єр, набрала 4,01% голосів виборців, створила парламентську фракцію з 17 депутатів, яка в подальшому збільшила свою кількість. 64,3% від загального числа голосів за її список партія набрала на Правобережжі, 35,7% - на Лівобережжі.

З початку 1999 р. політична боротьба в Україні різко загострилась в зв'язку з президентськими виборами. Соціал-демократичні партії - СДПУ(О), СДПУ, УСДП і створена напередодні виборів партія "СДС" - взяли активну участь в передвиборчому процесі. Так, СДПУ разом з СПУ висунула єдиним кандидатом на посаду Президента України О.Мороза, партія "СДС" - Є. Марчука, УСДП - В.Онопенка. СДПУ(О) висунула кандидатом на посаду Президента України Л.Кучму. В цей період партією була проведена широка кампанія з метою активізації регіональних партійних організацій; СДПУ(О) стала колективним членом створеного демократичними силами об'єднання "Злагода", складовою якого стали НДП, ЛПУ, ХДПУ, КУН, громадські організації тощо. За результатами другого туру виборів 14 листопада 1999 р., до

якого пройшли Л.Кучма і П.Симоненко, Л.Кучма набрав 56,25% голосів виборців, П.Симоненко - 37,8%.

Як свідчать факти, діяльність соціал-демократичних партій - УСДП, СДПУ, партії "СДС" - як правило, активізувалася під час виборчих перегонів і значно знижувалася після виборів. Така позиція не підвищувала їхній авторитет серед населення України, зменшувала можливості утвердження соціал-демократичних цінностей.

В той же час активна діяльність притаманна Соціал-демократичній партії (об'єднаній), яка не обмежується передвиборною боротьбою. Широка робота ведеться з метою посилення впливу регіональних організацій, залучення нових членів у партію. СДПУ(О) здійснює широкий спектр благодійних справ, які засвідчують прагнення партії вирішувати нагальні проблеми кожної людини і, в цілому, всього суспільства.

Показовою була діяльність соціал-демократичних, центристських сил під час парламентської кризи 2000 р. 15 січня 2000р. Президент України Л.Кучма видав Указ "Про проголошення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою", метою якого було вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, забезпечення ефективного функціонування всього державного механізму в Україні, подолання багаторічного протистояння і конфронтації між різними політичними силами, що ставили під загрозу утвердження демократичної, незалежної, правової Української держави. Ліві сили у Верховній Раді виступили проти референдуму. У цій ситуації партії соціал-демократичного, центристського напрямку взяли на себе відповідальність за долю держави та її народу, заявивши про створення парламентської більшості, принципами діяльності якої став захист національних інтересів українського народу, традицій українського парламентаризму. Завдяки такій позиції зміну конфігурації політичних сил в парламенті було здійснено конституційним шляхом.

Аналіз політичної ситуації початку 2000 р. показав, що Україна увійшла до нового етапу реформування суспільних відносин, значну роль в якому

відіграють СДПУ(О) та інші партії соціал-демократичного, центристського спрямування. Треба підкреслити, що соціал-демократи підтримали основні положення послання Президента України Л.Кучми Верховній Раді: "Україна: поступ у XXI століття", які стали засадами положень нової програми СДПУ(О). Її зміст висвітлювався в партійній пресі: "Нашій газеті +", партійному видавництві СДПУ(О) "Основні цінності".

Таким чином, поступово соціал-демократичні принципи все ширше втілюються в практичній діяльності української соціал-демократії.

Головними засадами соціал-демократичної концепції є формування громадянського суспільства, що складає основу демократичної держави. Можна стверджувати, що представники українських соціал-демократичних партій добре розуміють значимість цього положення, бо головною метою діяльності вони оголосили реалізацію принципу суверенності особи й прав людини, забезпечення в Україні народного волевиявлення.

18 жовтня 2001 р. був підписаний Закон України "Про вибори народних депутатів України", прийняття якого пройшло кілька етапів. Соціал-демократи на першому етапі були прихильниками пропорційної виборчої системи, але під тиском аргументів Президента Л.Кучми, який, зважаючи на слабкий вплив партій на виборців та їх низький авторитет, стояв за змішану мажоритарно-пропорційну систему, зрозуміли те, що застосування пропорційної системи призведе до того, що більшість у Верховній Раді стане лівою. Тому, наприклад, СДПУ(О) відстоювала позиції збалансованості мажоритарної і пропорційної системи. За умов гострої політичної боротьби, характерної для стану перехідної демократії, було неможливо створити абсолютно досконалий виборчий закон, але певні кроки на шляху створення оновленого правового поля було зроблено.

Вибори 2002 р. до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування загострили проблему політичного перегрупування і структурування українського суспільства. На наш погляд, в значній мірі вичерпали свій потенціал партії, які були запрограмовані на руйнування системи, звужується соціальна база політичних організацій, захищаючих засади суспільства,

створеного на базі радянської політичної системи. Нинішні вибори сприяли зародженню нової партійної системи як прообразу політичної структури нашого суспільства на тривалу перспективу.

Аналізуючи передвиборні програми, необхідно зазначити наявність декількох груп партій і блоків, які пропонували соціал-демократичний, західноєвропейський шлях розвитку. По-перше, це партії, які відкрито пропонують соціал-демократичний шлях розвитку: СДПУ(О), СДПУ. Друга група - це партії центристського блоку "За єдину Україну!", в програмі якого присутня соціал-демократична доктрина, виражені центристські ідеологічні засади. В складі блоку об'єдналися Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Партія промисловців і підприємців України, Партія регіонів, Політична партія "Трудова Україна". Слід зазначити, що УСДП та партія "СДС" в силу свого слабкого впливу на виборців, недостатнього інтелектуального і партійного резерву не змогли йти на вибори самостійно і ввійшли в склад блоків Юлії Тимошенко та "Єдність". Відмова УСДП, СДПУ, партії "СДС" від пропозиції лідера СДПУ(О) В.Медведчука стати союзниками у відстоюванні соціал-демократичних цінностей сприяла послабленню, розпорошенню соціал-демократичних сил. Ще одна група партій репрезентувалася блоком В.Ющенка "Наша Україна", в який ввійшли партії правого спрямування. В своїй програмі цей блок партій декларує політичну волю до створення громадянського суспільства західного типу, становлення середнього класу, розвиток малого бізнесу.

Вибори 2002 р. до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування відбулися демократично, шляхом вільного волевиявлення. Аналізуючи підсумки виборів, треба відмітити, що із 33 партій і блоків до парламенту подолавши чотирьохвідсотковий бар'єр, пройшли шість партій і виборчих блоків: блок В.Ющенка "Наша Україна", КПУ, блок "За єдину Україну!", блок Ю.Тимошенко, СПУ, СДПУ(О). За чотирьохвідсотковим бар'єром залишилась СДПУ, блок "Єдність", в складі якого перебувала партія "СДС". Таким чином, можна стверджувати, що соціал-демократична концепція

розвитку суспільства посіла значне місце в державі (в 1998 р. СДПУ(О) отримала 4,01% голосів виборців, а 2002 р. - 6,27%). Але результат міг би бути ще вагомішим, якби всі соціал-демократичні сили об'єдналися в спільній боротьбі за утвердження засад соціал-демократичного громадянського суспільства.

Крім цього, слід зазначити, що в цілому труднощі й досягнення соціал-демократії залежать від швидкості подолання перехідного процесу: чим швидше в Україні буде впроваджуватися ринкова економіка, приватизація, лібералізація цін, тим швидше населення буде зацікавленим у соціальному захисті, справедливому розподілі витрат та прибутків. Сьогодні перед українською соціал-демократією стоїть проблема, з одного боку, сприяти розвитку капіталізму, з другого боку, приборкати його.

Отже, несправедливість капіталізму, необмеженого лібералізму робить соціал-демократичну доктрину не лише можливою, а й необхідною для стабільності суспільства, бо вона, як ніяка інша, може послабити суперечність між правилами ринку та потребами суспільства. Соціал-демократія розуміє переваги ринкового регулювання економіки, але відкидає можливість перенесення ринкових відносин на суспільство. За таких умов вона повинна відіграти значну роль, і тому соціал-демократичні партії більш рішуче повинні стати на шлях подолання цих проблем, відійти від загальних гасел про основні цінності соціал-демократії, конкретизувати свої дії щодо кожної верстви населення.

Слід зазначити, що програми діяльності соціал-демократичних партій повинні стати такими, щоб кожний громадянин України зрозумів, що період руйнування закінчився, почався період творення нового демократичного, громадянського суспільства.

В цьому сенсі важливим є питання ідентифікації соціал-демократичних партій. В їхніх програмах визначена єдина стратегія мети – створення суспільства демократичного соціалізму, в якому основними засадами були б свобода, справедливість, солідарність, і це створює підвалини для об'єднання

усіх соціал-демократичних сил, з одного боку. З другого боку – є деякі тактичні розходження в діяльності цих партій, але в такому разі їм необхідно чітко визначитись, в чому саме сенс цих розходжень, якою повинна бути сьогодні українська соціал-демократія.

Не можна погодитися, на нашу думку, з твердженням деяких дослідників, що соціал-демократія в таких умовах перехідного періоду, які склалися в Україні, недоречна. Хоч досягнення СДПУ(О) на виборах 2002 р. можна вважати незначними, а СДПУ, УСДП, партія "СДС" виявилися непомітними, все ж значний процент молоді, людей з вищою освітою серед частини українських громадян, які підтримали соціал-демократів, викликає виправданий оптимізм в подальшому утвердженні соціал-демократичних цінностей.

Отже, слід відзначити, що відродження соціал-демократичної ідеї в українському суспільстві в 90-ті р.р. ХХ століття призвело до створення соціал-демократичних партій, які утверджують такі принципи, як свобода, справедливість, солідарність. На жаль, розкол в середовищі соціал-демократів послаблює ефективність їхньої боротьби за створення громадянського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей. Але, в той же час, ряд центристських партій стоять багато в чому на позиціях соціал-демократичної доктрини, що посилює демократичні сили і створює надійні підвалини для успішного руху незалежної України у світове співтовариство.

Додаток А

Партійна приналежність народних депутатів України (обраних під час першого і другого турів виборів 27 березня і 10 квітня і дообраних у 1994 р.)

Партійна приналежність	Обрано депутатів	З них висувалися партією
Позапартійні	227	-
Комуністична партія України	90	61
Народний Рух України	20	13
Селянська партія України	19	-
Соціалістична партія України	15	7
Українська республіканська партія	11	8
Конгрес українських націоналістів	5	3
Партія праці	5	2
Партія демократичного відродження	4	-
Демократична партія України	2	-
Соціал-демократична партія України	2	-
Громадянський конгрес України	2	-
Християнсько-демократична партія України	1	-
Українська консервативна республіканська партія	1	-
Партія економічного відродження Криму	1	-
Загалом	405	94

Додаток А складено за довідником "Вибори в Україні 1994 року (друге доповнене видання)". – К., Міжн. фундація виборчих систем, 1995. – с. 32.

Додаток Б

Політичні партії, виборчий блок партій, які отримали більше чотирьох відсотків голосів виборців і взяли участь у розподілі депутатських мандатів 1998 р.

Кількість голосів, поданих за списки кандидатів у депутати від політичних партій, виборчого блоку партій, які отримали більше чотирьох відсотків голосів виборців:	17481593
Кількість депутатських мандатів:	225
Виборча квота	77695

№ в бю-л е-тен і	Назва політичної партії, виборчого блоку партій	Кількість голосів, поданих за список кандидатів у депутати від кожної політичної партії, виборчого блоку партій	Відсоток	Кількість депутатських мандатів, отриманих політичною партією, виборчим блоком партій
11	Комуністична партія України	6550353	24,6520	84
20	Народний рух України	2498262	9,4021	32
26	Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України "За правду, за народ, за Україну!"	2273788	8,5573	29
10	Партія Зелених України	1444264	5,4354	19
23	Народно-демократична партія	1331460	5,0109	17
4	Всеукраїнське об'єднання "Громада"	1242235	4,6751	16
30	Прогресивна соціалістична партія України	1075118	4,0461	14
27	Соціал-демократична партія України (об'єднана)	1066113	4,0122	14

Додаток Б складено за даними інформаційно-аналітичного видання "Парламент України: вибори – 98." – ч.2. – К., 1998. – С. 581

Додаток В

Члени СДПУ(О) у Верховній Раді XIV скликання та органах місцевого самоврядування

Перший заступник Голови Верховної Ради	Медведчук В.В
Фракція партії у Верховній Раді України	33
Голів Комітетів Верховної Ради України, членів фракції	2
Перших заступників голів Комітетів, членів фракції	3
Заступників голів Комітетів, членів фракції	6
Секретарів Комітетів, членів фракції	1
Голів підкомітетів, членів фракції	3

	Кількість членів СДПУ(О)
Депутати обласних рад	98
Депутати районних та міських рад	1860
Депутати селищних та сільських рад	2698
Міські голови	59
Голови районних та районних у місті рад	27
Селищні та сільські голови	611

Додаток В складено за матеріалами видання

"Соціал-демократична партія України (об'єднана)". - К., 2001. - С. 68.

Додаток Д

Мережа партійних організацій СДПУ(О) на 01.06.2000 р.

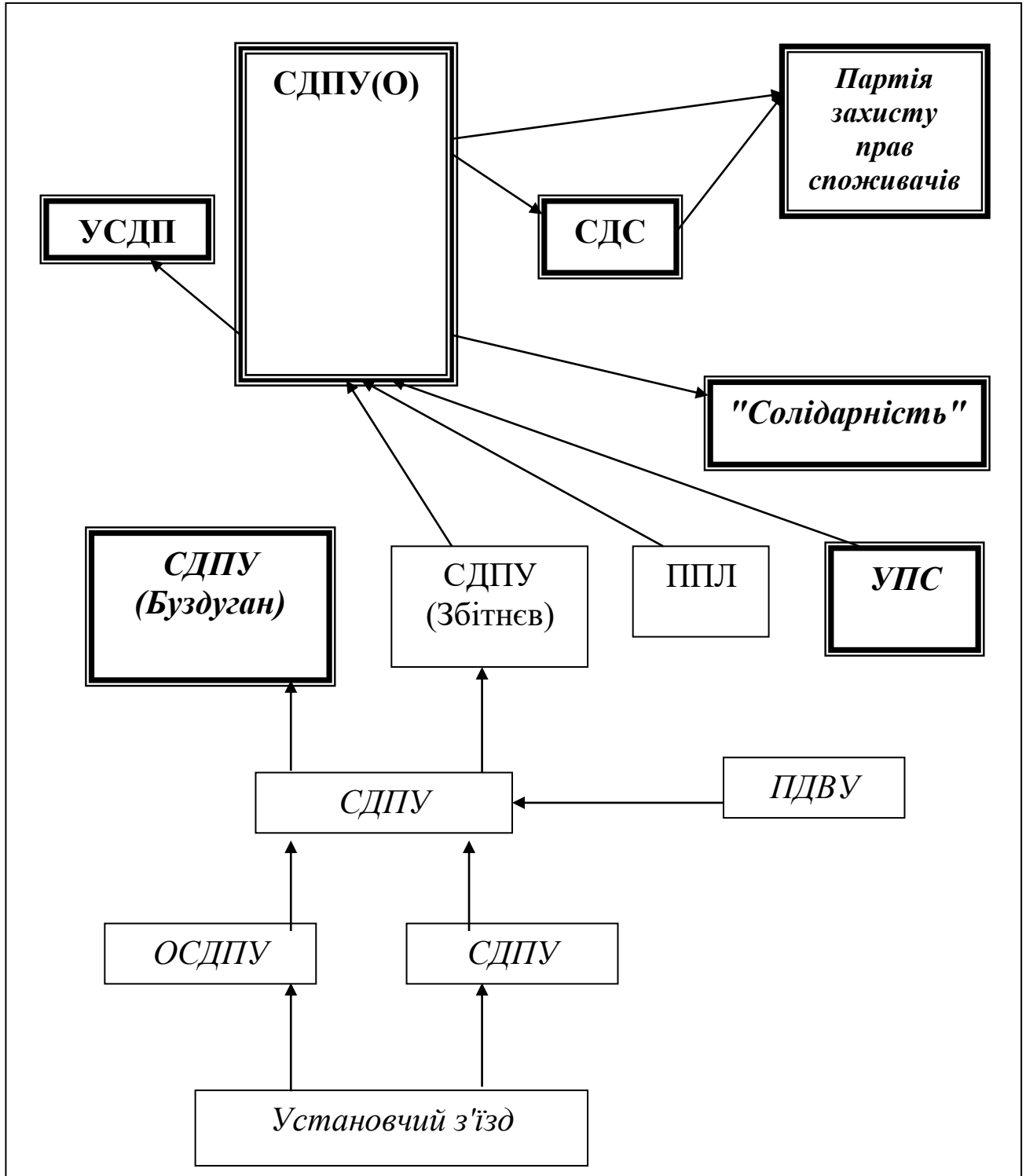
Назва партійних організацій та осередків	Кількість адм.-тер. одиниць	Створено парторганізацій	Відсоток
1. Кримська республіканська, обласні Київська та Севастопольська міські організації	27	27	100,00 %
2. Районні організації	490	490	100,00 %
3. Міські організації, всього:	447	373	83,45 %
в т.ч.			
- в містах обласного підпорядкування	168	168	100,00 %
- в містах районного підпорядкування	279	205	73,48 %
4. Районні організації в містах	122	122	100,00 %
5. Селищні організації (осередки)	793	304	38,34 %
6. Сільські організації (осередки)	10255	1662	16,21 %
7. Первинні осередки на підприємствах, установах, організаціях та територіальні		1794	

Додаток Д складено за матеріалами "СДПУ(О). Від з'їзду до з'їзду". – К., 2000.

– С. 11.

Додаток Е

Процес розколів і об'єднань партій соціал-демократичного спрямування

Додаток Е складено за матеріалами
Центрального поточного архіву СДПУ(О). - Київ, 2000

Додаток Ж

Регіональний вимір результатів другого туру виборів Президента України

14 листопада 1999

Кандидати	Відсоток голосів "за" від кількості виборців, які взяли участь у голосуванні					
	Захід	Схід	Центр	Південь	Північ	Усього по Україні
Кучма Л.Д.	81,54	48,25	44,14	46,61	52,23	56,25
Симоненко П.М.	13,82	45,72	49,33	47,87	39,3	37,8

Центральна виборча комісія. Вибори Президента України 1999 р. – С. 293.

Результати другого туру виборів Президента України 14 листопада 1999 р. по групах міст, населення яких перевищує 100 тис.

Кількість мешканців (тис.чоловік)	Загальна кількість міст	Кількість міст, в яких найбільшу кількість голосів "за" отримав Кучма Л.Д.	Відсоток від загальної кількості	Кількість міст, в яких найбільшу кількість голосів "за" отримав Симоненко П.М.	Відсоток від загальної кількості
100-250	22	11	50	11	50
250-500	17	14	82,35	3	17,65
500-750	2	2	100	-	-
750-1000	2	2	100	-	-
Понад 1 млн.	5	5	100	-	-
Всього	48	34	70,83	14	29,17

Додаток Ж складено за матеріалами довідника "Центральна виборча комісія. Вибори Президента України 1999 р." – К., С.354.

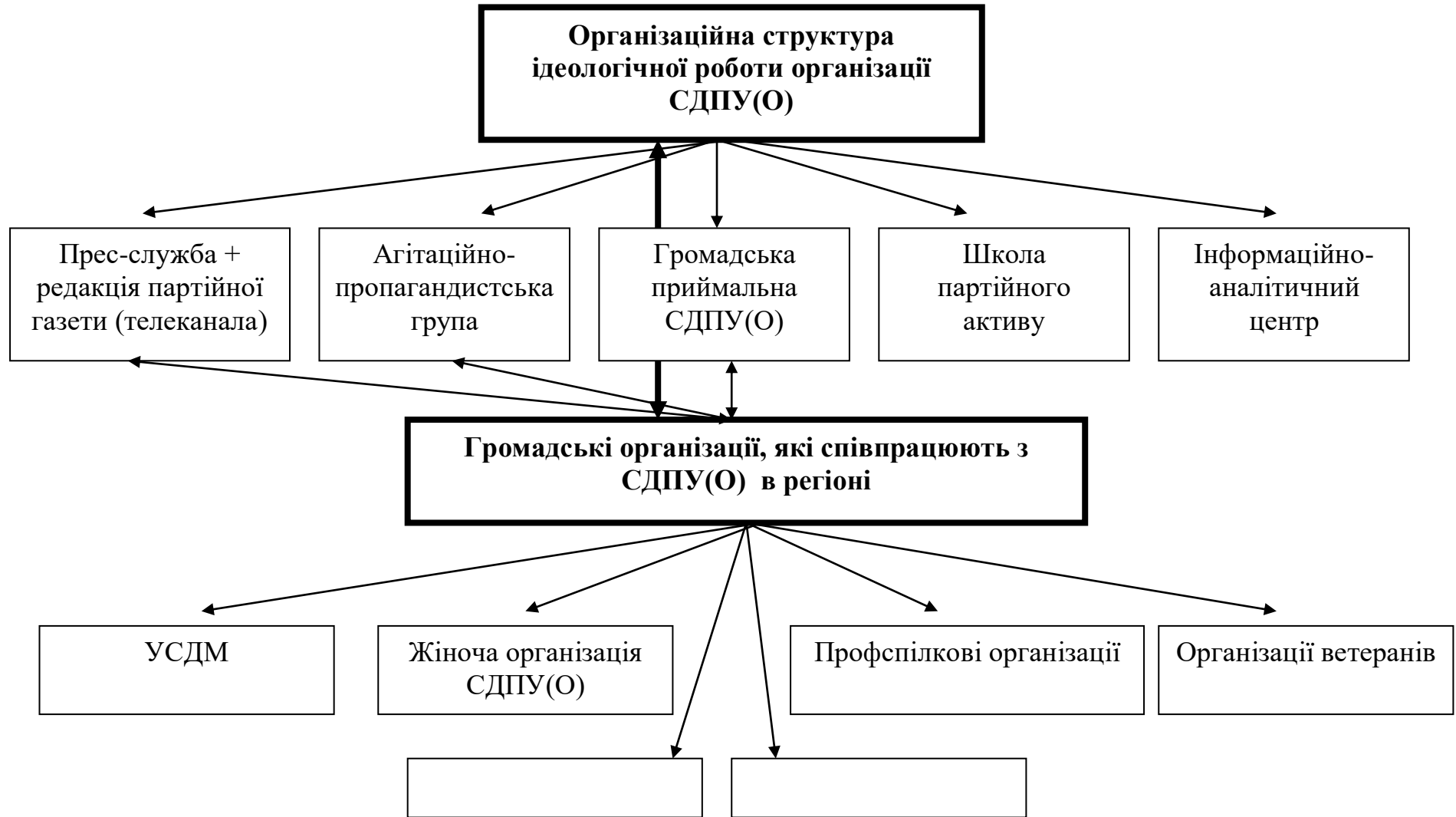
Додаток И

Підсумки виборів у багатомандатному виборчому окрузі 2002 р.

Області	Виборчий блок В.Ющенко "Наша Україна"	Комуністична партія України	Виборчий блок "За єдину Україну!"	Блок Юлії Тимошенко	Соціалістична партія України	Соціал-демократич на партія України (об'єднана)
Автономна Республіка Крим	10,34	34,62	5,80	1,49	0,75	12,62
Вінницька	29,43	11,74	6,37	13,44	21,26	1,94
Волинська	57,45	5,41	7,90	13,33	1,59	2,32
Дніпропетровська	6,36	31,81	11,39	4,36	4,36	9,56
Донецька	2,69	29,75	36,81	1,40	1,84	4,64
Житомирська	22,18	18,71	12,92	6,5	11,42	7,11
Закарпатська	36,68	5,98	9,89	4,48	1,41	14,07
Запорізька	7,91	33,40	7,93	2,37	3,28	10,66
Івано-Франківська	75	1,86	2,54	9,19	1,01	1,81
Київська	25,07	10,91	9,82	10,57	12,53	4,48
Кіровоградська	10,06	22,12	13,31	9,82	15,30	6,32
Луганська	3,62	39,74	14,29	1,51	3,16	9,45
Львівська	63	2,69	3,33	17,14	1,02	2,27
Миколаївська	6,0	29,26	14,18	3,18	5,36	12,07
Одеська	6,71	26,12	14,51	3,22	7,60	7,94
Полтавська	20,48	17,67	6,18	8,07	22,05	3,73
Рівненська	55,20	5,29	10,75	9,80	3,27	2,91
Сумська	18,49	16,45	17,28	7,41	15,27	3,18
Тернопільська	69,04	1,56	1,86	18,80	0,92	1,02
Харківська	5,93	30,65	15,42	1,85	4,61	10,32
Херсонська	12,22	30,85	7,49	4,43	7,25	7,93
Хмельницька	34,84	13,41	8,20	12,67	8,72	4,49
Черкаська	27,02	13,27	4,93	11,08	19,10	4,46
Чернівецька	46,27	8,17	5,51	7,25	2,67	10,07
Чернігівська	24,89	16,54	8,58	7,27	15,34	2,98
м.Київ	28,16	9,06	4,03	12,74	4,26	4,82
м.Севастополь	3,03	32,80	13,29	2,27	1,41	3,66
За кордоном	32,64	6,89	32,87	5,39	-	2,84

Додаток И складено за матеріалами Центральної виборчої комісії // Урядовий кур'єр. -2002. - 4 квітня

Додаток 3

Додаток 3 складено за матеріалами Центрального поточного архіву СДПУ(О). – Київ, 2000.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт проголошення незалежності України. // Голос України. – 1991. – 25 серпня.
2. Акт про об'єднання СДПУ та ОСДПУ. Протокол V (об'єднавчого) з'їзду СДПУ. 18-19 вересня 1993 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1993.
3. Декларація про державний суверенітет України. // Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки. – 1990. – 31 липня. - № 31.
4. Декларація принципів СДПУ. Протокол VII з'їзду СДПУ. 3 вересня 1994 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1994.
5. Декларація V (об'єднавчого) з'їзду СДПУ про об'єднання соціал-демократів України. Протокол V з'їзду СДПУ. 18–19 вересня 1993 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1993.
6. Закон України "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів". // Голос України. – 1998. – 24 січня.
7. Закон України "Про політичні партії в Україні". // Урядовий кур'єр. – 2001. – 28 квітня.
8. Закон України "Про вибори народних депутатів України". // Урядовий кур'єр. – 2001. – 2 листопада.
9. Заява соціал-демократичної партії України "Про зміни пріоритетів державної політики". 23 лютого 1992 р. м. Київ. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1992.
10. Заява Соціал-демократичної партії України Президенту Кучмі Л. 14 березня 1995 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1995.
11. Заява Центральної Ради Соціал-демократичної партії України. 15 липня 1995 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1995.
12. Заява XV з'їзду СДПУ(О) "Про посилення урядового тиску на органи місцевого самоврядування в Україні". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.

13. Заява XV з'їзду СДПУ(О) "Про соціальну політику уряду". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
14. Заява про об'єднання СДПУ, ППЛ, УПС. 21 січня 1995 р. Протокол VIII з'їзду СДПУ. 21 січня 1995 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1995.
15. Звернення до соціал-демократів України. Протокол X з'їзду СДПУ. 27 квітня 1996 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 1996.
16. Звіт про роботу СДПУ(О) на підтримку кандидата на посаду Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. – К., 1999, С. 1-6.
17. Звіт про роботу Донецької обласної організації СДПУ(О) на підтримку кандидата на посаду Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. – К., 1999, С. 15-16.
18. Звіт про роботу Львівської обласної організації СДПУ(О) на підтримку кандидата на посаду Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. – К., 1999, С. 31-32.
19. Звіт про роботу Кримської республіканської організації СДПУ на підтримку кандидата на посаду Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. – К., 1999, С. 7-8.
20. Звіт про роботу Київської міської організації СДПУ(О) на підтримку кандидата на посаду Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. – К., 1999, С. 57-58.
21. Звіт про роботу Дніпропетровської обласної організації СДПУ(О) на підтримку кандидатури на пост Президента України Л.Кучми у виборчій президентській кампанії. Поточний архів Дніпропетровської обласної організації СДПУ(О). – Дніпропетровськ, 1999.
22. Конституція України. – К., 1996.- 62 с.
23. Матеріали I конференції СДПУ. 24-25 листопада 1990 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1990.

24. Матеріали I з'їзду громадської організації "Українська соціально-демократична молодь" (УСДМ). – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1992.
25. Матеріали ІХ з'їзду СДПУ. 21 січня 1995 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1995.
26. Матеріали спільного засідання СДПУ, Партії прав людини, Української партії справедливості. 3 грудня 1994 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1994.
27. Міжнародні зв'язки СДПУ. Засідання Президії Правління СДПУ. Протокол №3 від 26 листопада 1991 р. – Поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
28. Передвиборна програма СДПУ(О). – Київ, 2002.
29. Передвиборна програма СДПУ. – Київ, 2002.
30. Передвиборна програма політичного блоку "За єдину Україну!". – Київ, 2002.
31. Передвиборна програма політичного блоку "Демократична партія – Демократичний Союз". – Київ, 2002.
32. Передвиборна програма соціалістичної партії України. – Київ, 2002.
33. Передвиборна програма політичного блоку "Єдність". – Київ, 2002.
34. Передвиборна програма Партії Зелених України. – Київ, 2002.
35. "Про внесення змін до тимчасових правил розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань". Постанова Кабінету Міністрів України. // Урядовий кур'єр. – 1991. – 19 жовтня.
36. Про висунення Л.Кучми кандидатом на посаду Президента України. Протокол ХІV з'їзду СДПУ(О). 15 травня 1999 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). - Київ, 2000.
37. "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва". Указ Президента України від 10 листопада 1994 р. // Урядовий кур'єр. – 1994. – 12 листопада.

38. Про організаційно-інформаційну структуру СДПУ. Засідання Президії Правління СДПУ. Протокол №1 від 27 жовтня 1991 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
39. "Про проголошення Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою". Указ Президента України від 15 січня 2000 р. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 17 січня.
40. Програма СДПУ. - К., 1999.
41. Програма СДПУ. Протокол III з'їзду СДПУ. 23–24 травня 1992 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1992.
42. Програма СДПУ(О). Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
43. Постанова XV з'їзду СДПУ(О) "Про приєднання до Стокгольмської декларації принципів Соцінтерну та вступ до Соціалістичного Інтернаціоналу". Заява XV з'їзду СДПУ(О) "Про соціальну політику уряду". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
44. Постанова Політбюро СДПУ(О) від 6 лютого 1999 р. "Про "Положення про громадську приймальню фракції СДПУ(О) у Верховній Раді України при Кримській республіканській, обласних, Київській та Севастопольській міських організаціях СДПУ(О)". – Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 1999.
45. Протокол Установчого з'їзду СДПУ. 27 травня 1990 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1990.
46. Протокол II (позачергового) з'їзду СДПУ. 26-27 жовтня 1991 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
47. Протокол IV з'їзду СДПУ. 28–29 листопада 1992 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1992.
48. Протокол VI з'їзду СДПУ. 28 – 29 травня 1994 г. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1994.

49. Протокол Х (установчо-об'єднавчого) з'їзду СДПУ(О) 27 – 28 квітня 1996 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 1996.
50. Протокол ХІ з'їзду СДПУ(О). 14-16 грудня 1996 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). - Київ, 1996.
51. Протокол ХІІ з'їзду СДПУ(О). 14 грудня 1997 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). - Київ, 1997.
52. Протокол ХІІІ з'їзду СДПУ(О). 3 жовтня, 26 грудня 1998 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). - Київ, 2000.
53. Протокол ХV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. Доповідь мандатної комісії з'їзду. – Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
54. Протокол ХV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. Доповідь В.Медведчука "Ідеали свободи, справедливості, солідарності – в площину практичної політики партії". - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
55. Протокол ХV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. Доповідь О.Зінченка "Бути соціал-демократом – це значить управляти суспільним розвитком". Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
56. Протокол ХV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. Постанова з'їзду "Про проект нової програми СДПУ(О)". - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
57. Протокол ХVІ з'їзду СДПУ(О). Доповідь В.Медведчука "Найважливіша формула: ніяких радикалів при владі". - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2001.
58. Протокол Установчих зборів Дніпропетровської обласної організації СДПУ(О) від 25 жовтня 1997 р. - Поточний архів Дніпропетровської обласної організації СДПУ(О). - Дніпропетровськ, 1997.
59. Резолюція №1 Установчого з'їзду СДПУ. 27 травня 1990 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1990.

60. Резолюція II (позачергового) з'їзду СДПУ "Про республіканський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності" від 26-27 жовтня 1991 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
61. Резолюція II (позачергового) з'їзду СДПУ "Про державний устрій України" від 26-27 жовтня 1991 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
62. Резолюція II (позачергового) з'їзду СДПУ "Про необхідність економічних реформ" від 26-27 жовтня 1991 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.
63. Резолюції III з'їзду СДПУ. 24 травня 1992 р. – "Про роботу з профспілками", "Про положення в Криму", "Про організаційну побудову партії", "Про співробітництво соціал-демократів України та об'єднання СДПУ і ОСДПУ". - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1992.
64. Резолюція про співпрацю партії з профспілковими об'єднаннями України. Протокол X з'їзду СДПУ(О). 27 квітня 1996 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 1996.
65. Резолюція XV з'їзду СДПУ(О) "Про матеріальну допомогу Героям Радянського Союзу, які проживають в Україні". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
66. Резолюція XV з'їзду СДПУ(О) "Про податково-бюджетну ситуацію в країні". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
67. Резолюція XV з'їзду СДПУ(О) "Про сприяння відродженню національної культури і мистецтва". Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
68. Ситуація в Україні після 1 грудня 1991 р. та стратегія СДПУ в нових умовах, механізм розробки Програми партії. Засідання Президії Правління СДПУ. Протокол №3 від 7 грудня 1991 р. - Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1991.

69. Статут СДПУ(О). Протокол XV з'їзду СДПУ(О). 16-17 червня 2000 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). – Київ, 2000.
70. Угода про створення соціально-демократичного об'єднання "Міст" від 3 червня 1997 р. - Центральний поточний архів СДПУ(О). - Київ, 1997.
71. Ухвала про юридичне оформлення наслідків об'єднання СДПУ та ПДВУ (соціал-демократичної). Протокол V (об'єднавчого) з'їзду СДПУ. 18-19 вересня 1993 р. - Центральний поточний архів СДПУ. - Київ, 1993.
72. Алексєєв Ю., Кульчицький С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох. - К.: "ЕксОб", 2000. – 296 с.
73. Базовкін Є.Г. Політичні партії України. Порівняльний аналіз програмних документів. – К., 1993. – 144 с.
74. Балакірєва О., Яременко О., Міщенко М. Чинники формування іміджу політичних партій. Динаміка електоральних орієнтацій та прогнози результатів виборів до Верховної Ради України у березні 2002 року. // Політичний маркетинг. - 2002. - №2. - С. 21-27.
75. Безсмертний Р. У Верховній Раді потрібна опозиція. // Голос України. – 2000. – 3 лютого.
76. Бей О. Ідеологема "третього шляху". Модель європейської соціал-демократії та її відношення до України. // Політика і час. – 2002. - № 2. – С. 22-33.
77. Бітгнер О. Парламентська більшість бере відповідальність на себе. // Голос України. – 2000. – 14 січня.
78. Богомаз К.І. Політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х – початок 90-х років ХХ ст.). – Київ, 1992. – 142 с.
79. Буздуган Ю. Постіндустріальна система України (Неефективна економіка). – К., 1999. – 160 с.
80. Бюлетень Правління СДПУ(О). "Наше гасло". Спецвипуск №3(6). – липень 1996 р.

81. Веліканов В. Установчий з'їзд СДПУ. // Соціал-демократ України. – 1990. № 5.
82. Ветров Р.І. Інтелігенція, політичні партії та президентські вибори 1999 р.: уроки на майбутнє. // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. Випуск 1 (2) 2002. Частина 1. - Одеса, 2002. - С.69-73.
83. Ветров Р.І., Глушкова Л.В. Президентські вибори 1999 р. та їх доленосне значення. // Україна наукова 2001. Матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції. Т.5. - Дніпропетровськ, 2001. - С. 4-6.
84. Ветров Р.І., Донченко С.П. Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900-1925 р.р.). – Дніпропетровськ – Дніпродзержинськ: "Поліграфіст", 2001. - 245 с.
85. Ветров Р.І. Перемога Жовтневої революції і банкрутство меншовиків на Україні. - Харків, 1983. - 145 с.
86. Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції. Ч.І-ІІІ. – К. – Відень. 1920. Ч.І – 348 с.; Ч.ІІ – 328 с.; Ч.ІІІ – 535 с.
87. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991. – 128 с.
Його ж. Щоденник. // К., - 1990. - №11 - С. 85-106.
88. Виноградов В. Партія в системі соціалістического общества. – Л., 1983. – 152 с.
89. Висоцький О. Виникнення сучасної української соціал-демократії. // Політологічні читання. – 1994. - №4. - С. 67-84.
90. Висоцький О. Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції. // Політологічні читання. – 1995. - №1. - С. 73-79.
91. Вишняк О. Динаміка ідеологічних орієнтацій і електоральної поведінки населення України (1994-2000 р.р.). // Розбудова держави. – 2000. – №7. – С. 30-34.
92. Відкритий лист Соціал-демократичної партії України до Міністерства юстиції України. // Голос України. – 1996. – 23 січня.

93. Гайдуков А. Е. Бернштейн та його погляди на соціалізм (історія і сучасність).
// Український історичний журнал. – 1992. – №5. – С. 51-61.
94. Галата Я. Час працює на незалежну, демократичну Україну. // Демократична Україна. – 1999. - 7 вересня.
95. Гамрецький Ю.М. Криза дрібнобуржуазних партій на Україні в 1917 р.
// Український історичний журнал. 1976. – №12. – С. 74-81.
96. Гермайзе Й. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. – Харків, 1926. – 388 с.
97. Говоруха Ю. Основні етапи розбудови СДПУ(О). Історико-політичний портрет. – Київ, 2000. – 22 с.
98. // Голос громадянина. – 1991. - №3 (34).
99. // Голос України - 2000. – 25 січня.
100. // Голос України - 2000. – 28 січня.
101. // Голос України - 2000. – 20 січня.
102. // Голос України - 2000. – 12 лютого.
103. "Голосувати особисто і відкрито". // Голос України – 2000. – 21 січня.
104. Головаха С. Партія очима виборців. // Сучасність. – 1992. - №7 – С.6-9.
105. Голуб А. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ – перші половина ХХ ст.). – Дніпропетровськ, 1998. – 156 с.
106. Горбулін В. Україна буде або демократичною, або безлюдною.
// Демократичний союз. – 2002. – №2.
107. Готові до підкорення нових висот. // Наша газета +. - 2000. – 13 травня.
108. Грабовський С. Соціал-демократична перспектива для європейського простору. // Альтернатива. – 1988. – 1 лютого.
109. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991. - 240 с.
110. Декларація принципів Соціалістичного інтернаціоналу (1989 р.)
"Стокгольмська декларація". – К., 2000 – 28 с.

111. Дергачев В., Макеев С. Три года украинской независимости: тенденции общественного развития. // Политическая мысль. – 1994. - №4. – С. 3–8.
112. Дорошенко В. Революційна Українська Партія (РУП): (1900-1905 р.р.). Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Львів-К., 1929. – 40 с.
113. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). Ч.1-4 – Львів, 1932. – 537 с.
114. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. Т.1-2. Ужгород; 1930-1932. Т.1 – 452 с.; Т.2 – 570 с.
115. Даудерштадт М., Геррітс А., Маркус Д. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі. – К.: "Основні цінності", 2000. – 232 с.
116. Ерде Д. Годы бури и натиска. Кн. 1 – Харків, 1923. – 117 с.
117. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). – К., 2000. – 168 с.
118. Западноевропейская социал-демократия в 70-е годы. Реферативный сборник. Отв. редактор Б.С.Орлов. – М., 1974. – 304 с.
119. За правом більшості. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 3 лютого.
120. Заріцький М. Чого я чекаю від з'їзду ? // Альтернатива. – 1996. – 11 грудня – №17.
121. Іванчук Ю. Працюємо на перспективу. // Наша газета +. – 2000. – 13 травня.
122. Идейная борьба вокруг концепции "демократического социализма". Реферативный сборник. Отв. редактор Б.С.Орлов. – М., 1997. – 304 с.
123. Інтеграція в Європу. // Альтернатива. – 1998. – 30 січня.
124. Інформаційні бюлетені соціал-демократичної асоціації. – Липень-грудень 1989 р. – Центральний поточний архів СДПУ. – Київ, 1990
125. Канак Ф. Український шлях в Європу: тенденція світового розвитку та національний прогрес. // Розбудова держави. – 1994. – С. 3-10.

126. Касьян В. Суверенітет: від бажаного до дійсного. // Віче. – 1994. – №2. – С. 51-62.
127. Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ століття). // Політологічні читання. – 1992. – №2 – С. 101-114.
128. Кейзеров Н. Ножин Е. Контрпропаганда: проблемы методологии и методики. – М., 1984. – 80 с.
129. Кириченко М. Політикотворення в Україні: досвід екзистенційного аналізу. // Політологічні читання. – 1994. – №4. – С. 3-34.
130. Киян О.І. М.П. Драгоманов і російський лібералізм. // Український історичний журнал. - 1992. – №4. – С. 31-39.
131. Кім В. Стиль життя від молодих еседеків. // Наша газета +. – 2000. – 17 червня.
132. Кім В. Основні цінності соціал-демократії. // Наша газета +. – 2000. – 9 вересня.
133. Клим Р. Битий шлях стане європейською автострадою. // За єдину Україну! – 2002. – 7 березня.
134. Колісник В. Роздуми про відродження України. // Розбудова держави. – 1994. – №9 – С. 39-47.
135. Колюбакін В. Електоральні орієнтації. // Наша газета +. – 2002. – 9 лютого.
136. Комин В. Банкротство буржуазных и мелкобуржуазных партий России /начало ХХ – 1920/. - М., 1965. – 664 с.
137. Кравчук Л. Ми виконали волю народу. // Голос України. – 2000. – 25 січня.
138. Кравчук Л. Держава щодня вимагає рішень. // Голос України. – 2000. – 10 лютого.
139. Кремень В., Базовкін Є, Міщенко М., Небоженко В., Митник П. Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку (сер. 1993 р.). // Політологічні читання. – 1994. – №1 – С. 22-72.

140. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К.: "Друк", 1999. – 446 с.
141. Кульчицький С.В. Новітня історія України. // Український історичний журнал. – 1991. – №12. – С. 3-15.
142. Кульчицький С.В. Утвердження незалежності України: перше десятиліття. // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С. 3-41.
143. Кундюба Д. Правда життя проти домислов фальсификаторов. – К., 1979. – 167 с.
144. Курас І.Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазних партій на Україні. - К., 1978. - 315 с.
145. Курас І.Ф. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). – К., 1986 – 185 с.
146. Кучма Л. Гідно відповісти на виклики сучасної доби. Виступ перед представниками дипломатичного корпусу 4 лютого 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 6 лютого.
147. Кучма Л. Парламентська криза – не вина більшості. // Голос України. – 2000. – 25 січня.
148. Кучма Л. Нашим головним завданням є забезпечення стабільності, законності і порядку. Заключний виступ на засіданні Національної ради з узгодження діяльності загальнодержавних органів та місцевого самоврядування 6 березня 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – 13 березня.
149. Кучма Л. Незалежна Україна відбулася остаточно і безповоротно. Виступ на зборах, присвячених 10-й річниці незалежності України, 23 серпня 2001 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – 28 серпня.
150. Лещицький С. Шлях перемоги. // Наша газета +. – 2002. – 22 лютого.
151. Литвин В. Центризм. Місце злагоди змінити не можна. // Віче. – 1994. – №1. – С. 89-107.

152. Литвин В. Конфронтація чи співпраця? // Комуніст України. – 1991. – №3. – С.36-46.
153. Литвин В., Слюсаренко А. На політичній арені України (90-ті рр.) Роздуми істориків. // Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С. 9-30, №2-3. – С. 28-51.
154. Литвин В. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К., – 2001. – 559 с.
155. Литвин В. Тест на життєздатність України. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 17 січня.
156. Литвин В. Виступ на з'їзді політичного блоку "За єдину Україну!" 12 січня 2002 р. – Харків, 2002. – 16 с.
157. Луначарский А. Бывшие люди. Очерк истории партии эсеров. – М., 1922. – 82 с.
158. Майбутнє України в її єдності! Портрети центристських партій-союзників. // Придніпров'я: події і коментарі. – 2002. – березень.
159. Макеєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл. // Політична думка. – 2001. – №3. – С. 9.
160. Малахов А., Почепко В. В тупиках лжи: вымыслы антикоммунизма и контрпропаганды. – Л., 1984. – 71 с.
161. Матеріали прес-конференції В.Медведчука і Л.Кравчука. // Наша газета +. – 2001. – 15 липня.
162. Махненко М. Ліві, праві, центр. Інтереси і наміри. // Віче. – 1997. – №11. – С. 106-114.
163. Медведчук В. За принципом свободи, рівності, братерства. Основні витoki та загальна спрямованість сучасної української національної ідеї. // Віче. – 1997 – №5. – С. 5-11.
164. Медведчук В. Соціал-демократи всієї країни, об'єднуйтеся! // Альтернатива. – 1996. – 16 жовтня.

165. Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. – К.: "Основні цінності", 2000. – 200 с.
166. Медведчук В. Україна: актуальні питання розвитку суспільства, держави і права. – К.: "Інтерперес ЛТД", 1999. – 240 с.
167. Медведчук В. СДПУ(О) і сучасні процеси державотворення в Україні. // Вісник Академії правових наук України. - Харків, 2001. – №1. – С.40-58.
168. Медведчук В. Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України. – К.: "Основні цінності", 2000. – 164 с.
169. "Мирний діалог, а не танки". // Голос України. – 2000. – 15 січня.
170. Михальченко М. Позиції опозиції. Хто є хто в Україні. // Віче. – 2002. – №3. – С. 3-11.
171. Михальченко М. Україна завмерла в чеканні: реформ, катастрофи чи реставрації? // Віче. – 1994. - №12. – С. 24-37.
172. Михальченко М. Час визначитися, яку державу будуюмо. До концепції політичної доктрини України. // Віче. – 1993. – березень – С. 3-11.
173. Мосюкова Н. Історія розвитку українського парламентаризму. (1990-1994). // Грані. – 2001. – №3 – С. 97-102.
174. Муляр В. Не капіталізм і не соціалізм. Що ж тоді? // Віче. – 1994. – №12. – С. 38-47.
175. Налагодити співпрацю. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 3 лютого.
176. // Наша газета +. – 2000. – 27 травня.
177. // Наша газета +. – 2000. – 24 червня.
178. // Наша газета. – 2001. – 15 липня.
179. Німецькі соціал-демократи підтримають СДПУ(О) при вступі у Соцінтерн. // Наша газета +. – 2000. – 15 липня.
180. Нове керівництво українського парламенту. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 2 лютого.
181. Онопенко В. Куди йдемо?. // Альтернатива . – 1996. – 14 серпня.

182. Онопенко В. Ми не просто опозиція, ми опозиція конструктивна.
// Альтернатива. – 1996. – 25 грудня.
183. Павко А. Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій та організацій в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.
// Український історичний журнал. - 2001. – №4 – С. 112-125.
184. Павленко Ю., Храмов Ю Становлення української державності: Центральна Рада та Українська Народна Республіка. – К., 1995 – 262 с.
185. Пайфер С. Паскуаль К. Заявка України на вирішальне місце в історії.
// Політична думка. – 2001. – №4. – С. 25-48.
186. // Партія. Орган Одеського обкому СДПУ(О). – 2001. – вересень.
187. Парламент України: вибори – 98. Інформаційно-аналітичне видання, ч. І. – К. – 1998. – 616 с.
188. Пахарєв А. Багатопартійність і партійна система - поняття не тотожні.
// Віче. – 2002. – №2. – С. 3-7.
189. Песоцький М. Благополуччя суспільства – в соціалізації економіки. // Наша газета +. – 2002. – 1 березня.
190. Песоцький М. Соціалізм без романтики. // Наша газета +. – 2000. – №8.
191. Перегудов С. Западная социал-демократия на рубеже веков. // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №6. – С. 40-46.
192. Писаренко С. Треба визначитися: хто ми й куди йдемо. // Голос України. – 1992. – 20 листопада.
193. Покровский М. Что установил процесс так называемых "социалистов-революционеров". – М., 1922. – 84 с.
194. Політичні партії України. Довідник. – К., 1999. - 596 с.
195. Політичні партії в Україні. Інформаційно-аналітичне видання. – К., 2001. – 356 с.
196. Поляков В. Ми про вас пам'ятаємо. // Наша газета +. – 2000. – 17 червня.
197. Пригода О. На етапі якісних змін. // Наша газета +. – 2000. – 29 квітня.

198. Равич-Черкасский М. История Коммунистической партии Украины. - К., 1923. – 247 с.
199. Рафес М. Два года революции на Украине. /Эволюция и раскол "Бунда"/. – М., 1920. – 168 с.
200. Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. // Український історичний журнал. – 1999. – №3. – С. 14-22.
201. "Референдум: сокира чи вимога часу". Інтерв'ю В.Медведчука. // Голос України. – 2000. – 18 січня.
202. Романов Б. Социал-демократия и власть. // Свободная мысль - XXI., 2000. – №3. – С. 80-81.
203. Сарбей В.Г. До поглядів М.П.Драгоманова на національне питання. // Український історичний журнал. – 1991. – №9. – С. 60-70.
204. Сарбей В.Г. Критика В.І.Леніним буржуазно-націоналістичної концепції лідерів УСДРП та її історіографічне значення. // Український історичний журнал. – 1966. – №3. – С.15-28.
205. Свято подарунків від об'єднаних есдеків прийшло... // Наша газета +. – 2000. – 5 січня.
206. СДПУ(О) прорубує вікно в Європу. // Наша газета +. – 2000. – 17 червня.
207. Сіленко А. Соціал-демократична політика. Нові підходи. // Нова політика. – 2001. – №6 – С. 18-19.
208. Скажугін І. Не завидувати багатим, а зробити багатим кожного. // Наше місто. – 1999. – 17 серпня.
209. Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України. Довідник. – К. – 1990. – 46 с.
210. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. - К., 1997. - 416 с.
211. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія /1918-1920/. - К., 1999. - 508 с.

212. Соціал-демократична партія України (об'єднана). Від з'їзду до з'їзду. – К., - 2000 – 20 с.
213. Соціал-демократична партія України (об'єднана). Про роботу фракції СДПУ(О)у Верховній Раді України. – К., 2001. – 12 с.
214. Спирин Л. Классы и партии в гражданской войне в России /1919-1920/. М., 1968. – 438 с.
215. "Спікер блокує зусилля парламентської більшості, або один проти більшості. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 20 січня.
216. Тарасенко В. Інволюційна трансформація в Україні. // Віче. – 1998. – №6. – С. 111-125.
217. Терновська Н. Не зупинятися на досягнутому. // Наша газета +. – 2000. – 29 квітня.
218. Толпиго А. Українські вибори: кандидат і виборець. // Политические исследования. – 2001. – №4 – С. 86-99.
219. Трипольський В. Тернисті шляхи демократії: спроба політичного аналізу. // Український історичний журнал. – 1994. – №6 – С. 41-52.
220. Троян Г. Україна і європейська інтеграція: соціал-демократичний вибір. // Віче. – 1998. - №11.
221. "У 2000 рік без референдумів". // Голос України. – 2000. – 12 січня.
222. Україна багатопартійна. – К. – 1991. – 112 с.
223. Україна: утвердження незалежної держави (1999-2001). Під ред. Литвина В. – К.: Альтернатива, 2001. – 704 с.
224. Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією. За ред. О.Гараня, О.Майбороди. – К., 2000. – 256 с.
225. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 10 квітня.
226. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 11 квітня.
227. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 16 квітня.
228. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 17 квітня.

229. Федосеев П.Н., Александров С.В. Еганов Г.Л. Что такое "демократический социализм"? – М.: Политиздат, 1978. – 256 с.
230. Христюк П. Записки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 р.р. Т.1 4 – Відень – Прага, 1921, 1922; Т.1 – 152 с.; Т.2 – 200 с.; Т.3 – 160 с.; Т.4 – 193 с.
231. Червак Б. "Наперед українці, а потім – соціал-демократи. // Розбудова держави. – 1993. – №6 – С. 55-61.
232. Чирко В.А. Крах ідеології та політики націоналістичної партії Укапістів. // Український історичний журнал. – 1968. – №12 – С. 56-69.
233. Чорний В. Побільше б таких благодійників. // Наша газета +. – 2000. – 5 січня.
234. Шаповал В. На засадах прямої демократії. // Урядовий кур'єр. – 2000. – 28 січня.
235. Шевцов А. Соціал-демократична програма. Концепція відкритого суспільства і синергетична парадигма. // Наша газета +. – 2000. – 29 квітня.
236. Шемятенков В. Без перемирий и компромиссов. Борьба двух идеологий. – М., 1984. – 96 с.
237. Шепетін В. Лівий центр – майбутнє України. // Наша газета +. – 2002. – 15 березня.
238. Шморгун П.М. Політичні партії України на початку ХХ століття: соціальний склад, чисельність, типологія. // Політичні партії на Україні /1905-1925 р.р./. Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – С. 14-25.
239. Яворський М. Революція на Вкраїні. Ч.1. 1917-1919 р.р. – Харків., 1924. – 40 с.
240. Якісно новий крок на шляху становлення парламентаризму. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 5 квітня.
241. Якунін В.К. "Марксизм", "Ленінізм" і сучасна соціал-демократія. // Товариш. – 1998. - Серпень. - №34.